

ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΟΥΣ Γ. ΚΑΛΛΙΑΒΑ
ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ

ΤΟ ΦΥΣΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ ΚΑΙ Η ΔΗΜΟΣΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ

(Σελ. 33—82)

ΤΟ ΦΥΣΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ ΚΑΙ Η ΔΗΜΟΣΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΟΝ Η ΝΕΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

a) Η Φιλοσοφία της 'Αναγεννήσεως

Νέα περίοδος τῆς εύρωπαικῆς ιστορίας ἀρχεται ἀπὸ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς 'Αναγεννήσεως καὶ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ Νέου Κόσμου, ἡτοι ἀπὸ τοῦ 1500 καὶ ἐντεῦθεν.

'Η περίοδος αὕτη εἶναι ἡ ὑπερνίκησις τοῦ μεσαίωνος καὶ ἡ εἰσόδος εἰς τὴν νεωτέραν περίοδον ἡ ὅποια χαρακτηρίζεται: α) ὑπὸ τῆς Ἰταλικῆς 'Αναγεννήσεως καὶ τοῦ 'Ανθρωπισμοῦ, β) διὰ τῶν νέων ἀνακαλύψεων χωρῶν καὶ φυσικῶν—τεχνικῶν ἔφευρέσεων, γ) διὰ τῆς Θρησκευτικῆς Μεταρρυθμίσεως, δ) τῆς δημιουργίας ἔθνικοῦ συγκεντρωτικοῦ κράτους καὶ ε) τῆς ἐμφανίσεως τῆς ἀστικῆς τάξεως¹.

'Η 'Αναγέννησις καὶ ὁ 'Ανθρωπισμὸς σημαίνουν στροφὴν εἰς τὴν πνευματικὴν κατεύθυνσιν καὶ δημιουργοῦν τὴν Φιλοσοφίαν τῆς 'Αναγεννήσεως. Κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐπεκράτει ἡ φιλοσοφία τοῦ 'Αριστοτέλους ὡς αὕτη διεμορφώθη κυρίως ὑπὸ τοῦ Θωμᾶ Ἀκινάτου εἰς τὸν Σχολαστικισμόν. Σκοπὸς αὐτοῦ ἡτο ἡ συνένωσις τῆς φιλοσοφίας μετὰ τοῦ δόγματος τῆς Θρησκείας καὶ περαιτέρω ἡ θεωρητικὴ παγίωσις καὶ διατήρησις τῆς ἀντιλήψεως περὶ τοῦ κόσμου καὶ τῆς κρατικῆς δργανώσεως βάσει τῆς θρησκείας. 'Αντιθέτως ἀντὶ τῆς θρησκευτικῆς αὐτῆς τάξεως τοῦ κόσμου, τὸ νέον πνεῦμα, στρέφεται πρὸς τὴν μελέτην τῆς Κλασσικῆς Ἑλλάδος, ἀσκεῖ κριτικὴν ἐπὶ τοῦ ὑπάρχοντος, ἔχει ἐνδιαφέρον διὰ τὸ νέον καὶ ἐν γένει θέλει νὰ διευρύνῃ τὸν πνευματικὸν δρίζοντα πέραν τῶν θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων. Τὴν ἀφορμὴν πρὸς μελέτην τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἔδωκε ἡ διάδοσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ ἡ μετάφρασις ἀρχαίων ἔργων ὑπὸ τῶν λογάδων τοῦ Βυζαντίου².

'Επίσης ἡ πνευματικὴ κίνησις στρέφεται πρὸς τὴν ἔρευναν τῆς φύσεως καὶ καταβάλλει προσπάθειαν νὰ κατανοήσῃ καὶ νὰ ἔξηγήσῃ αὐτήν. 'Η κατεύθυνσις αὕτη περιλαμβάνει καὶ τὴν ἔρευναν τῆς θέσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ φύσει καὶ φθάνει εἰς τὴν σκέψιν, διτὶ ὁ ἀνθρωπὸς εἶναι ὁ μικρόκοσμος εἰς τὸν ὄποιον ἀντικατοπτρίζεται ὁ κόσμος—ὁ μακρόκοσμος—καθὼς καὶ διτὶ ἡ ἔρευνα

(1) Βλέπε Aster ἔνθα ἀνωτέρω σελὶς 172.

(2) Τὸν πυρήνα τῆς πνευματικῆς αὐτῆς κινήσεως ἀποτελεῖ ἡ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Cosimo Medici τὸ 1440 ίδρυθεῖσα Πλατωνικὴ Ἀκαδημία. 'Ο σπουδαιότερος διδάσκαλος καὶ ίδρυτης αὐτῆς εἶναι ὁ Marsiglio Ficino καὶ ὁ 'Ἑλλην φιλόσοφος Γερμιστὸς καὶ ὁ Καρδινάλιος Βησσαρίων ἔνθα ἀνωτέρω.

τοῦ ἀνθρώπου ὁδηγεῖ εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ κόσμου. Οὕτω ἀρχίζει νὰ ἀντικαθίσταται ὁ Σχολαστικισμὸς διὰ τῆς λεγομένης Φιλοσοφίας τῆς Φύσεως¹.

‘Η Ἀναγέννησις ἔδωκε νέαν κατεύθυνσιν εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν ζωὴν καὶ ἐσημείωσε νέαν περίοδον εἰς τὰς τέχνας, τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας. ‘Η Ἀναγέννησις δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς δ ἀγῶν πρὸ ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰς ὑπερβολὰς τῆς Θρησκείας. Αὕτη ὡδύγησεν εἰς τὴν Θρησκευτικὴν Μεταρρύθμισιν, εἰς τὴν ὄποιαν ὁφείλεται κατὰ μέγα μέρος ἡ πρόοδος τῆς νεωτέρας εὐρωπαϊκῆς περιόδου.

‘Η Ἀναγέννησις στρέψεται εἰς τὴν παρατήρησιν τῆς φύσεως καὶ τῶν νύμων ποὺ διέπουν αὐτὴν καὶ παρήγαγε τὸν Ἀνθρωπισμόν. Οὕτω ἀρχίζει ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ ἡ περίοδος τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ ὑπερινικᾶται ὁ μυστικισμὸς τοῦ μεσαίωνος καὶ δ. προσανατολισμὸς τῆς ζωῆς εἰς τὸ ὑπερπέραν καὶ ἐπικρατεῖ τὸ ἰδεῶντες τῆς μυρφώσεως καὶ τῆς ζωῆς μὲ βάσιν τὴν ἐλληνικὴν κλασσικὴν περίοδον. ‘Ο Ἀνθρωπισμὸς θεωρεῖ τὸν ἀνθρώπον ὡς μέτρον κρίσεως, ὅχι ὡς μέσον ἀλλὰ ὡς αὐτοσκοπόν, περιβάλλει δὲ αὐτὸν μὲ σεβασμὸν καὶ ἀναγνωρίζει τὴν ἀξίαν τῆς ζωῆς καὶ ἐν γένει τῶν ἀνθρωπίνων δικαιιωμάτων. ‘Η περαιτέρω ἔξελοις τῶν ἰδεῶν αὐτῶν ὠδήγησεν εἰς τὰς ἀργάδες ἐκ τῶν ὄποιων ἐπήγασε τὸ Φυσικὸν Δίκαιον.

Εἰς τὴν πνευματικὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν βασικὴν ἐπίδρασιν ἥσκησαν οἱ μεγάλοι φυσιοδίφαι τῆς περιόδου αὐτῆς καὶ κυρίως ὁ Κοπέρνικος, (1473–1543) ὁ Παρακέλσος (1493–1541) (οὗτος μὲ τὴν ὄργανικὴν ἀντίληψιν τῆς φύσεως), ὁ Γαλιλαῖος (1564–1642) (οὗτος μὲ τὴν ἀνόργανον), ὁ Κέπλερ (1571–1630) κ.ο.κ. Μεταξύ, ὡς πρὸς τὴν μέθοδον ἐρεύνης, δέον νὰ ἀναφέρωμεν τὸν ἄγγλον φιλόσοφον Βάκωνα (Bacon) (1521–1626), ὁ ὄποιος εἶναι ὁ ἰδρυτὴς τῆς ἐμπειρικῆς μεθόδου καὶ ὁ ὄποιος διὰ τοῦ novum organon (νέου ὄργανου ἐρεύνης), ἤτοι τῆς ἐμπειρίας ἀντικατέστησε τὴν λογικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, καθὼς καὶ τὸν γάλλον Καρτέσιον² (Descartes) (1596–1650). ὁ ὄποιος θεωρεῖται ὡς πατήρ τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας διότι εἶναι ὁ ἰδρυτὴς τοῦ νεωτέρου ὀρθολογισμοῦ τὸν ὄποιον κυριαρχεῖ ἡ λογική. Οὕτος θεωρεῖται ἐπίσης ἐκεῖνος ὁ ὄποιος διεξήγαγε πλέον συστηματικὰ καὶ ἀποτελεσματικὰ τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ Σχολαστικισμοῦ. Κατὰ τὸν 17ον—18ον αἰῶνα ἡ φιλοσοφικὴ κατεύθυνσις ὑπόκειται εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἰδιαιτέρως τῆς Φυσικῆς. Οὕτω δλοι οἱ φιλόσοφοι ἀπὸ τοῦ Καρτεσίου μέχρι τοῦ Λάρπντις ἥσαν φυσικομαθηματικοί. Τέλος ἡ κατεύθυνσις αὐτῇ καὶ αλήγει εἰς τὸ Φυσικὸν Δίκαιον ὡς τοῦτο διεμφρωθῆ κυρίως ὑπὸ τοῦ γαλλικοῦ ὀρθολογισμοῦ.

β) Ἡ θρησκευτικὴ Μεταρρύθμισις

Ἐπίσης μεγάλην συμβολὴν εἰς τὴν ὑπερονίκησιν τῶν ἀρχῶν τοῦ Μεσαίωνος ἔχει καὶ ἡ Θρησκευτικὴ Μεταρρύθμισις. Αὕτη θεωρεῖται ὡς ἡ μεγαλυτέρα

(1) Βλέπε Aster ἔνθα ἀνωτέρω σελὶς 173.

(2) Βλέπε Aster op. cit. σελ. 193.

πνευματική ἐπανάστασις τῆς Εὐρώπης καὶ κατὰ τὸν Γκαῖτε, χωρὶς τὴν πηγὴν αὐτὴν ἐλευθερίας, θὰ ἦτο ἀδύνατος ἡ πνευματικὴ τῆς πρόοδος ἢ ὅποια ἐσημειώθη κατὰ τὴν νεωτέραν περίοδον. Αἱ βασικαὶ ἀρχαὶ αὐτῆς εἰναι :

- 1) Ἀγῶν ἐναντίον τῆς ἀντιλήψεως ὅτι ὁ ἀνθρωπος χρειάζεται ὡς μεσάζοντα διὰ τὴν ἐπικουνανίαν του μὲ τὸν Θεὸν τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸν κλῆρον.
- 2) Κάθε ἀνθρωπος εἶναι ἐκπρόσωπος τῆς ἐκκλησίας.
- 3) Ἡ ἐκκλησία εἶναι μία ἀόρατος κοινότης ὅλων ὅσοι εἶναι μέτοχοι τῆς θείας χάριτος¹.

γ) Ἡ ἀνακάλυψις τῶν νέων χωρῶν

Παράλληλα μὲ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Ἀναγεννήσεως ἐπὶ τοῦ ἡθικοῦ καὶ πνευματικοῦ κόσμου καὶ ἀργότερον τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου βαίνει καὶ ἡ μεταβολὴ τῆς οἰκονομίας συνεπείᾳ τῆς ἀνακαλύψεως τῶν Νέων Χωρῶν (1492), καθὼς καὶ ἡ μεταβολὴ τῆς πολιτικῆς ὀργανώσεως συνεπείᾳ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ Ἀπολυταρχισμοῦ.

Ἀποτέλεσμα τῶν ἀνακαλύψεων τῶν Νέων Χωρῶν ἦτο, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ἡ μεγάλη παγκόσμιος ἐμπορικὴ ἐπικουνανία, ἡ αὔξησις τῶν εὐγενῶν μετάλλων καὶ τοῦ κινητοῦ πλούτου καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς βιοτεχνίας καὶ ἡ δημιουργία ἀστικοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ γεωργία ἔπαυσε νὰ εἶναι ἡ ἀποκλειστικὴ πηγὴ πλούτου καὶ εἰς πολλὰς χώρας τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιοτεχνία καταλαμβάνουν σημαντικὴν οἰκονομικὴν θέσιν. Πρὸς εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἀρχῶν τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου εἶναι σκόπιμον νὰ εἴπωμεν τινὰ διὰ τὴν πολιτειακὴν ὀργάνωσιν.

δ) Ὁ Ἀπολυταρχισμός

Εἰς πολλὰς χώρας τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, οἱ ἡγεμόνες μετὰ μακροὺς ἀγῶνας κατὰ τῶν εὐγενῶν κατώρθωσαν βαθμιαίως νὰ ἐπιβάλουν τὴν κεντρικὴν κρατικὴν ἔξουσίαν καὶ ἀρχίζει ἡ δημιουργία τῶν νεωτέρων κρατῶν τῆς Εὐρώπης². Εἰς τοῦτο συνετέλεσε, μεταξὺ τῶν ἄλλων, καὶ ἡ ἀντικατάστασις τῶν παλαιῶν ὅπλων διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς πυρίτιδος, διότι οὕτω ὁ ἡγεμών κατέστη ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὴν στρατιωτικὴν βοήθειαν τῶν φεουδαρχῶν καὶ κυρίων τὸ ἱππικὸν αὐτῶν. Ὁ ἡγεμών σχηματίζει τῷρα τὸν στρατὸν ποὺ τοῦ χρειάζεται ἐκ μισθοφόρων, ἀναλόγως τῶν χρηματικῶν μέσων τὰ ὅποια διαθέτει. Παραλλήλως πρὸς τοῦτο διαμορφώνεται καὶ ἡ κεντρικὴ κρατικὴ ἔξουσία δι’ ἐμμίσθου ὑπαλληλίας, ἥτις συγκροτεῖται οὐχὶ κατὰ προτίμησιν, ὅπως μέχρι τινός, ἐκ τῶν εὐγενῶν, ἀλλὰ ἐκ τῶν *doctores Juris* οἵτινες προήρχοντο ἐκ τῶν πολιτῶν. Ἡ περίοδος αὕτη εἶναι ἡ περίοδος τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου εἰς τὰς χώρας τῆς Δύσεως.

(1) Βλέπε Aster op. cit. σελὶς 181.

(2) Walter Lotz op. cit. σελὶς 37 κ. ἐ.

Ούτω διαμορφοῦται τὸ νεώτερον κεντρικὸν κράτος ὡργανωμένον ἐπὶ τῇ βάσει τῆς χρηματικῆς οἰκονομίας. 'Ως ἐκ τούτου ὁ ἀπόλυτος μονάρχης εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ αὐξήσῃ τὰ κρατικὰ ἔξοδα, δύο δὲ εἶναι οἱ τρόποι πρὸς τοῦτο. 'Ο πρῶτος τρόπος εἶναι ἡ αὐξήσις τῶν ἐσόδων ἐκ τῆς ἴδιας του ἀκινήτου περιουσίας διὰ τῆς ἐνοικιάσεως εἰς χρῆμα, καὶ οὐχὶ εἰς εἰδός, τῶν γαιῶν, δασῶν, τῶν μεταλλείων καὶ τῶν μονοπωλίων. 'Ο δεύτερος εἶναι ἡ ἐπιβολὴ φορολογιῶν καὶ ὅπου αὕτη ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐγκρίσεως τῶν ἀντιπροσώπων τῆς συντεχνιακῆς ὄργανωσεως ὁ ἡγεμὼν ἐπιβάλλει αὐτὴν διὰ τῆς βίας.

Καθὼς ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω, ἡ πρώτη αὕτη περίοδος τοῦ 'Απολυταρχισμοῦ διαφέρει ἀπὸ ἀπόψεως ἴστορικῆς δημοσιονομικῆς ἀπὸ τὴν δευτέραν, καὶ' ἔσον ἡ πρώτη, ἐπειδὴ τὸ κράτος δὲν ἔχει ἀκόμη πλήρη τὴν ἐξουσίαν εἰς χεῖρας του καὶ δὲν δύναται νὰ ἐπιβάλῃ φορολογίαν, ἀναγκάζεται νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὴν ἐπιβολὴν νομημάτων (regalia). Τοῦτο σημαίνει δικαιώματα τοῦ ἡγεμόνος (rex) ἐπὶ διαφόρων φυσικῶν οἰκονομικῶν πηγῶν ὡς μεταλλείων, ἀλλας, λιμένων κ.ο.κ.

Εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν ἡγεμόνων ἐναντίον τῶν φεουδαρχῶν, ὁ ἡγεμὼν εἶχε συμμάχους καὶ τοὺς ἀγρότας οἱ ὄποιοι εἶχον κοινὰ τὰ συμφέροντα μὲ τὸν ἡγεμόνα ἐναντίον τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ ἀλήρου. Καὶ τοῦτο διότι ὁ ἡγεμὼν εἶχε συμφέροντα νὰ ἀναπτυχθῇ ἡ τάξις τῶν ἀγροτῶν καὶ τῶν ἀστῶν ἐπειδὴ ἀπ' αὐτοὺς εἰσέπραττε φόρους καὶ ἐστρατολόγει μισθοφόρους. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ συντεχνιακὴ ὄργάνωσις τοῦ κράτους, ἡ ὅποια ἐπεκράτει καὶ τὴν ἐποχὴν αὐτήν, ἦτο ἡ ἐκπροσώπησις οὐχὶ τοῦ συνόλου τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ ἐκάστης τάξεως χωριστά, ἡ ὅποια συμμετέσχεν εἰς αὐτήν. Οὔτω οἱ ἀστοὶ καὶ οἱ ἀγρόται ἐτάχθησαν κατὰ τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ ἀλήρου, οἱ ὄποιοι ἄλλως τε μόνον τῶν ἴδιων των συμφερόντων ἐκάδοντο. 'Αντιθέτως μὲ τὴν ἐπικράτησιν βαθμιαίως τὸν ἴδεων τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου, μολονάτι οἱ εὐγενεῖς εὑρίσκοντο ἀντίθετοι πρὸς τὸ στέμμα, ἥρχισε νὰ δημιουργῆται ἀλληλεγγύη μεταξύ των καὶ νὰ σηματίζεται κοινὸν μέτωπον εὐγενῶν, ἀλήρου καὶ ἡγεμόνος ἐναντίον τῆς τρίτης τάξεως, ἦτοι τῶν ἀγροτῶν καὶ τῶν ἀστῶν. Οἱ τελευταῖοι, οἱ ὄποιοι ἥσαν σχεδὸν οἱ μόνοι φορολογούμενοι, ἥνοικαν ἀγῶνας διὰ νὰ ἐπιτύχουν μείωσιν τῶν καταθλιπτικῶν φόρων καὶ δικαιοτέρων αὐτῶν κατανομὴν καθὼς καὶ τὴν ἀπόκτησιν τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος.

e) 'Η Δημοσία Οἰκονομία

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἐσημειώθη μεγάλη πρόσθιος εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Οὔτω τὰ γράμματα, αἱ τέχναι, ἡ τεχνικὴ καὶ ἡ οἰκονομικὴ εὐημερία ἐσημείωσαν ἀλματικὴν ἐξέλιξιν. 'Ιδιαιτέραν ἀνθησιν ἐνεφάνισεν ἡ ποίησις, τὸ θέατρον, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ἡ φιλοσοφία. "Ἄς σημειωθῇ ἀκόμη ὅτι ἡ περίοδος αὕτη εἶναι ἡ περίοδος ἐμφανίσεως τῶν πρώτων οἰκονομικῶν συστημάτων, ἦτοι τοῦ 'Εμποροκρατισμοῦ, τῶν Καμεραλιστῶν καὶ τοῦ Φυσιοκρατισμοῦ, ὁ ὄποιος προηῆθε ἐκ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν ἀρχῶν τοῦ Φυ-

σικοῦ Δικαίου. 'Ως θὰ ἔδωμεν κατωτέρω, οἱ πρῶτοι συγγραφεῖς δημοσιονομικῶν συγγραμμάτων τῆς περιόδου αὐτῆς ἀνήκουν εἰς ἕνα ἔκαστον τῶν οἰκονομικῶν αὐτῶν συστημάτων.

Μεταξύ τῶν διαφόρων εὑρωπαϊκῶν χωρῶν, τὴν πρώτην θέσιν τότε εἰς τὴν πνευματικήν, πολιτικήν καὶ οἰκονομικήν πρόσδοπον κατεῖχεν ἡ Γαλλία. Αὕτη, χάρις εἰς τὴν ἴσχυρὰν δυναστείαν τῶν Βουρβώνων, ὅπετέλεσεν ἐνωρίτερον συγκεντρωτικὸν κράτος, ήτο τὸ ἴσχυρότερον κράτος τῆς Εὐρώπης, κατὰ τὸν 17ον δὲ αἰῶνα καὶ κυρίως ἐπὶ Λουδοβίκου τοῦ 14ου ὅπότε ἐσήμειώθη καὶ ἡ πνευματικὴ ἄνθησις τῆς Γαλλίας, ἡ γαλλικὴ γλωσσα καὶ ὁ τρόπος ζωῆς ἐν Γαλλίᾳ ἐπεβλήθησαν εἰς ὅλας τὰς αὐλὰς τῆς Εὐρώπης.

'Η Δημοσία Οἰκονομία, ὡς ἐκ τῶν μεγάλων ἀναγκῶν τῆς αὐλῆς καὶ τῶν στρατιωτικῶν δαπανῶν, ἀπέκτησε βασικὴν σημασίαν διὰ τὸ κράτος, τὸ ἔσοδα δὲ τοῦ κράτους καὶ τὰ κρατικὰ δάνεια, ὡς ἐκ τοῦ ὅγκου αὐτῶν, ἀσκοῦν ἀμεσον ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας. Συχνὰ ἡ σπατάλη τῆς αὐλῆς ἤτο τόσον μεγάλη καὶ αἱ φορολογίαι ἥσαν τόσον βαρεῖαι, ὥστε νὰ εἶναι ἐμπόδια εἰς τὴν οἰκονομίαν. 'Ο μονάρχης ἡναγκάζετο ἐπίσης νὰ συνάπτῃ δάνεια καὶ μάλιστα ὑπὸ ἐπαχθεῖς δρους, ὥστε νὰ μὴ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς δανειακάς του ὑποχρεώσεις. 'Ως ἐκ τῶν ἀρχῶν δὲ τοῦ πολιτειακοῦ δικαίου που ἐπεκράτουν τότε καὶ εἰδικῶς διότι τὰ δάνεια ἐδέσμευον τὸν μονάρχην προσωπικῶς καὶ ὅχι τὸ κράτος, αἱ νομισματικαὶ ἀπαρνήσεις καὶ πτωχεύσεις εὐρίσκοντο, μὲ δλας τὰς ὀλεθρίας αὐτῶν συνεπείας διὰ τὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν κοινωνίαν, εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν. Τοῦτο ἤτο εὐνόητον, ἐπειδὴ ἡ ἔννοια τοῦ κράτους ἤτο ταυτόσημος μὲ τὸ πρόσωπον τοῦ ἡγεμόνος, τὰ κρατικὰ δὲ δάνεια ἐθεωροῦντο ὡς προσωπικὰ δάνεια τοῦ ἐκάστοτε ἡγεμόνος, τὰ ὅποια δὲν ἐδέσμευον μετὰ τὸν θάνατόν του τὸν διάδοχον αὐτοῦ. Πράγματι κατὰ κανόνα τὰ δάνεια τοῦ ἀποθανόντος ἡγεμόνος δὲν ἐπληρώνοντο ὑποχρεωτικῶς ὑπὸ τῶν διαδόχων των, ἀλλὰ τοῦτο ἐξηρτάτο ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τὴν διάθεσιν τοῦ νέου ἡγεμόνος. Πλήρως χαρακτηριστικὸν τῆς ἐλεύψεως τοῦ αἰσθήματος δικαίου εἶναι, ὅτι ἀναφέρεται, ὅτι συχνὰ ὁ νέος ἡγεμὼν ἐπλήρωντε τὰ συναφίέντα χρέη τοῦ προκατόχου του, μόνον διότι ἐπίστευεν ὅτι ἡ πληρωμὴ τοῦ χρέους θὰ συνέβαλεν εἰς τὴν ἀνάπτωσιν τῆς ψυχῆς τοῦ θανόντος!!

'Η Γαλλία ἐξ ἄλλου ὑπῆρξε ἡ χώρα εἰς τὴν ὄποιαν ἐπῆλθε τὸ πρῶτον ἡ ἀνατροπὴ τοῦ Ἀπολυταρχισμοῦ διὰ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τοῦτο ὠφελετο ὅχι μόνον εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῶν ἀρχῶν τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου περὶ ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ πολίτου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀνισον κατανομὴν τῶν φόρων μεταξύ τῶν διαφόρων τάξεων καὶ ἰδίως τῆς καταθλιπτικῆς φορολογίας τῶν ἀγροτῶν καὶ ἀστῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς δημοσιονομικὰς δυσχερείας τοῦ κράτους συνεπείχ τῆς μεγάλης σπατάλης τῆς αὐλῆς.

Παράλληλα μὲ τὴν πνευματικὴν καὶ οἰκονομικὴν πρόσδοπον που ἐσήμειώθη κατὰ τὸν 16ον—18ον αἰῶνα γενικά εἰς ὅλας τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας, ἤτο φυσικὸν

ὅτι θὰ ἐνεφανίζετο καὶ προώθησις τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνης τῶν δημοσιονομικῶν φαινομένων.

‘Αρχικῶς ἀντικείμενον ἔρευνης ἀπετέλεσεν ἡ ἐξεύρεσις τῶν ἀναγκαίων γερμανικῶν μέσων καὶ ἴδιας τῶν κρατικῶν ἐλλειμμάτων πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν δημοσιονομικῶν δυσχερειῶν ποὺ συναντοῦσαν οἱ διάφοροι ἡγεμόνες.

Κατὰ τὸν Lotz δύο ήσαν αἱ κατευθύνσεις ποὺ ἡκολούθησεν ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα τῆς περιόδου αὐτῆς. ‘Η μία ὑπὸ τὸν ἄγγλον φιλόσοφον Βάκωνα (Bacon (von Verulam) 1561—1626) ἐχρησιμοποίησε τὴν παρατήρησιν, ἥτοι τὴν ἐπαγωγικὴν μέθοδον, καὶ ἡ δευτέρα ἡκολούθησε τοὺς γενικοὺς κανόνας τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου, ἥτοι τὴν ἀπαγωγὴν¹. Τὸν Βάκωνα ἀκολουθεῖ καὶ ὁ ἄγγλος φιλόσοφος Τζὸν Λόκ (John Locke) καθὼς καὶ ὁ γάλλος Φρουμαντὼ (Froumantau). ‘Ως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, οἱ δύο οὗτοι συγγραφεῖς δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ως οἱ πρόδρομοι τοῦ Φυσιοκρατικοῦ Συστήματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 2^{ον}

ΑΙ ΑΡΧΑΙ ΦΥΣΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Καθὼς ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω βαθμιαίως τὸ δόγμα τοῦ μεσαίωνος περὶ τῆς ἐπικρατήσεως θείας τάξεως εἰς τὸν κόσμον, ἤχισε νὰ ὑπογωρῇ καὶ νὰ ἀναφέρεται ἡ κοσμοθεωρία ἡ φιλοσοφία τῆς Ἀναγεννήσεως περὶ τῆς φυσικῆς τάξεως. Μὲ δὲλλους λόγους τὴν θέσιν τῆς θεολογικῆς ἀντιλήψεως περὶ τοῦ κόσμου καταλαμβάνει ἡ γνῶσις τῶν φυσικῶν νόμων καὶ ἡ ἐπ’ αὐτῶν στηριζομένη ἀντίληψις περὶ τοῦ κόσμου καὶ τῆς κοινωνίας. Οὕτω ὁ μυστικισμὸς τοῦ μεσαίωνος μὲ τὴν ὑπερτίμησιν τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ ὑπερπέραν καὶ τὴν ὑποτίμησιν τῆς κοσμικῆς ζωῆς αὐτοῦ ἀντικαθίσταται μὲ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν ζωήν του καὶ τὴν ἔρευναν τῆς φύσεως.

‘Η Φιλοσοφία τῆς Ἀναγεννήσεως ἐμφανίζει νέαν φάσιν εἰς τὸ νεώτερον Φυσικὸν Δίκαιον κατὰ τὸν 17ον καὶ 18ον αἰῶνα, ἔλλως λεγομένης τῆς φωτισμένης περιόδου καὶ τοῦ Ὁρθολογισμοῦ. ‘Η ἐννοια τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου εἶναι ὅτι τὸ δίκαιον πηγάζει ὑπὸ τὴν ὑπαρξίαν τοῦ ἀνθρώπου, συνεπῶς εἶναι ἀνεξάρτητον ἀπὸ χρόνον καὶ τόπουν, καὶ ἀναλλοίωτον. Κάθε ἀνθρωπος ἔχει ἐκ τῆς φύσεως ὀρισμένα δικαιώματα τὰ ὅποια ἀναγνωρίζονται εύκολα ἀπὸ τὴν λογικὴν διότι εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἔχει δοθῆ ἡ λογική.

Οἱ πρῶτοι ἴδρυται τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου εἶναι ὁ Bodin (1530—1596), ὁ Althusius (1557—1638)², ὁ Grotius (1583—1645), ὁ Hobbes (1588—1679), καὶ ὁ Locke (1632—1704), ἡ γαλλικὴ (καὶ κλασσικὴ) σειρὰ δὲ τοῦ ὁρθο-

(1) Βλέπε Walter Lotz op. cit. σελὶς 43 καὶ 59.

(2) Ὁ Ἀλτούσιος θεωρεῖται ως πρόδρομος τοῦ Ρουσσώ.

λογισμοῦ εἶναι ὁ Montesquieu (1689–1775), ὁ Voltaire (1694–1778), J. J. Rousseau (1712–1778), Helvetius (1715–1771), Diderot (1713–1784), Holbach (1723–1778) κ.ο.κ.

Γενικὰ δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι τὸ Φυσικὸν Δίκαιον ἀναλαμβάνει τὸν ἀγῶνα τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰς ὑπερβολὰς τῶν θεολογικῶν ἀρχῶν καὶ κυρίων τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπίσης τοῦτο παραμερίζει τὴν ἐπιστημονικὴν μέθοδον τῆς λογικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τὴν θρησκευτικὴν φιλοσοφίαν¹.

Τὸ Φυσικὸν Δίκαιον βασίζεται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ὄμοιότητος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀνεξαρτήτως τόπου καὶ χρόνου, ἥτοι δέχεται ὅτι κάθε ἀνθρωπὸς ἔχει ἀπὸ τὴν φύσιν ὡρισμένα δικαιώματα καὶ διὰ καθένα ἴσχυει ἔνα φυσικὸν δίκαιον τὸ ὄποιον πηγάζει ἐκ τῆς λογικῆς. Μολονότι δὲν ἀποκλείεται πλήρως ἡ λογικὴ ὡς μέθοδος ἐρεύνης σύμφωνα μὲ αὐτὸν ἡ γνῶσις καὶ ἡ ἐπιστήμη βασίζονται ἐπὶ τῆς ἐμπειρίας. Ἐπ’ αὐτοῦ ἀς σημειωθῇ ὅτι ἐν ᾧ οἱ σπουδαιότεροι ἄγγλοι ἰδρυταὶ τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου ἐχρησιμοποίησαν τὴν παρατήρησιν, ἀργότερον ἡ ἔξελιξις αὐτοῦ ὀδηγεῖ εἰς τὸν Γαλλικὸν Ὁρθολογισμόν. Τὸ Φυσικὸν Δίκαιον δὲν εἶναι νέον σύστημα ὡς πρὸς τὴν φιλοσοφικὴν-ἐπιστημονικὴν ἔρευναν. Ἐμφάνισις τῶν ἀρχῶν τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου λαμβάνει χώραν ἡδη κατὰ τὴν περίοδον τοῦ λεγομένου ὑψηλοῦ Σχολαστικισμοῦ (περὶ τὸν 12ον αἰῶνα), πάντως τοῦτο λαμβάνει συγκεκριμένην μορφὴν κατὰ τὴν νεωτέραν περίοδον καὶ τὴν πρώτην ἀθηναϊκὴν πρὸς τὴν πνευματικὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν ἔδωκε ἡ Ἀναγέννησις καὶ ὀλίγον ἀργότερον ἡ Θρησκευτικὴ Μεταρρύθμισις.

Ἡ πρώτη περίοδος τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου συμπίπτει ἀπὸ ἀπόψεως Πολιτειακοῦ Δικαίου μὲ τὸν Ἀπολυταρχισμόν. Εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας ἔχει λάβει χώραν ἡδη ἡ ὑποχώρησις τοῦ Φεοδαρχισμοῦ καὶ ἔχει διαμορφωθῆ τὸ κεντρικὸν κράτος. Βαθμιαίως ὅμως τὸ Φυσικὸν Δίκαιον ἀναλαμβάνει τὴν ἀποστολὴν νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸν Ἀπολυταρχισμὸν καὶ τελικῶς ὀδηγεῖ εἰς τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν καὶ τὸ σημερινὸν ἀντιπροσωπευτικὸν πολιτευμα. Οὕτω τὸ Φυσικὸν Δίκαιον ἀποτελεῖ μίαν νέαν σημαντικὴν πνευματικὴν καὶ πολιτικὴν περίοδον διὰ τὴν Ἰστορίαν τῆς Εὐρώπης. Τὸ Φυσικὸν Δίκαιον τῆς νεωτέρας ἐποχῆς εὑρίσκεται εἰς στενωτάτην σχέσιν μὲ τὰς ἀρχὰς τῆς κλασσικῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας περὶ φυσικοῦ δικαίου καὶ εἰδικὰ μὲ τὴν **Στωϊκὴν Σχολὴν**². Εἰδικώτερον ἐπ’ αὐτοῦ δύνανται νὰ λεχθοῦν τὰ ἔξης:

Μετὰ τὸν Θαλῆν τὸν Μιλήσιον ὁ ὄποιος εἶναι ὁ πρῶτος φιλόσοφος τῆς Φυσικῆς Φιλοσοφίας καὶ ἐν γένει ὁ πρῶτος ἔλλην φιλόσοφος, καὶ ἐκτὸς τῶν ἄλλων ὑλιστῶν, τὸ Φυσικὸν Δίκαιον εἶχε παρασκευσθῆ ὑπὸ τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Πλάτωνος κυρίως ἰδρυταὶ αὐτοῦ δμως θεωροῦνται οἱ στωϊκοί. Κατὰ τὴν **Στοάν** ὁ ἀνθρώπος δὲν δύναται νὰ μεταβάλῃ τὴν μοῖραν του, τὰ πάντα

(1) Βλέπε von Aster, σελὶς 173 κ. ἐ.

(2) Βλέπε von Aster, ένθα ἀνωτέρω, σελ. 94—97.

διευθύνονται ἀπὸ τὴν φύσιν. Ἐκεῖνο λοιπὸν ποὺ ἔχει σημασίαν εἶναι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὄποιον ὁ ἀνθρωπὸς ἀντιμετωπίζει τὰς δοκιμασίας τῆς μοίρας. Οἱ ἀτελῆς ἀνθρωπὸς θὰ διαμαρτυρηθῇ, ὁ σοφὸς ὅμως θὰ δεχθῇ τοῦτο μὲ ὑπομονὴν καὶ ἀπάθειαν. Ἡ ἀπάθεια εἶναι ἀρετὴ διότι εἶναι σύμφωνος μὲ τὴν φύσιν καὶ σημαίνει ἐλευθερίαν ἀπὸ τὸ πάθος.

‘Η Στοὰ συνεπῶς εἶναι κυρίως ἡ σχολὴ τοῦ τρόπου ζωῆς μὲ βάσιν τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἡρεμίαν διότι δέχεται ὅτι ὁ κόσμος διέπεται ἀπὸ τὴν λογικήν. ‘Ἡ ἀρετὴ εἶναι ὁ τρόπος ζωῆς ποὺ ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἰς τὴν λογικήν. Ἐπίσης ἄλλη βασικὴ ἀργὴ διὰ τὸν τρόπον ζωῆς εἶναι κατὰ τοὺς στοιχίους ἡ ἡρεμία, ἡ ἀπάθεια.

Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ ἀπάθεια τῆς Στοᾶς εἶναι συγγενῆς πρὸς τὴν ἀταραξίαν τοῦ Ἑπικούρου, τῆς ἀληγητῆς παλαιᾶς φιλοσοφικῆς σχολῆς. Οἱ Ἑπικούρειοι δέχονται ὅτι ὅλα εἶναι φυσικά. Κατ’ αὐτοὺς ὅχι μόνον ὁ ἀνθρωπὸς, ἡ ψυχή, ὁ θάνατος εἶναι προϊὸν τῆς φύσεως ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ θεοὶ εἶναι αὐτάρκεις καὶ διέπονται ὑπὸ φυσικῶν νόμων. Όμοιως ω̄τοι δέχονται ὅτι δὲν ὑπάρχουν ὑπερφυσικαὶ δυνάμεις καὶ ὅτι ἡ ἀποστολὴ τῆς ἐπιστήμης εἶναι νὰ ἀπαλλάξῃ τὸν ἀνθρωπὸν ἀπὸ τὸν φόβον αὐτῶν. Ἡ ἀπάθεια καὶ ἡ ἀταραξία τῶν δύο αὐτῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν εἶναι ταυτόσημος ἔννοια καὶ σημαίνει ὅτι ὁ ἀνθρωπὸς πρέπει νὰ ἐπιδιώκῃ ψυχικὴν διάλθεσιν ἀνωτέρων ἀπὸ φόβου καὶ πλεονέξιαν. Ἐν τούτοις μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν σχολῶν ὑφίστανται οὐσιώδεις διαφοραί, ἴδιαιτέρως δὲ διότι ὁ Ἑπικούρειος, ἀντὶ τοῦ ἡθικοῦ ἡρωτισμοῦ τῆς Στοᾶς, θεωρεῖ ὡς ἀργὴν ζωῆς τὴν τέγχην τῆς ζωῆς, ἡ ὄποια ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἡδονὴν ἡ ὄποια εἶναι σύμφωνος πρὸς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου.

Δέον νὰ προστεθῇ ὅτι ἐπίστρεψεις καὶ ἡ χριστιανικὴ ἡθικὴ καὶ ἴδιαιτέρως ὁ Νεοσχολαστικισμὸς ἀναγνωρίζουν εἰς τὸν ἀνθρωπὸν φυσικὴ δικαιώματα τὰ ὄποια πηγάζουν ἀπὸ τὸ Θεῖον δίκαιον τὸ ὄποιον ὁ δημιουργὸς ἔδωκε εἰς τὸν ἀνθρώπον.

Οἱ πρῶτοι καὶ σπουδαιότεροι ἐπικρήσωποι τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου¹ τῆς νεωτέρως ἐποχῆς ἐμφανίζονται ἀργικῶς εἰς τὴν Ἡπειρωτικὴν Εὐρώπην ἵνα κατέπιν τούτου σημειώσῃ σπουδαίαν περίοδον μὲ τὴν ἀγγλικὴν φιλοσοφίαν τοῦ πολιτειακοῦ Δικαίου τοῦ Βάκωνος καὶ τῶν λοιπῶν ἀγγλικῶν φιλοσόφων. Ἀπὸ

(1) Μεταξὺ αὐτῶν πρῶτον πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν τὸν Καρτέσιον (Descartes 1596—1650) ὁ ὄποιος κατώρθωσε εἰς ἔνα μακρὸν ἀγῶνα μὲ ἀποτελεσματικὰ ὅπλα νὰ καταφέρῃ τὸ πρῶτον πλῆγμα κατὰ τοῦ Σχολαστικισμοῦ. Ἡ κατεύθυνσις τοῦ μαθηματικοῦ Descartes εἶναι ἡ νοησιαρχία. Οὕτος περιφρονεῖ τὴν ἐμπειρίαν καὶ εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὄποιος διεμόρφωσε τὰς ἀρχὰς τοῦ μονομεροῦς δρθιολογισμοῦ καὶ τῆς ἀφηρημένης ἐπιστημονικῆς μεθόδου. Ἀντιθέτως ὡς θὰ ἰδωμεν κατωτέρως Βάκων (Bacon) περιφρονεῖ τὴν λογικὴν καὶ εἶναι ὁ ἴδιυτης τῆς ἐμπειρίας (povum organon) τοῦ νέου ὄργανου, ὁ δὲ Λόκκη (Locke) ἐκεῖνος ὁ ὄποιος χρησιμοποιεῖ καὶ τὰς δύο μεθόδους. Βλέπε. Al. Schwengler, Geschichte der Philosophie, Leipzig 1913 σελ. 226. Ἰδιαιτέρως βλέπε Falkenberg ὡς ἀνωτέρω σελ. 81 κ. ἐ.

τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰώνος καὶ ἐντεῦθεν ἡ φιλοσοφικὴ ἡγεσία περιέρχεται εἰς τὸν γαλλικὸν ὄρθιολογισμὸν ἀπὸ τὸν ὄποιον ἐπήγασε καὶ ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις.

Κατωτέρω θὰ παρακολουθήσωμεν σύντομα τινὰς ἀπὸ τοὺς κυριωτέρους ἐκπροσώπους τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου, τῶν ὄποιων τὸ ἔργον ἀναφέρεται εἰς θέματα τῆς Δημοσίας Οἰκονομίας καὶ θὰ περιορισθῶμεν κυρίως εἰς τὰς δημοσιονομικὰς αὐτῶν γνώμας. 'Η σειρὰ ποὺ θὰ ἀκολουθήσωμεν εἶναι πρῶτον μία μικρὰ ὅμας τῆς 'Ηπειρωτικῆς Εὑρώπης, ἔπειτα ἀκολουθοῦν οἱ ἄγγλοι φιλόσοφοι καὶ τελευταῖον θὰ ἀναφέρωμεν τοὺς ἐκπροσώπους τοῦ γαλλικοῦ ὄρθιολογισμοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΖΩΝ

ΟΙ ΚΥΡΙΩΤΕΡΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΤΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

1) Ὁ *Μακιαβέλλης*¹

Μεταξὺ τῶν πρώτων πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν τὸν Nicolo Machiavelli (1469—1527). Οὗτος εἶναι ὡς γνωστὸν ἵταλος καὶ ἡμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ κατ' ἔξοχὴν ἀνθρωπὸς τῆς 'Αναγεννήσεως ἢτοι ὁ ἀνθρωπὸς πιὸ ἔχει καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ ζήσῃ τὴν πλήρη ζωὴν καὶ ἐντὰς τοῦ ὄποιου ἐπικρατοῦν τὰ πάθη ἀγαλίνωτα. 'Ο *Μακιαβέλλης* εἶναι ὁ θεωρητικὸς τοῦ ἔθνικοῦ κράτους καὶ τῆς κρατικῆς ἴσχύος, ἢτοι τοῦ κράτους τὸ ὄποιον ἔχει ὡς σκοπὸν τὴν διατήρησιν καὶ αὔξησιν τῶν συμφερόντων καὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Κατ' αὐτὸν ἡ πολιτικὴ εἶναι πλήρως ἀσχετος μὲ τὴν ἡθικήν, ἡ δρθότερον ἡ ἡθικὴ ὑποτάσσεται εἰς τὴν πολιτικήν. 'Ο ἡγεμὼν δύναται νὰ χρησιμοποιῇ τὴν θρησκείαν, τὴν ἡθικὴν ὡς καὶ οἰονδήποτε μέσον διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν αὔξησιν τῆς ἴσχύος τοῦ κράτους του καὶ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν θέλησίν του πλήρως εἰς τὰ ἄτομα. Τὰ πάντα ὑποτάσσονται εἰς τὸν γενικὸν αὐτὸν σκοπόν.

Καθὼς ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω, εἰς τὸ χριστιανικὸν κράτος ὁ δεσμὸς μεταξὺ τῶν ἀτόμων καὶ τοῦ ἡγεμόνος εἶχε ἡθικὸν περιεχόμενον, ἀντιθέτως κατὰ τὸν *Μακιαβέλλην* αἱ σχέσεις μεταξὺ κράτους καὶ ἀτόμων βασίζονται ἐπὶ τοῦ ἀμοιβαίου τῶν συμφέροντος, ἡ αὔξησις δὲ τῆς ἴσχύος τοῦ κράτους εἶναι ἐκείνη ποὺ ἔξυπηρετεῖ πληρέστερον τὰ συμφέροντα τοῦ ἀτόμου.

Συνεπῶς ἡ ἐκπλήρωσις τῶν ὑποχρεώσεων τοῦ ἀτόμου πρὸς τὸ κράτος, ἡ μᾶλλον πρὸς τὸν κύριον αὐτοῦ, τὸν ἡγεμόνα, δὲν εἶναι ἡθικὸν αὐτῶν καθῆκον, ἀλλὰ ἀπορρέει ἐκ τοῦ ἰδίου συμφέροντος. 'Εξ ἀλλου ἡ θέλησις τοῦ μονάρχου διὰ τὸν καθορισμὸν τῶν ὑποχρεώσεων καὶ τῶν φόρων τῶν ἀτόμων πρὸς τὸ κράτος δὲν ὑπόκειται εἰς κανένα περιυρισμόν. 'Ο *Μακιαβέλλης* διετέλει ὑπὸ

(1) Βλέπε von Aster opus cit. σελὶς 185.

τὴν ἐπήρειαν τοῦ Ἐμπυροκρατισμοῦ καὶ ἴδιαιτέρως ὑπὲρ τῆς ἀποκτήσεως ὑπὸ τοῦ κράτους μεταλλείων γρυσοῦ καὶ ἀργύρου. Τέλος ἡ τυχὸν δημιουργουμένη ἀντίθεσις μεταξὺ δύο ἢ περισσοτέρων κρατῶν ἔχει ὡς ἀντικείμενον τὴν ἴσχυν, τὴν ἐπέκτασιν αὐτῆς καὶ τὰ συμφέροντα, λύεται δὲ διὰ τῆς πολιτικῆς, καὶ ἐὰν τοῦτο δὲν εἶναι κατόρθωτόν, διὰ τοῦ πολέμου.

2) Ὁ Οὐγκος Γκρότσιους¹

Αντίθετος πρὸς τὰς πολιτειακὰς αὐτὰς ἀρχὰς τοῦ Μακιαβέλλη εἶναι ὁ Hugo Grotius (1583—1645), ὁ ὄποῖος εἶναι ἐπίσης εἰς τῶν σπουδαιοτέρων ἰδρυτῶν τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου καὶ ὁ ὄποῖος ὀνομάζεται δικαίως ὁ πατήρ τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου (Jus Gentium). Οὗτος εἶναι ὀλλανδὸς καὶ εἰς τὴν ἴστορικὴν ἔξελιξιν τῆς Ὀλλανδίας καὶ ἴδιαιτέρως εἰς τὴν μεγάλην ἀποικιακὴν ἐπέκτασιν αὐτῆς καὶ τῶν διεθνῶν ναυτικῶν καὶ ἐμπορικῶν τῆς συμφερόντων, ὅφελεται ὅτι ὁ Grotius εἶναι ὁ πρῶτος συγγραφεὺς ὁ ὄποῖος διακηρύσσει τὴν ἀνάγκην τῆς ρυθμίσεως τῶν διεθνῶν σχέσεων βάσει τοῦ δικαίου καὶ ὅγι τῆς ἴσχυος καὶ τῆς αὐθαιρεσίας.

Ο Γκρότσιους εἰς τὸ περιώνυμον αὐτοῦ ἔργον τὸ ὄποῖον ἔξεδόθη τὸ 1625 μὲ τὸν τίτλον «περὶ δικαίου καὶ πολέμου» (de jure et belli), ἀσχολεῖται λεπτομερῶς καὶ μὲ τοὺς φόρους τοὺς ὄποιοὺς εἶναι δίκαιον νὰ καταβάλλωνται κατὰ τὰς διεθνεῖς συναλλαγὰς ὑπὸ τῶν ξένων ἐμπόρων καὶ ξένων ἐμπορικῶν πλοιών καθὼς καὶ ποίους φόρους δέον νὰ πληρώνουν οἱ ὀλλανδοί. Ο Γκρότσιους συνεπῶς δὲν ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἐσωτερικὴν φορολογικὴν διοίκησιν, ἀλλὰ περιορίζεται εἰς τὴν φορολογίαν ἐπὶ τῆς διεθνοῦς ἀνταλλαγῆς².

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Μακιαβέλλη, ὁ ὄποῖος θεωρεῖ τὸ κράτος ὡς τὴν πηγὴν τοῦ δικαίου καὶ τὸν μονάρχην ὡς ἀπεριόριστον κύριον τοῦ λαοῦ καὶ τῆς ἴδιωτης αὐτοῦ, ὁ Grotius θεωρεῖ τὸ κράτος ὡς τὸν προστάτην τοῦ δικαίου. Κατ' αὐτὸν ὁ ἀπόλυτος μονάρχης δὲν εἶναι ἀπεριόριστος κύριος τοῦ λαοῦ καὶ τῆς ἴδιωτης αὐτοῦ ὀλλακτὸς διὰ τοῦ λαοῦ ὁ ὄποῖος εἶναι ὁ ἀρχικὸς κυρίαρχος. Ἐπίσης ὁ Grotius δέχεται ὅτι ὁ νόμος δὲν εἶναι ἡ θέλησις τοῦ βασιλέως, ὀλλὰ οὗτος ὑπάρχει διὰ νὰ περιορίζῃ τὴν θέλησίν του· ὁ βασιλεὺς δὲν ἴσταται ὑπεράνω τοῦ νόμου ὀλλὰ ὑπὸ τὸν νόμον. Συγγένεια τῶν γνωμῶν τοῦ Grotius μὲ τὴν διακήρυξιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ πολίτου τῆς γαλλικῆς ἐποναστάσεως εἶναι πλήρης.

3) Ὁ Jean Bodin ('Ιωάννης Μποντίνος) (1530-1596)

Ο τρίτος εἰς τὴν σειρὰν τὸν ὄποῖον πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν, εἶναι Jean

(1) Βλέπε von Aster op. cit. σελὶς 186.

(2) Βλέπε Walter Lotz op. cit. σελὶς 317.

Bodin¹, ὁ ὄποιος ταυτοχρόνως εἶναι ἔνας ἀπὸ τοὺς κυριωτέρους ἐκπροσώπους τοῦ Ἐμποροκρατισμοῦ. Περὶ τοῦ πρώτου αὐτοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος περιοριζόμεθα εἰς τὸ νὰ ἀναφέρωμεν τὸ ἀκόλουθα:

‘Ο Ἐμποροκρατισμός, ὁ ὄποιος ἀποτελεῖ τὴν ἀντίδρασιν κατὰ τοῦ φεουδαρχικοῦ συστήματος, διεμορφώθη κατὰ τὸν 16ον—18ον αἰῶνα κυρίως εἰς τὴν Γαλλίαν ἐπὶ τῆς περιόδου τοῦ περιφήμου Colber². ‘Ο Colber ἀνέλαβε ἀπὸ τοῦ 1661, ἐπὶ Λουδοβίκου τοῦ 14ου, τὴν διεύθυνσιν τῶν οἰκονομικῶν τῆς Γαλλίας καὶ οὕτω ὁ ὄρος Ἐμποροκρατισμός καὶ Κολμπερτισμός εἶναι συνώνυμοι. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ περίοδος συμπίπτει πλήρως μὲ τὴν ἐμφάνισιν εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην τοῦ Ἀπολυταρχισμοῦ. Οὕτω ἔχομεν τὰ δύο συγγενῆ συστήματα, ἢτοι τὸν Ἀπολυταρχισμὸν εἰς τὸν πολιτειακὸν τομέα καὶ τὸν Ἐμποροκρατισμὸν εἰς τὸν οἰκονομικὸν τομέα.

‘Ο Ἐμποροκρατισμὸς εἶναι τὸ οἰκονομικὸν σύστημα τοῦ Ἀπολυταρχισμοῦ, καθ' ὃσον δι' αὐτοῦ ὑπεβοηθήθη ἡ ὑπερνίκησις τοῦ φεουδαρχικοῦ καὶ τοῦ ἀποσυγκεντρωτικοῦ κράτους καὶ ἡ δημιουργία τοῦ ἐνιαίου συγκεντρωτικοῦ καὶ ἐθνικοῦ κράτους ὑπὸ τὸν ἀπόλυτον μονάρχην. ‘Η πολιτικὴ ἴσχυς τοῦ μονάρχου κατέστη μεγαλυτέρα καὶ ἤτοι ἀνάλογος πρὸς τὰ οἰκονομικὰ μέσα τὸ ἄποικα οὗτος δέεθεν. ‘Ο Ἐμποροκρατισμὸς ὑπερτιμοῦσε τὴν ἀξίαν τοῦ ἐμπορίου ὡς οἰκονομικοῦ παράγοντος καθὼς καὶ τὴν σημασίαν τοῦ κινητοῦ πλούτου καὶ εἰδικώτερον τῶν εὐγενῶν μετάλλων³. Σχετικὸν ἐνδιαφέρον ἐδείκνυον διὰ τὴν βιοτεχνίαν καὶ τὴν ἐμπορικὴν νοοτιλίαν. Πρὸς τοῦτο ἐπεδίωκε τὴν αὔξησιν τῶν ἐμπορικῶν ἔξαγωγῶν εἰς ἔνας χώρας καὶ τὴν μείωσιν τῆς εἰσαγωγῆς ἐκ τοῦ ἔξωτεροικοῦ, οὕτω θὰ ἐπετυγχάνετο πλεόνασμα εὐγενῶν μετάλλων ‘Η φορολογικὴ πολιτικὴ εἶχεν ἐνταχθῆ ἐπειδὴ εἰς τὸν σκοπὸν αὐτὸν καὶ ἵνα αὐξηθῆ ἡ ἔξαγωγὴ εἶχον θεσπισθῆ βραβεῖα (primes) καὶ ὡρισμέναι παραγωγικαὶ τάξεις ἐβαρύνοντο μὲ μικρὰν φορολογίαν, ἐν ὅπῃ ἀντιθέτως ἵνα μειωθῆ ἡ εἰσαγωγὴ ἐκ τοῦ ἔξωτερικοῦ ἐπεβάλλοντο δασμοὶ καὶ ἀπηγορεύετο ἡ κατανάλωσις εἰς τὸ ἔσωτερικὸν ὥρισμένων εἰδῶν⁴.

‘Ο Ἐμποροκρατισμὸς ὑπετίμα τὴν ὀνομασίαν τῆς γεωργίας ὡς πηγὴν πλούτου, καὶ τὸ φορολογικὸν αὐτοῦ σύστημα ηύνει τοὺς γαιοκτήμονας, ἢτοι τοὺς εὐγενεῖς καὶ τὸν κλῆρον, καὶ ἐπεβάρυνε τοὺς καλλιεργητάς. ‘Ως θὰ ἰδωμεν κατωτέρω οἱ φυσιοκράται εἶναι ἀκριβῶς οἱ ἀντίποδες τῶν ἐμποροκρατῶν.

(1) Βλέπε Walter Lotz opus cit. σελὶς 44.

(2) Ο ἐκπρόσωπος τοῦ ἐμποροκρατισμοῦ εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὑπῆρξε ὁ Κρόμβελ καὶ τὸ κύριον δργανὸν τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ὁ περιφήμος Ναυτιλιακὸς Νόμος.

(3) Βλέπε Δημ. Στεφανίδη, ‘Η Κοινωνικὴ Οἰκονομικὴ ἐν τῇ ιστορ. ἔξελιξει, Τόμ. B’, Αθῆναι 1949, σελὶς 5 κ. ἐ.

(4) Εἶναι περιττὸν νὰ τονισθῇ ὅτι ταχέως τὸ οἰκονομικὸν αὐτὸ σύστημα ὠδήγησε εἰς ἐμπορικὸν ἀνταγωνισμὸν καὶ εἰς ὑπερβολήν.

Πράγματι κατὰ ἔνα μέγα μέρος ὁ Φυσιοκρατισμὸς ὀφείλεται εἰς τὴν ἀντίδρασιν ἡ ὅποια ἐδημιουργήθη ἐναντίον τοῦ Ἐμποροκρατισμοῦ.

Ο Bodin εἶναι ἀπὸ τοὺς πρώτους ποὺ κηρύσσονται ὑπὲρ τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας (οὗτος εἶναι Οὐγεννότος) καὶ εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ «Six livres de la Republique» ἐκδοθὲν τὸ 1576 τάσσεται ὑπὲρ τῆς ἀπολύτου μοναρχίας καὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ κράτους¹. Τὸ ἔργον αὐτὸς εἶναι ἐν ἐκ τῶν πρώτων δημοσιονομικῶν συγγραφῶν, καθ' ὃσον εἰς τὸ θνον βιβλίον αὐτοῦ ὁ Bodin ἀφιερώνει ἔνα κεφάλαιον εἰς τὴν Δημοσίαν Οἰκονομίαν. Αἱ δημοσιονομικαὶ γνῶμαι αὐτοῦ εἶναι ἀξιοσημείωτοι διότι οὗτος προβαίνει εἰς συστηματικὴν διαίρεσιν τῶν κρατικῶν ἔξόδων εἰς διαφόρους κατηγορίας καὶ ἔξετάζει τοὺς τελωνειακοὺς δασμοὺς ἀπὸ ἐμποροκρατικῆς ἀπόψεως. Εἰς τὸν φόρους δηλονότι ὁ Bodin δὲν ἀποδίδει μόνον ταμευτικὴν σημασίαν ἀλλὰ ὄρθιως θεωρεῖ αὐτοὺς καὶ ὡς μέσα ἀναπτύξεως τοῦ ἐμπορίου. Ιδιαιτέρως δέον νὰ σημειωθῇ διτὶ, οὗτος ἀναπτύσσει τὴν γνώμην ὅτι πρέπει βαθμιαίως νὰ μεταποιηθοῦν οἱ φόροι ἀπὸ προσωπικοὺς εἰς ἀντικειμενικούς.

Ακόμη οὗτος θέλει τρόπον τινὰ ἀποκαταστήσῃ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἐμπόρου εἰς τὴν πρέπουσαν κοινωνικὴν αὐτοῦ θέσιν καὶ οἰκονομικὴν σημασίαν, καὶ τὸ συνιστᾶ εἰς τὸν εὐγενεῖς οὔτινες περιεφρόνουν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἐμπόρου καὶ κατ' αὐτὸν προετίμων τὴν ἀρπαγήν. Όμοίως λέγει διτὶ καὶ διὰ τὸν ἥγεμόνα εἶναι προτιμότερον νὰ διενεργῇ ἐμπόριον παρὰ νὰ προβαίνῃ εἰς τυραννικὰς καὶ αὐθαιρέτους ἐνεργείας. Πρὸς πληρεστέραν κατανόησιν τῶν γνωμῶν αὐτῶν πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι ἀκόμη δὲν εἶχε ἐπικρατήσει τὸ δίκαιον καὶ ἡ ἀσφάλεια καὶ ὁ σεβασμὸς τῆς περιουσίας τοῦ ἀτόμου, ἀλλὰ ἐπεκράτει ἐν πολλοῖς ἡ βία καὶ ἡ αὐθαιρεσία. Διὰ τὸν ἀνωτέρω λόγους τὸ ἔργον τοῦ Bodin πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ πρῶτον ἐμποροκρατικὸν ἔργον, ἀλλὰ καὶ μία ἀπαρχὴ διὰ τὴν δημοσιονομικὴν ἔρευναν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 4^{ον}

Η ΑΓΓΛΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

1) Ο Bacon (1561—1626)

Ασφαλῶς μεταξύ τῶν ἄγγλων φιλοσόφων τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου τὴν πρώτην θέσιν κατέχει ὁ Bacon von Verulam². Οὗτος κατεῖχε πολλὰ ἀξιώματα, ὑπῆρξε μάλιστα καὶ ὑπουργὸς τῆς βασιλίσσης Ἐλισάβετ, τελικῶς ὅμως κατηγορήθη ἐπὶ δωροδοκίᾳ καὶ ἔχασε τὴν εύνοιαν αὐτῆς. Ο Bacon ὑπῆρξε

(1) Βλέπε W. Lotz op. cit. σελὶς 44. Όμοίως Andreae σελὶς 14.

(2) Bk. Von Asten G. Ph. σελὶς 217. Richard Falkenberg, Geschichte der neueren Philosophie, 7te Auflage. Leipzig 1913, σελὶς 60—80.

πολέμιας τῆς φιλοσοφίας τοῦ Σχολαστικισμοῦ καὶ ἀκολουθῶν τὴν κατεύθυνσιν τοῦ Descartes τούτει τὴν ἀξίαν καὶ τὴν σημασίαν μιᾶς μεθοδικῆς ἐπιστήμης τῆς φύσεως. Κατ' αὐτὸν σκοπὸς τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης εἰναι ἡ ἀνακάλυψις ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου τῶν μέσων πρὸς κυριαρχίαν ὑπὸ αὐτοῦ τῆς φύσεως.

* Ή ἀρχὴ τοῦ Bacon εἰναι ὅτι ἡ γνῶσις εἰναι δύναμις.

Οὗτος εἰς τὸ δργανον τοῦ Ἀριστοτέλους, τὴν λογικήν, ἀντιτάσσει τὸ *nouum organon*, τὸ νέον δργανον, τὴν ἐπαγωγήν, καὶ θεωρεῖ τὴν παρατήρησιν καὶ ἐμπειρίαν ὡς τὴν μόνην μέθοδον τῆς ἐπιστήμης. Ἐξ ὅλου δέοντὸν νὰ σημειωθῇ, ὅτι ὁ Βάκων θεωρεῖ τὴν ἐμπειρικὴν μέθοδον, δχι ὡς ἀπλῆν συσσώρευσιν εἰδίκῶν παρατηρήσεων καὶ γνῶσεων, ἀλλὰ ὁ περαιτέρω σκοπὸς αὐτῆς εἰναι ἵνα ὑποβάλῃ τὰς παρατηρήσεις εἰς ἐπεξεργασίαν καὶ συγκεντρώσῃ αὐτὰς εἰς γενικὸν κανόνα. Μὲ ὅλους λόγους οὗτος δὲν ἀποκλείει πλήρως τὸν συλλογισμὸν—τὴν λογικὴν—ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν. Ἐπίσης δέοντὸν νὰ προστεθῇ ὅτι οὗτος τὸ πρῶτον διετύπωσε τὴν ἀρχὴν *certa lex*—τῆς βεβαιότητος τοῦ νόμου—ἀπὸ τὴν γενικὴν δὲ αὐτῆς ἔννοιαν ἐπήγασεν ὁ κανὼν τῆς βεβαιότητος τοῦ φόρου, τὸν ὄποιον διετύπωσε τελικῶς καὶ ὁ Ἀδάμ Σμίθ¹. * Ο Βάκων δέοντὸν νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀρχηγὸς τῆς ἀγγλικῆς φιλοσοφίας τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου, αἱ ιδέαι αὐτοῦ ἡσκησαν βασικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν δύο κατωτέρω γνωστῶν ἄγγλων φιλόσοφων.

2) *O Hobbes (1588—1679)*

Εἰς τὴν σειρὰν αὐτὴν πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν καὶ τὸν ἄγγλον φιλόσοφον Hobbes (Χόπες)². Οὗτος εἰναι εἰς ἑκ τῶν κυριωτέρων ἐκπροσώπων τοῦ ὑλισμοῦ τῆς νεωτέρας περιόδου. Κατ' αὐτὸν ὁ κόσμος διέπεται ὑπὸ αἰτιωδῶν σγέσεων, ἡ δὲ ψυχὴ λειτουργεῖ κατὰ μηχανιστικὸν τρόπον: Ἐπίσης οὗτος ἀνήκει εἰς τοὺς ὀπαδούς τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου. Κατ' αὐτὸν κάθε γνῶσις βασίζεται ἐπὶ τῆς πείρας καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ἐπιστήμης εἰναι νὰ προσπορίσῃ εἰς αὐτὸν πρακτικὰς ὀφελείας. Ἡμᾶς ἐνδιαφέρει ὅτι ὁ Hobbes, εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ «de cive» περὶ πολίτου δημοσιευθὲν τὸ 1646, ἀντιτίθεται εἰς τὴν φορολογικὴν ἀρχὴν τῆς θυσίας καὶ τάσσεται ὑπὲρ τῆς δικαιολογίας τοῦ φόρου βάσει τῆς θεωρίας τῆς ἐξισώσεως (*equivalent-theorie*) καὶ θεωρεῖ τὸν φόρον ὡς τίμημα διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ κράτους παρεχομένην εἰρήνην καὶ ἀσφάλειαν. Ἡ περαιτέρω συνέπεια τούτου εἰναι ὅτι οὗτος θεωρεῖ δικαιοτέρους τοὺς φόρους καταναλώσεως, καθ' ὃσον ἡ εἰσπραξὶς αὐτῶν συμπίπτει μὲ τὴν κατανάλωσιν³.

Μάλιστα ὁ Hobbes θέλει νὰ στηρίξῃ τὴν φορολογίαν ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῶν φόρων καταναλώσεως. Τὴν φορολογίαν αὐτὴν ἐπὶ τῶν δαπανῶν τοῦ πο-

(1) Βλέπε W. Lotz, σελὶς 202.

(2) Βλέπε Ernst von Asten op. cit. σελ. 222—225.

(3) Βλέπε W. Lotz op. cit. σελὶς 55 καὶ Ιδιαιτέρως 316. 'Ομοίως Andreae, Grundlegung einer neuen Staatswirtschaftslehre, Jena 1930, σελὶς 16.

λίτου εύρισκει σύμφωνον πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ισότητος καὶ γενικότητος τοῦ φύρου. Ἀντιθέτως ἡ φορολογία ἐπὶ τῆς περιουσίας ἀποτελεῖ κατ' αὐτὸν ἀποθέρρυνσιν διὰ τὸν οἰκονόμον καὶ ἐνθάρρυνσιν διὰ τὸν σπάταλον¹.

3) *O John Locke*²

Ο σπουδαιότερος οἰκονομολόγος τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἶναι ἀσφαλῶς ὁ **Τζών Λόκ** (1632—1704). Μολονότι οὗτος δὲν θεωρεῖται ισάξιος φιλόσοφος μὲ τὸν Βάκωνα καὶ Χόπε, θεωρεῖται ὅμως ὁ πατήρ τοῦ Φυσιοχρατισμοῦ καὶ μάλιστα περισσότερον καὶ ἀπὸ τὸν Φρουμαντώ.

Ο Λόκ μολονότι ὑπῆρχε μαθητὴς τοῦ Βάκωνος καὶ εἶχε ἐπηρεασθῆ ὑπὸ αὐτοῦ, δέχεται ὡς δργανὸν τῆς ἐπιστήμης τὸν ὄρθιολογισμὸν καὶ θεωρεῖται ὡς ίδρυτὴς τοῦ θρησκευτικοῦ ὄρθιολογισμοῦ, εἶναι δὲ ἔκεινος ὁ ὄποιος ἔδωκε ἐν γένει τὴν κατεύθυνσιν εἰς τὸν ἀγγλικόν, ἀλλὰ καὶ τὸν γαλλικὸν ὄρθιολογισμόν. Οὗτος εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὸν μυστικισμὸν τοῦ μεσαίωνος καὶ δὴ ὅχι μόνον πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ Αὐγουστίνου, ὁ ὄποιος πρεσβεύει ὅτι πρῶτον πρέπει νὰ πιστεύσωμεν καὶ ἔπειτα νὰ ἐρευνήσωμεν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν Θωμᾶν Ἀκινᾶτον, ὁ ὄποιος δέχεται ὅτι ἡ ἐπιστήμη εἶναι ἡ παρασκευὴ πρὸς τὴν πίστιν. Μάλιστα οὗτος λέγει ὅτι ἡ πίστις εἶναι ἡ παρασκευὴ πρὸς τὴν ἐπιστήμην.

Ο Τζών Λόκ εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὄποιος ἐγρήγορευσεν ὡς ἀρχηγὸς κατευθύνσεως εἰς τὸν γαλλικὸν ὄρθιολογισμὸν καὶ τοὺς Ἐγκυλοπαιδιστὰς ίδιαιτέρως, ὡς θ. ἔδωμεν κατωτέρω ἐπέδρασεν ἐπὶ τὸν Βολταίρον καὶ τοῦ Μοντεσκιὲ ὅσου ἀφορᾷ τὴν πολιτειακὴν ὀργάνωσιν. Αἱ βασικαὶ γνῶμαι τοῦ Λόκ εἶναι αἱ ἀκόλουθοι:

Πρῶτον ὅτι δὲν ὑπάρχουν ἔμφυτοι ίδεαι τὰς ὄποιας ἔχει ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν γέννησίν του καὶ δεύτερον ὅτι ἡ γνῶσις μόνον διὰ τῆς ἐμπειρίας ἀποκτᾶται καὶ δὴ ὅτι δὲν αἱ γνώσεις ἀποκτῶνται εἴτε διὰ τῶν αἰσθήσεων (sensations) εἴτε διὰ τῆς νοήσεως (reflexions)³. ‘Ως πρὸς τὴν ὀργάνωσιν τῆς πολιτείας, ὁ Λόκ εἶναι ἀπὸ τοὺς πρώτους οἱ ὄποιοι εἶναι ἀντίθετοι εἰς τὴν ἀπόλυτον μοναρχίαν «έλέφ Θεοῦ», καὶ τάσσεται ὑπὲρ τῆς συνταγματικῆς μοναρχίας, εἰς τὴν ὄποιαν ὑπάρχουν δύο χωρισταὶ ἔξουσιαι: ἡ ἐκτελεστικὴ καὶ ἡ νομοθετικὴ. Οὕτω δεσμεύεται ὁ μονάρχης καὶ δὲν ἴσταται ὑπὲρ τὸν νόμον ἀλλὰ ὑπὸ τὸν νόμον. ‘Ως γνωστὸν ὁ Montesquieu ἀργότερον εἰς τὰς δύο αὐτὰς προσέθεσεν ὡς τρίτην τὴν δικαστικὴν τὴν ὄποιαν ὁ Λόκ εἶχε ἐντάξει ὡς τὴν ἐκτελεστικήν⁴. Γενικὰ ὁ Τζών Λόκ εἶναι ἀντίθετος τοῦ μοναρχικοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς ἀριστοκρατικῆς τάξεως καὶ εἶναι ὁ ἐκπρό-

(1) E.R. A. Seligman, Die Lehre von der Steuerüberwaltung, Jena 1927, σελὶς 20.

(2) Βλέπε von Aster opus cit. σελὶς 228. Ὁμοίως Falkenberg opus cit. σελὶς 143.

(3) Βλέπε Falkenberg ἔνθα ἀνωτέρω σελὶς 143.

(4) Von Aster op. cit. σελὶς 267.

σωπος τῆς ἀστικῆς. Εἶναι ἔχθρὸς τῶν ἀριστοκρατῶν καὶ κατ' ἀρχὴν ἀλλὰ καὶ διότι οἱ ἀριστοκράται δὲν ἔργαζονται, κατ' αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐπιβάλλει ποινὴν εἰς τοὺς μὴ ἔργαζομένους καὶ ἀμείβει ἀντιμέτως τοὺς ἔργαζομένους.

Ο Τζών Λόκη εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ, δημοσιευθὲν τὸ 1691, ἀσχολεῖται μὲ τὰς συνεπείας ἐκ τῆς μειώσεως τοῦ τόκου καὶ ἐκ τῆς ὑψώσεως τῆς ἀξίας τοῦ χρήματος¹. Λεπτομερῶς ἔξετάζει ἀκόμη ἵνα ἀπὸ τὰ σοβαρώτερα ζητήματα τῆς Δημοσίας Οἰκονομικῆς, ἅτοι τὴν ἐπίπτωσιν τοῦ φόρου. 'Η γνώμη τοῦ Λόκη ἐπ' αὐτοῦ εἶναι διι τὸ μόνη παραγωγικὴ πηγὴ πλούτου εἶναι ἡ γῆ καὶ ὡς ἐκ τούτου τελικῶς ἀπαντεῖς οἱ φόροι εἰσοδήματος καὶ καταναλώσεως καταλήγουν εἰς τοὺς ἴδιοκτήτας τῆς γῆς². 'Ισως εἶναι σκόπιμον νὰ προστεθῇ ὅτι ὁ Locke, κάμνει ἐπ' αὐτοῦ καὶ μίαν δρθὴν ἐπιφύλαξιν τὴν ὄποιαν περιέργως δὲν κάμνουν οἱ φυσιοκράται. Πράγματι οὗτος καταλήγει εἰς τὸ ἔχῆς συμπέρασμα: «Εἶναι ἀπατηλὴ ἡ ἐλπίς, ὅτι οἱ φόροι ἐπὶ εἰσαγομένων εἰδῶν, εἰς μίαν χώραν ὅπου ὁ πλοῦτος συνίσταται ἀπὸ γεωργικὸν εἰσόδημα, δὲν θὰ ἐπιπέσουν τελικῶς ἐπὶ τῶν γαιοκτημόνων»³. Τὴν προϋπόθεσιν αὐτὴν φαίνεται ὅτι παραβλέπουν οἱ φυσιοκράται. 'Η περαιτέρω συνέπεια αὐτοῦ εἶναι ὅτι πρέπει νὰ καταργηθοῦν ἀπαντεῖς οἱ φόροι καὶ νὰ ἐπιβληθῇ ὁ ἐνιαῖος φόρος ἐπὶ τοῦ εἰσοδήματος ἐκ τῆς γῆς. 'Ο Λόκη δηλονύτι εἶναι ὁ πρῶτος ὁ ὄποιος διετύπωσε τὴν φυσιοκρατικὴν θεωρίαν καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν θεωρεῖται ὁμοίως μὲ τὸν Φρουμαντὼ ὡς ὁ πρόδρομος τῆς διαιρέσεως τῶν κρατικῶν ἔξουσιῶν, ἀλλὰ καὶ τοῦ φυσιοκρατισμοῦ.

4) Ὁ Δούκ Sully⁴

"Ετερον ἀξιοσημείωτον ἔργον τῆς περιόδου αὐτῆς, ὅμως σχετικῶς μικρᾶς σημασίας εἶναι τὸ δημοσιευθὲν οὸ 1647—1662 τοῦ δουκὸς Sully, εἰς τὸ ὄποιον οὗτος συνιστᾷ τὴν τήρησιν τῶν ταμιευτικῶν λογαριασμῶν, τὴν διάκρισιν μεταξὺ τακτικῶν καὶ ἐκτάκτων προϋπολογισμῶν καὶ ἀναπτύσσει, μεταξὺ τῶν ὅλων, τὴν γνώμην ὅτι πρέπει νὰ καταργηθοῦν οἱ φόροι οἱ ὄπεις ἐμποδίζουν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς οἰκονομίας. Οὗτος δὲν ἔξετάζει δηλαδὴ τὸν φόρον, ὡς ἐγένετο μέχρι τινός, μόνον ἀπὸ ταμιευτικῆς ἀπόψεως ἀλλὰ καὶ ἀπὸ οἰκονομικῆς.

5) Ὁ N. Froumenteanu⁵

"Οπωσδήποτε σημαντικὸν δημοσιονομικὸν ἔργον τῆς ίδιας ἐποχῆς εἶναι τὸ δημοσιευθὲν τὸ 1581 ὑπὸ τὸν τίτλον «Μυστικὰ τῶν οἰκονομικῶν τῆς Γαλλίας» ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον N. Froumenteanu.

(1) Walter Lotz op. cit. σελὶς 50 ὑποσημ. 2.

(2) Albert Schwengler opus cit. σελὶς 253 κ. ξ.

(3) Βλέπε Seligman ἔνθα ἀνωτέρω σελὶς 96.

(4) Βλέπε W. Lotz. σελ. 46. Τὸ ἔργον του εἶναι: «Collection des memoires».

(5) Βλέπε Walter Lotz op. cit. σελὶς 46.

‘Ο συγγραφεὺς οὗτος εἶναι ὁ πρῶτος ὁ ὄποιος διετύπωσε τὴν ἀρχὴν τῆς εὐθηνίας τῶν φόρων. ’Αναγωρεῖ ἀπὸ τὴν ἔρευναν τῆς δημοσιονομικῆς πολιτειᾶς μὲ τὴν ἀπαιτουμένην δαπάνην διὰ τὴν εἰσπραξὶν τῶν φόρων καὶ ἀποδεικνύει τὴν μεγάλην διαφορὰν ποὺ ὑφίσταται μεταξὺ τῶν φόρων ποὺ καταβάλλει ὁ λαός καὶ τοῦ ποσοῦ τὸ ὄποιον τελικῶς εἰσέρχεται εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον. ’Η διαφορὰ αὕτη ἡτο τότε σημαντική καθ’ ὅσον τὸ ἐπικρατοῦν σύστημα τῆς εἰσπράξεως τῶν φόρων ἡτο ἡ ἐνοικίασις οἱ λεγόμενοι γενικοὶ ἐνοικιασταὶ (fermiers généreaux), οἱ ὄποιοι εἶχον ἀποθεῖ μεγάλοι ἐκμεταλλευταὶ καὶ εἶχον συγκεντρώσει εἰς χεῖρας των μεγάλον πλοῦτον καὶ πολιτικὴν ἴσχυν.

Τὸ ἀνωτέρω ἔργον δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ὁ πυρὴν τοῦ φυσιοκρατισμοῦ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Bodin ὁ ὄποιος εἶναι ὁ πρῶτος ἐμποροκράτης.

6) ‘*O Giovanī Botero*

“Ενα ἄλλο ἔργον τῆς περιόδου αὐτῆς εἶναι τοῦ Ἰταλοῦ Giovanī Botero¹ (1540—1617), δστις εἰς τὸ 7ον αὐτοῦ βιβλίον, ἐκδοθὲν τὸ 1539, ἐξετάζει τοὺς φόρους οἱ ὄποιοι εἶναι σκόπιμοι ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως. ’Ακόμη ὁ συγγραφεὺς οὗτος ἐξετάζει καὶ ἔνα ἄλλο σπουδαῖον διὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἐπιστημονικὸν θέμα, καὶ δὴ κατὰ πόσον εἶναι σκόπιμος ἀπὸ γενικῆς ἀπόψεως ἡ δημιουργία κρατικοῦ θησαυροῦ ὁ ὄποιος διὰ τῆς συσσωρεύσεως τοῦ χρήματος ἀχρηστεύει τὸ χρῆμα διὰ τὴν Ἐθνικὴν Οἰκονομίαν. Τοῦτο εἶχε τότε μεγάλην δημοσιονομικὴν σημασίαν, διότι αἱ ἔκτακτοι δαπάναι τοῦ κράτους—καὶ φυσικὰ πρῶτον αἱ σπουδαίοτεροι αὐτῶν, αἱ πολεμικαὶ, δὲν ἦδύναντο νὰ καλυφθοῦν ἕπως σήμερον δὲν ἐκδόσεως δανείων.

7) ‘*O Marquis of Halifax*²

“Ετερον ἀξιοσημείωτον δημοσιονομικὸν ἔργον τῆς περιόδου αὐτῆς εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ μαρκησίου Χάλιφαξ δημοσιευθὲν τὸ 1693. ’Ιδιαιτέρως πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ καταπολεμεῖ τοὺς φόρους καταναλώσεως μὲ τὸ ἐπιχείρημα, ὅτι οὗτοι δυσχεραίνουν τὴν ἀγγλικὴν βιοτεχνικὴν παραγωγὴν, ἡ ὄποια ἥρχισε τότε νὰ καταλαμβάνῃ σπουδαίαν θέσιν εἰς τὴν οἰκονομίαν τῆς Ἀγγλίας, εἰς τὸν συναγγωνισμὸν αὐτῆς ἐν τῷ ἐξωτερικῷ. ’Ακόμη κατὰ τῶν φόρων καταναλώσεως ἀναφέρει ὅτι οὗτοι φέρουν διαρκὴ χαρακτῆρα καὶ συνεπῶς, ἀπαξ καὶ ἐπιβληθοῦν δὲν ἔχουν ἀνάγκην τῆς ἐτησίας ἐγκρίσεως αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Κοινοβουλίου (συντεχνιακῶν ἀντιπροσώπων) τῶν τριῶν τάξεων. Μὲ ἄλλους λόγους, ἐπειδὴ οἱ φορολογούμενοι ἔχουν ἔξοικειαθῆ μὲ τοὺς φόρους, οὗτοι καθίστανται διαρκεῖς καὶ οὕτω ἴσχυ-

(1) Βλέπε Walter Lotz op. cit. σελὶς 47.

(2) Βλέπε Walter Lotz op. cit. σελὶς 51.

φροποιεῖται ύπερβαλλόντως ή βασιλική ἔξουσία. Τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο καταδεικνύει πόσον ζηλοτύπως ἐφρούρει τὸ ἀγγλικὸν τότε κοινοβούλιον τὸ δικαίωμά του νὰ ἐγκρίνῃ ἑτησίως τοὺς φόρους καὶ διὰ ποῖον λόγον.

Ἐπίσης ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ γνώμη τοῦ συγγραφέως αὐτοῦ, ὅτι κατὰ τὴν κατανομὴν τῶν φορολογικῶν βαρῶν μεταξὺ τῶν συντεχνιακῶν τάξεων—καὶ τὸ ζήτημα τοῦτο ἀπετέλει: τότε ἔνα πολὺ ἐπίμαχον ζήτημα—δέον νὰ λαμβάνεται ὑπὸ δύιν, ὅτι οἱ εὐγενεῖς ἔχουν πολλὰς κοινωνικὰς ὑποχρεώσεις καὶ ἀποτελοῦσι τὸ στήριγμα τοῦ βασιλέως, συνεπῶς οἱ εὐγενεῖς πρέπει νὰ ἀπαλλάσσωνται τῆς φορολογίας. Ἀντιθέτως ὁ Χάλιφας τάσσεται ὑπὲρ τῆς πλήρους φορολογίας τοῦ κλήρου, καθ' ὃσον οὗτος, ἐνῷ ἔχει πολλὰ ἕσοδα δὲν βαρύνεται μὲ πολλὰς κοινωνικὰς ὑποχρεώσεις! Ἐξ ἀλλου ὁ κλῆρος ἀξιοῦσε τὴν ἔξαρσειν ἀπὸ τὴν φορολογίαν μὲ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ἔφερε τὸ βάρος νὰ παρέχῃ ἐλεγμοσύνην εἰς τοὺς πτωχοὺς καὶ ἐδικαιολόγει τὴν ἀπόκτησιν τῆς περιουσίας του μὲ τὸ ἀντάλλαγμα τῆς παροχῆς τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν τοῦ ἀνθρώπου!!!

Τέλος ὁ Χάλιφας κηρύσσεται ὑπὲρ τῆς βαρείας φορολογίας τῶν χρηματιστῶν καὶ τῶν ἐμπόρων.

Καθὼς ἀναφέρει ὁ γνωστὸς συγγραφεὺς Walter Lotz, αἱ ἀνωτέρω θεωρίαι ἔχουν μικρὰν ἐπιστημονικὴν σημασίαν, εἰναι δμως χαρακτηριστικαὶ τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ καὶ τῶν ἀντικοινωνικῶν ἀντιλήψεων τῆς ἀριστοκρατικῆς διλιγαρχίας, ἡ ὅποια ἐπεκράτει τότε εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Γενικῶς ἔκαστος τῶν συγγραφέων εἶναι καὶ ἀντιπροσωπευτικὸς τύπος τῶν πνευματικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀρχῶν ποὺ ἐπεκράτουν τότε καὶ συνεπῶς ἡ ἀξία τῶν γνωμῶν αὐτῶν σήμερον εἶναι μόνον ἴστορική.

8) 'O Jonathan Swift¹

Ολίγον ἀργότερον καὶ δὴ τὸ 1728 εἰδον τὸ φῶς αἱ γνῶμαι τοῦ Ἰωνᾶ Σβιφτ (Dr. Jonathan Swift), αἱ ἐπονομασθεῖσαι τὸ 1×1 τῆς φορολογίας, τὸ ὅποιον σημαίνει, ὅτι ἡ αὔξησις τοῦ φορολογικοῦ ποσοστοῦ δὲν ἐπιφέρει πάντοτε τὴν αὔξησιν τῶν εἰσπράξεων τῆς φορολογίας. Εἶναι ὁ πρῶτος κανὼν τῆς Δημοσίας Οἰκονομικῆς ποὺ ἐσχηματίσθη διὰ τῆς ἐπαγωγῆς. Εἰς τὸν κανόνα αὐτὸν ἔφθασεν ὁ ἀνωτέρω συγγραφεὺς διὰ τῆς παρακολουθήσεως τῆς φορολογίας τῆς καταναλώσεως ἐπὶ εἰδῶν, τὰ ὅποια δὲν ἥσαν τῆς πρώτης ἀνάγκης. Οὕτος διεπίστωσεν ὅτι ίδιας οἱ φορολογούμενοι μὲ μικρὰ εἰσοδήματα εἰς περίπτωσιν βαρέος φορολογικοῦ ποσοστοῦ περιορίζουν τὴν κατανάλωσιν. Αὐτὸς σημαίνει ὅτι ἡ φορολογικὴ ἀπόδοσις δὲν ἔξαρταται ἐκ τοῦ φορολογικοῦ μόνον ποσοστοῦ ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς οἰκονομικῆς θέσεως τοῦ φορολογουμένου.

(1) Βλέπε Walter Lotz op. cit. σελὶς 52.

Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι δὲ νόμος οὗτος ἔχει πλήρη ἴσχυν καὶ σήμερον ἀκόμη καὶ εἶναι ἔνας ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων δημοσιονομικῶν νόμων.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω συγγραφέων τῆς περιόδου αὐτῆς ἡ σχολή θησαυροῦ μὲ δημοσιονομικὰ φαινόμενα καὶ ἄλλοι συγγράφεις, κυρίως πολιτικοὶ τῶν ὁποίων θεωροῦμεν περιττὸν νὰ ἀναφέρωμεν τὰ ὄντα, περιοριζόμεθα μόνον νὰ τονίσωμεν ὅτι κατὰ χρονικὴν σειρὰν πρῶτον ἀναφαίνεται ἡ νομικὴ συστηματοποίησις τῶν διαφόρων ἐσόδων καὶ κατόπιν ἐρευνᾶται ἡ σκοπιμότης τῶν φυσιολογιῶν ἀπὸ ταμιευτικῆς ἀπόψεως (ἀποδοτικότης) καὶ ἀπὸ ἀπόψεως τῶν φορολογιούμενων (φορολογικῆς δικαιοσύνης) καὶ τέλος ἀπὸ ἀπόψεως ἐπιδράσεως τῆς φορολογίας εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς οἰκονομίας. Τοῦτο ἀποτελεῖ σημαντικὴν πρόοδον εἰς τὴν ἐρευναν τῶν δημοσιονομικῶν φαινομένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 5^{ον}

ΟΙ ΚΑΜΕΡΑΛΙΣΤΑΙ¹

Περὶ τὸ τέλος τοῦ ἀπολυταρχισμοῦ (16ον—18ον) καὶ ἐν πολλοῖς ταύτοχρόνως μὲ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου ἀναφαίνεται ἐν Γερμανίᾳ ἡ λεγομένη Καμεραλιστικὴ Σχολή.² Η ἐπωνυμία αὕτη προσῆλθεν ἐκ τῆς σχολῆς τοῦ ἡγεμόνος (Cammera principis), ἡ ὁποία ἐλειτούργει τότε εἰς τινας χώρας (ἔνα εἶδος Διοικητικῆς Σχολῆς) καὶ εἰς τὴν ὁποῖαν ἐξεπαιδεύοντο οἱ διοικητικοὶ κρατικοὶ ὑπάλληλοι. Οὗτοι εἶχον ὡς μέλημα κυρίως τὴν διαχείρισιν τῶν κτημάτων τοῦ ἡγεμόνος (Kammergeut), τὰ ὁποῖα ἀπετέλουν κατὰ βάσιν τὴν πηγὴν τῶν κρατικῶν ἐσόδων, καθ' ὃσν ὁ χαρακτὴρ τῆς Δημοσίας Οἰκονομίας ἦτο ὁ λεγόμενος κτηματικὸς—νομηματικός. Αἱ διοικητικαὶ αὗται σχολαὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀπετέλεσαν τὸν πυρῆνα ἀπὸ τὸν ὁποῖον προσῆλθον βαθμιαίως εἰς τὴν νεωτέραν περίοδον αἱ διάφοροι Γεωπονικαὶ Σχολαὶ καὶ Δασικαὶ καὶ τελικῶς αἱ Σχολαὶ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν. Εἰς τοῦτο ὀφείλεται ὅτι μέχρι πρὸ δὲ λίγων ἐτῶν εἰς τινα Πανεπιστήμια τῆς Γερμανίας αἱ Οἰκονομικαὶ Σχολαὶ ήσαν συνδεδεμέναι μὲ τὴν Δασικὴν Σχολήν.³

Οἱ καμεραλισταὶ μολονότι διαφέρουν εἰς πολλὰ σημεῖα ἀπὸ τοὺς ἐμποροκράτας δύναται γενικῶς νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἐξελιγμένοι ἐμποροκράται, καθ' ὃσον ἡ βασικὴ αὐτῶν ἀρχὴ εἶναι ὅτι τὸ καθῆκον τοῦ κράτους εἶναι νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν γενικὴν οἰκονομικὴν εὐημερίαν³. Ὡς γνωστὸν εἰς τοῦτο ἀκριβῶς ἀντιτίθεται ὁ Οἰκονομικὸς Φιλελευθερισμὸς τοῦ ὁποίου ἡ βασικὴ ἀρχὴ εἶναι

(1) Βλέπε Walter Lotz op. cit. σελὶς 54.

(2) 'Ο Andreeae γράφει ὅτι οἱ καμεραλισταὶ ήσαν διφυεῖς, ἡτοι πρακτικοὶ οἰκονομολόγοι καὶ διοικητικὴ σχολή. Βλέπε Wilhelm Andreeae, Leitfaden der Finanzwissenschaft, Jena 1938, σελὶς 154.

(3) Βλέπε Παναγ. Δερτιλῆς, Δημοσία Οἰκονομική, 'Αθῆναι 1944, Τεῦχος Α', σελὶς 94.

ὅτι τὸ κράτος εἶναι μόνον νυκτοφύλαξ. Ἐπίσης δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ οἰκονομικὴ ἀντίληψις τῶν Καμεραλιστῶν εἶναι ἡ ἐνότης ἥτις συμπίπτει μὲ τὴν ίδεαν περὶ συγκεντρωτικοῦ κράτους. Πάντως πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ καμεραλισταὶ ἀποτελοῦν ἔνα σημαντικὸν σταθμὸν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν.

Κατὰ τὸν Walter Lotz οἱ Καμεραλισταὶ δύνανται νὰ διαιρεθοῦν εἰς τὰς ἀκολούθους πέντε ὁμάδας¹:

1) Εἰς συγγραφεῖς ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὸ νόμισμα ὡς μέσον διὰ τὰ κρατικὰ ἔσοδα.

2) Εἰς συγγραφεῖς οἱ ὄποιοι ἀσχολοῦνται μὲ τοὺς φόρους καταναλώσεως.

3) Εἰς συγγραφεῖς οἱ ὄποιοι διαπραγματεύονται τὰ δημοσιονομικά ζητήματα εἰς νομικὰ συγγράμματα. Μεταξὺ αὐτῶν οἱ κυριώτεροι εἶναι ὁ von Pufendorf, ὁ ὄποιος θεωρεῖται ὡς καὶ ὁ ἰδρυτὴς τῆς Σχολῆς καὶ ὁ Klock.

4) Εἰς συγγραφεῖς οἱ ὄποιοι ἡσχολήθησαν μὲ τὰ τεχνικὰ προβλήματα τῆς διοικήσεως τῶν δημοσίων οἰκονομικῶν. Μεταξὺ αὐτῶν οἱ κυριώτεροι εἶναι ὁ von Seckendorf, ὁ von Justi καὶ ὁ von Sonnenfels. Οἱ τρεῖς οὗτοι συγγραφεῖς ὁμοῦ μὲ τὸν von Pufendorf ἀποτελοῦν τὸν πυρήνα τῆς Σχολῆς. Ὁ τελευταῖος κατέχει σημαντικὴν θέσιν μεταξὺ τῶν καμεραλιστῶν, ἴδιαιτέρως διὰ τὸν ἀγῶνα αὐτοῦ ὅπως ἀπαλλάξῃ τὸ Φυσικὸν Δίκαιον ἀπὸ τὴν κηδεμονίαν τῆς Θεολογίας.

5) Εἰς συγγραφεῖς οἱ ὄποιοι δὲν περιγράφουν τὴν Δημοσίαν Οἰκονομίαν ὅπως αὕτη πραγματικῶς εἶναι, ἀλλὰ ἀναπτύσσουν πρόγραμμα διὰ τὴν ἐξέλιξιν αὐτῶν.

Ἐξ αὐτῶν ὁ Seckendorf εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ «Τὸ Γερμανικὸν Ἡγεμονικὸν Κράτος», εἰς τὸ ὄποιον οὗτος ἐξετάζει τὰ δημόσια οἰκονομικά, χρησιμοποιεῖ ὡς βάσιν τὴν οἰκιακὴν οἰκονομίαν. Παραμένει δηλαδὴ οὗτος εἰς τὴν λεγομένην νομηματικὴν οἰκονομίαν καὶ κινεῖται ἐντὸς μικροῦ κύκλου, ὡς ἐκ τούτου αἱ γνῶμαι αὐτοῦ ἔχουσιν μικρὰν σημασίαν. Ἰδιαιτέρως δύμας μνεία χρήζει ἡ γνῶμη αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ὅποιας τάσσεται καὶ ὁ Klock, διὰ οἱ πτωχοὶ πρέπει νὰ ἐξαιρῶνται τῆς φορολογίας².

Ο von Justi εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ «Ἡ κρατικὴ οἰκονομία» 1758 καὶ «Σύστημα τῶν Δημοσίων οἰκονομικῶν» τοῦ 1766, ὑποστηρίζει ὅτι ὁ φόρος πρέπει νὰ ἀπορροφᾶ κατὰ μέσον ὅρον οὐχὶ ἀνω ἀπὸ τὸ 1/6 τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος³, καθὼς καὶ ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ φόρου δὲν πρέπει νὰ εἶναι ταμιευτικός, ἀλλὰ νὰ

(1) Βλέπε W. Lotz, ἔνθα ἀνωτέρω, σελὶς 54.

(2) Βλέπε Handbuch der Staatswiss. Eheberg, Τόμος IV, σελὶς 162.

(3) Ο καθορισμὸς ἐνὸς ὀρισμένου φορολογικοῦ ποσοστοῦ, συνήθως εἰς εἰδος καὶ 10 % ἐκ τοῦ εἰσοδήματος, ἐμφανίζεται ἀπὸ τῶν παλαιοτέρων χρόνων εἰς τὴν Ιστορίαν καὶ ἔχει τὴν προέλευσίν των εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἀντίληψιν ὅτι ὁ ἀνθρωπὸς πρέπει νὰ προσφέρῃ ἔνα τμῆμα τοῦ εἰσοδήματός του εἰς τὸν Θεόν (τοὺς λερεῖς), δ ὄποιος εἶναι ὁ δωρητὴς τῶν ἀγαθῶν. Περὶ von Justi βλέπε Andreae, Grundlegung ἔνθα ἀνωτέρω σελὶς 22.

ἐπιδιώκη, καὶ ἐμπαροχρατικούς σκοπούς. Συνεπῶς ὡς πρὸς τὸ πιστόν τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος, τὸ ὅποῖον δύναται νὰ ἀπορροφᾷ ἢ φυρολογία—τὸ ὅποῖον εἶναι ἔπος τὰ σπουδαιότερα θέματα τῆς ἐπιστήμης μας—ό von Justi συντάσσεται μὲ τοὺς προηγηθέντας αὐτοῦ φυσιοχράτας.

Τέλος ὁ von Justi παρουσιάζει ἐνδιαφέρον καθέσσον οὗτος εἶναι εἰς ἐκ τῶν πρώτων ποὺ ἀνέπτυξαν τὰς ἀρχὰς τῆς φορολογίας, ἀναλόγους ἢ μᾶλλον σχεδὸν ὄμοιας πρὸς τὰς περιωνύμους ἀρχὰς τοῦ "Ἀδαμ Σμίθ ποὺ θὰ ἀναφέρωμεν κατωτέρῳ. Οἱ κανόνες οὗτοι εἶναι : α) ἡ φειδὼ τῆς φορολογικῆς πηγῆς ἥτοι οἱ φόροι δὲν πρέπει νὰ εἶναι βαρεῖς ὥστε νὰ ἐπέρχεται ἡ στείρευσις αὐτῆς, β) ἵση καὶ δικαία κατανομὴ τῆς φορολογίας καὶ νὰ μὴ περιορίζῃ τὴν ἐλευθερίαν καὶ νὰ μὴ βλάπτῃ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ φορολογουμένου γ) διαμόρφωσις, τοῦ φορολογικοῦ συστήματος ἀνάλογα πρὸς τὴν φύσιν καὶ ἀνάλογα πρὸς τὴν δργάνωσιν τοῦ κράτους καὶ τὴν ὑφὴν τῆς οἰκονομίας¹. "Ας σημειωθῇ ὅτι παρομοίους κανόνας ἀνέπτυξε ὀλίγον ἀργότερον τοῦ von Justi ὁ γερμανὸς Biefeld καὶ ὁ ἴταλὸς Verri. Τέλος ὁ von Justi ἐκτιμᾶ τόσου τὰ πνευματικὰ ἐπαγγέλματα ὥστε ὑποστηρίζει δι' αὐτὰ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τοὺς φόρους.

'Ακόμη σπουδαιότερον εἶναι, ὅτι οὗτος ἀντιτίθεται εἰς τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς φορολογίας τοῦ κλήρου καὶ διατυπώνει τὸ ἀφορολόγητον ἐλάχιστον δριον συντηρήσεως ὅλων τῶν ἐπαγγελμάτων, σύμφωνα μὲ εἰδικὴν δι' ἔκαστον αὐτῶν κλίμακα².

'Ο von Sonnenfels ἐσυνέχισε καὶ ἐτελειοποίησε τὰς γνώμας τοῦ von Justi. 'Ιδιαιτέρως δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι οὗτος συνιστᾷ τὴν ἐναρμόνισιν τῆς δημοσιονομικῆς πολιτικῆς πρὸς τὴν ἐθνικὴν οἰκονομίαν καθὼς καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν εἰδῶν διατροφῆς ἐκ τῆς φορολογίας.

Μερικοὶ τῶν Καμεραλιστῶν καὶ δὴ ὁ von der Lith καὶ ὁ von Thiele διετύπωσαν ἥδη πολὺ πρὸ τοῦ Adolf Wagner τὴν κοινωνικολογικὴν ἀποστολὴν τοῦ φόρου. Οὗτοι δέχονται ὅτι ὁ ἡγεμῶν δύναται νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν φορολογίαν ἵνα ἐλαττώσῃ τὰς ὑφισταμένας περιουσιακὰς διαφορὰς τῶν ὑπηκόων τοῦ. 'Αντιθέτως ὁ von Sonnenfels λέγει ὅτι εἶναι ἀνόητον νὰ ἐπιδιώκεται μεταβολή, τῶν κοινωνικῶν τάξεων διὰ φορολογίας, τὸ μόνον κατ' αὐτὸν δυνατόν, εἶναι νὰ μὴ ἐπαυξάνονται αἱ ὑφιστάμεναι διαφοραὶ μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν τάξεων διὰ τῆς φορολογίας³.

(1) 'Ο υπὸ στοιχεῖον (β) κανὼν τοῦ von Justi δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ ἀναλογικὴ φορολογία καὶ υπὸ στοιχεῖον (γ) ὡς ὁ νόμος περὶ προσφορότητος τῆς φορολογίας τοῦ 'Ἀδαμ Σμίθ. Βλέπε Handbuch der Staatswissenschaft. Τόμος IV, σελὶς 167.

(2) Βλέπε Andreal σελὶς 22 καὶ 23.

(3) Βλέπε Handbuch der Finanzwissenschaft, 1ster Band, σελὶς 440.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΩΝ
Ο ΓΑΛΛΙΚΟΣ ΟΡΘΟΛΟΓΙΣΜΟΣ¹

Καθώς ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω ἡ ἀνάπτυξις τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου ἔφθασε τὴν πληρεστέραν αὐτοῦ διαμόρφωσιν, ἰδιαιτέρως ὑπὸ τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἀγγλικῆς φιλοσοφίας μὲ τὰς γνώμας τοῦ Βάκωνος, τοῦ Χόμπς καὶ τοῦ Τζών Λόκη ἐπὶ τοῦ πολιτειακοῦ δικαίου.

’Ολιγον ἀργότερον, ἥτοι κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα, τὸ Φυσικὸν Δίκαιον ἀρχίζει νὰ συνδέεται μὲ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας καὶ ἡ ἀγγλικὴ φιλοσοφία νὰ παραχωρῇ τὴν θέσιν τῆς εἰς τὴν γαλλικὴν φιλοσοφίαν. Αὕτη τελικῶς διεμορφώθη κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα εἰς τὸν γαλλικὸν ’Ορθολογισμὸν καὶ τοὺς Ἐγκυκλοπαιδίστας.

Καὶ πρῶτον ἡ ἔννοια τοῦ ’Ορθολογισμοῦ: Οὗτος σημαίνει κυριαρχίαν τῆς δὲ λογικῆς καὶ κυρίως ἀναφέρεται εἰς τὴν περίοδον 1732—1790 καὶ εἶναι ἡ περίοδος τῆς μεθοδικῆς ἐργασίας, ὁνομάζεται ’Ορθολογισμὸς ὅχι διότι ἀπορρίπτει τὴν παρατήρησιν, τούναντίον δέχεται τὴν λογικὴν ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν ἐμπειρίαν, ἀλλὰ διότι ἀπορρίπτει πᾶν τὸ ὅποιον ἀντίκειται εἰς τὴν λογικὴν καὶ ἰδιαιτέρως λαμβάνει θέσιν ἐναντίον τοῦ δόγματος τῆς θρησκείας. Ἡ φιλοσοφία τοῦ ’Ορθολογισμοῦ ἔχει ὡς σκοπὸν τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰς θεολογικὰς ἀντιλήψεις καὶ τὴν ἐπικράτησιν τῆς λογικῆς. Ὁμοίως ἀξιοῦ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἀτόμου ἀπὸ τὴν αὐθαιρεσίαν καὶ κηδεμονίαν τοῦ κράτους καὶ ἀποβλέπει εἰς τὴν ἔξασφάλισιν εἰς αὐτὸ τῆς ἐλευθερίας, τοῦ φυσικοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἀξιοπρεπείας.

Ο ’Ορθολογισμὸς ἔχει τὸ ἕδιον περίου περιεχόμενον μὲ τοὺς Ἐγκυκλοπαιδίστας. Ο ὅρος οὗτος ὀφείλεται εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς τότε γαλλικῆς ἐγκυκλοπαιδείας—εἶναι ἡ πρώτη ποὺ ἔξεδόθη—ὑπὸ τοῦ D'Alembert καὶ Diderot μὲ τὸν τίτλον «Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des matiers»².

Πλήρως χαρακτηρίζει τὴν φιλοσοφικὴν κατεύθυνσιν τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας ὁ πρόλογος αὐτῆς τοῦ ὅποιου συντάκτης εἶναι ὁ Νταλαμπέρ καὶ ὁ ὅποιος διατελεῖ πλήρως ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Τζών Λόκη. Εἰς αὐτὸν ὁ Νταλαμπέρ ἀναγγέλλει ὅτι ἡ περίοδος τῆς θεολογίας καὶ τῆς φιλοσοφίας παρῆλθε καὶ ἀρχίζει ἡ περίοδος τῆς ἐπιστήμης (le siècle de la science).

’Ακόμη μεγαλυτέραν κριτικὴν βλέπομεν εἰς τὸ πνεῦμα ποὺ διέπει τὴν Ἐγκυκλοπαιδείαν διὰ τὴν ὅποιαν ἡ Γαλλία ἔγινε, καὶ δικαίως, ὑπερήφανος. Αὕτη, ὑπῆρξε

(1) Βλ. von Aster op. cit. σελὶς 234. Βλ. Richard von Falkenberg op. cit. σελὶς 222 κ. ἐ.

(2) Ἡ γαλλικὴ ἐγκυκλοπαιδεία ἀποτελεῖ ἔνα ἐπιστημονικὸν μνημειῶδες ἔργον καὶ ἀπετέλεσε σταθμὸν εἰς τὴν ἔξελιξιν τῶν ἐπιστημῶν. Ἔξεδόθησαν μεταξὺ 1751—1772, 28 τόμοι αὐτῆς καὶ τὸ 1776—77 ἐπηχολούθησαν ἀκόμη 8 συμπληρωματικοί.

τὸ πνευματικὸν ὅπλον τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, διότι συνεκέντρωσε ὅλας τὰς ἀργὰς αὐτῆς εἰς μίαν εὑκολον πρὸς κατανόησιν καὶ λαμπρὰν διατύπωσιν¹.

Διὰ τὴν πλήρην ἐκτίμησιν καὶ κατανόησιν τῆς Γαλλικῆς Ἐγκυλοπαιδείας πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὅψιν ὅτι αὕτη ἡτο τὸ πρῶτον συγκεντρωτικὸν ἐπιστημονικὸν ἔργον καὶ ὅτι εἰς τὴν Γαλλίαν τότε ἐπεκράτει μεγάλη κοινωνικὴ ἀποσύνθεσις. Εἰς τὸ ἔργον αὐτὸν καταδεικνύονται μὲ καυστικὸν πνεῦμα αἱ ἀρχαὶ τῶν Ἐγκυλοπαιδιστῶν αἱ ὄποιαι εἶναι ὅτι τὸ κράτος στερεῖται τοῦ νόμου, ὅτι ἡ ἡθικὴ στερεῖται τῆς ἐλευθερίας τῆς θελήσεως, καὶ ὅτι εἰς τὴν φύσιν δὲν ὑπάρχει πνεῦμα καὶ Θεός.

Ίδιαιτέρως ὁ σκοπὸς τῆς φωτισμένης, ὡς ἐπικαλεῖται ἀκόμη ἡ περίοδος αὕτη, ἡτο νὰ ἀποδεῖσουν ὅτι αἱ τότε ἀρχαὶ τοῦ κράτους καὶ τῆς ἐκκλησίας ἦσαν ὀντίθετοι πρὸς τὴν λογικὴν καθώς καὶ ὅτι πρέπει νὰ δοθῇ ἡ ἐλευθερία εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Τοῦτο ἡτο κατὰ ἔνα μέρος ἡ εὐλογες ἀντίδρασις ἐναντίον τῆς γενικῆς καταπτώσεως ποὺ ἐπεκράτει τότε εἰς τὴν Γαλλίαν. Καθὼς ὀνταρέσται ἡ αὐλὴ ἡτο τότε αἰσχρὰ καὶ σπάταλος, ἡ ἐκκλησία ὑποκριτική, διεφθαρμένη, μὲ σκλαβικὴν πειθαρχίαν πρὸς τοὺς ἀνωτέρους καὶ δεσποτικὴ πρὸς τὸν λαόν, ἡ ζωὴ δὲ καὶ ἡ διαρθροφὴ ποὺ ἐπεκράτει εἰς τὴν ιθύνουσαν τάξιν, καθὼς καὶ ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης ἐπροκαλοῦσσαν τὴν ἀγανάκτησιν κάθε τιμίου καὶ λογικοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ γαλλικοῦ ὀρθολογισμοῦ ἐνισχύθη ἀπὸ τὴν πρόοδον, ἡ ὄποια ἐσημειώθη τότε εἰς τὰς ἐπιστήμας γενικῶς καὶ ἰδιαιτέρως τὴν Φυσικήν. Ἐκτὸς τῆς διαδόσεως τῶν ἀρχῶν τοῦ Τζών Λόκου ὑπὸ τοῦ Βολταίρου καὶ τοῦ Μοντεσκιέ, περὶ τῶν ὄποιών γίνεται λόγος κατωτέρω, εἰς τὸν γαλλικὸν ὀρθολογισμὸν συνέβαλε ὅτι, πρωτοβουλίᾳ τοῦ Maupertuis διεδήθη ἐν Γαλλίᾳ ἡ φυσικὴ φιλοσοφία τοῦ Νιοῦτον. Οὕτω δλοκληροῦσται ἡ προπαρασκευὴ τοῦ ἐδάφους ἵνα ὁ γαλλικὸς ὀρθολογισμὸς ἀκολουθήσῃ ἐπαναστατικὴν καὶ ἀθεϊστικὴν κατεύθυνσιν. Αἱ φυσικαὶ ἀρχαὶ καὶ ἡ μηχανιστικὴ ἀντίληψις τῆς φύσεως—ὅς ἐπονομαζόμενος νατουραλισμὸς—ἐνδηγοῦν εἰς τὴν ἀθεϊστικὴν κοινωνίεωρίαν. Ἡ ἔξετασις τοῦ κόσμου ἀποκλειστικὰ βάσει τῶν μηχανιστικῶν αἰτίων ἀποκλείει τὴν σκέψιν ὅτι εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ κόσμου ἵσταται πνευματικὴ δύναμις, καθὼς καὶ ὅτι ὑπάρχει θέλησις ἐλευθέρα, καὶ καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι δὲν ὑπάρχει Θεὸς καὶ ψυχή. Διὰ τοῦτο ὄποιος δέχεται τὴν μηχανιστικὴν θεωρίαν εὑρίσκεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν θεολογίαν, διὰ τὰ κενὰ λογικῆς τὰ ὄποια αὕτη ἐμφανίζει.

Οὕτω ἡ νεωτέρα γαλλικὴ κατεύθυνσις τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου ὠδήγησε εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ «Συστήματος τῆς Φύσεως», 1770, τοῦ βαρώνου Holbach,

(2) Βλέπε von Aster opus cit. 265.

τὸ ὄποιον εἶναι ἔνα εἴδος ἀθεϊστικῆς βίβλου καὶ εἰς τὴν Ἐγκυλοπαιδείαν, ἡ ὅποια εἶναι ἡ ἀποθέωσις τῆς ἐπιστήμης¹.

Γενικὰ δύναται νὰ λεγοῦῃ ὅτι ἐ σκοπὸς τοῦ γαλλικοῦ ὄρθολογισμοῦ καὶ τῶν Ἐγκυλοπαιδειῶν ἦτο νὰ ἀποδεῖξῃ ὅτι αἱ κρατοῦσαι θρησκευτικαὶ ἀρχαὶ καθοῶς καὶ ἀρχαὶ περὶ πολιτειακοῦ δικαίου ἦσαν ἀντίθετοι πρὸς τὴν λογικήν. Ἐπίσης σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὸν ἀνθρωπὸν τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ, τὰ ὄποια εἶναι φυσικά του ἰδιότητες. Κατὰ τὸν γαλλικὸν ὄρθολογισμὸν οἱ ἀνθρωποι εἶναι ὄμοιοι, ἀνεξάρτητας χρόνου καὶ τόπου, ἐξ αὐτοῦ πηγάζει καὶ ἡ πεποίθησις ὅτι ὑφίσταται τὸ φυσικὸν δίκαιον ἀμετάβλητον καὶ ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν. Κάθε ἀνθρωπὸς ἔχει ἀπὸ τὴν φύσιν ὡρισμένα δικαιώματα καὶ ἴσχυει ἀφ' ἑαυτοῦ ἕνα φυσικὸν δίκαιον, τὸ ὄποιον πηγάζει ἐκ τῆς λογικῆς. "Ο, τι διάφορον αὐτοῦ ὑφίσταται σήμερον εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον εἶναι παρέκκλισις ἀπὸ τὸ ὄρθον καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐπιβάλλεται ὁ ἔξωστρακισμὸς αὐτοῦ καὶ ἡ ἐπιστροφὴ εἰς τὸν φυσικὸν νόμον.

"Οπως ἡ φύσις διέπεται ἀπὸ φυσικοὺς νόμους, τοὺς ὄποιους ἔξευρίσκομεν διὰ τῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς λογικῆς, οὕτω καὶ ἡ κοινωνικὴ ζωὴ διέπεται ὑπὸ σταθερῶν φυσικῶν νόμων τοὺς ὄποιους ἔξευρίσκομεν διὰ τοῦ ὄρθολογισμοῦ. Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς μεθόδου αὐτῆς εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον ὑπῆρξε τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸν κράτος εἶναι ὡργανωμένον μὲ βάσιν τὸ κοινωνικὸν συμβόλαιον. Τὰ ἄτομα τὰ ὄποια εἶναι ἐκ φύσεως ἐλεύθεροι, προέρχονται διὰ λόγους σκοπιμότητος εἰς συμφωνίαν μὲ τὸν μονάρχην καὶ τοῦ παραχωροῦν ὡρισμένην ἐξουσίαν. Οὕτω τὸ κοινωνικὸν συμβόλαιον καὶ ἡ διάκρισις τῶν ἐξουσιῶν ἀποτελοῦν τὴν ἔξασφάλισιν τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ ἀτόμου αἱ ὄποιαι εἶναι ἀναλλοίωτοι Φυσικοὶ νόμοι.

"Ἡ περαιτέρω ἐξέλιξις τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ τομέως ὠδήγηγησεν εἰς τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν. Ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἀρχῶν τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου ἐπὶ τοῦ οἰκονομικοῦ τομέως, ὁδηγεῖ εἰς τὸ Φυσιοκρατικὸν Σύστημα. Ἡ περαιτέρω ἐξέλιξις αὐτοῦ εἶναι ὁ Οἰκονομικὸς Φιλελευθερισμός, ὁ ὄποιος δύμας συμπληρώνει καὶ ἐπανορθώνει τὰς μονομερεῖς ἀπόψεις τοῦ Φυσιοκρατισμοῦ.

"Οπως διὰ τῆς παραδοχῆς τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου εἰς τὴν ὄργανωσιν τοῦ κράτους ὑπερνικᾶται ὁ Ἀπολυταρχισμὸς οὕτω καὶ εἰς τὴν οἰκονομίαν ἡ ἐξέύρεσις τῶν φυσικῶν νόμων ὁδηγεῖ εἰς τὸν Φυσιοκρατισμόν. Οὗτος ἀποτελεῖ τὴν ἀντίθεσιν πρὸς τὸ Ἐμποροκρατικὸν σύστημα, τὸ ὄποιον εἶναι τὸ συγγενὲς οἰκονομικὸν σύστημα πρὸς τὸν Ἀπολυταρχισμόν, καθ' ὃσον οὗτος θεωρεῖ τὸν πληθυ-

(1) "Ἄς σημειωθῇ ὅτι καὶ σήμερον ὁ γάλλος μὲ τὸν ρασιοναλισμὸν ποὺ τὸν διακρίνει εἶναι σκεπτικιστὴς ἔναντι τοῦ δόγματος τῆς θρησκείας καὶ δύσπιστος πρὸς τὴν ἐκκλησίαν. Εἰς τοῦτο δρεῖλεται ὅτι ἐν Γαλλίᾳ ἐπικρατεῖ ὁ χωρισμὸς μεταξὺ κράτους καὶ ἐκκλησίας. Βλέπε von Aster 268.

σμὸν καὶ τὴν οἰκονομίαν ὡς ὅργανα τοῦ κράτους, τὰ δύοντα δύναται νὰ διευθύνῃ πρὸς ἐπίτευξιν ὀρισμένων σκοπῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΟΝ

ΑΙ ΙΔΕΑΙ ΤΟΥ ΒΟΛΤΑΙΡΟΥ, ΡΟΥΣΣΩ ΚΑΙ ΛΑΪΤΠΝΙΤΣ

1) Ὁ Βολταῖρος (1694—1778)¹

Βέβαια ὁ γαλλικὸς ὄρθιολογισμὸς διατελεῖ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀγγλῶν ἐκπροσώπων τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου καὶ ἴδιαιτέρως τοῦ Τζάν Λόκ, ἀλλὰ οὕτως διεμορφώθη διαφορετικὰ ὑπὸ τῷ γαλλικὸν πνεῦμα καὶ ὑπὸ τὰς συνθήκας ποὺ ἐπεκράτουν τότε εἰς τὴν Γαλλίαν. Οἱ δύο κυριώτεροι γάλλοι συγγραφεῖς, οἱ ὄποιοι μετέφερον τὰς ἴδεας τοῦ Τζάν Λόκ εἰς τὴν Γαλλίαν, εἶναι ὁ Montesquieu καὶ ὁ Βολταῖρος (Voltaire). Οὗτοι ἔμελέτησαν τὸ ἔργον τοῦ Λόκ καὶ ἀνέλαβον τὴν ἐκλατήσειν τοῦ ἔργου αὐτοῦ εἰς τὴν Γαλλίαν. Καὶ ὁ μὲν Montesquieu ἔμελέτησε καὶ συνεπλήρωσε τὰς γνώμας τοῦ Λόκ, περὶ διαιρέσεως τῆς κρατικῆς ἔξουσίας εἰς δύο—οὕτως προσέθηκε καὶ τὴν τρίτην τὴν δικαστικὴν,—, ὁ δὲ Voltaire τὰς ἴδεας τοῦ Λόκ περὶ θρησκείας. "Ἄς σημειωθῇ ὅτι αἱ συνθῆκαι καὶ τὸ γαλλικὸν πνεῦμα ἥσαν πλέον πρόσφοροι διὰ τὴν διάδοσιν τῶν ἴδεῶν τοῦ Τζάν Λόκ, παρὰ οἱ ἴδιοι οἱ ἀγγλοί. 'Ως γνωστὸν οἱ ἀγγλοί ἔχουνται στερρῶς τῆς παραδόσεως καὶ εἶναι συντηρητικῶν ἀρχῶν καὶ διὰ τοῦτο ἐφοβοῦντο νὰ διαδώσουν τὰς ἀντιθρησκευτικὰς καὶ ἀνατρεπτικὰς ἴδεας εἰς τὸν ἀγγλικὸν λαόν. 'Αντιθέτως οἱ γάλλοι διακρίνονται διὰ τὸν σκεπτικισμὸν καὶ τὸν ὄρθιολογισμὸν των, ρέπουν πρὸς ἀνατροπὴν καὶ διὰ τοῦτο παρεῖχον λαμπρὸν πεδίον πρὸς καλλιέργειαν τῶν ἀντιθρησκευτικῶν καὶ ἀνατρεπτικῶν ἴδεῶν.

'Εκτὸς τοῦ Μοντεσκιέ ὁ ὄποιος, μὲ τὸ περιώνυμον αὐτοῦ βιβλίον «Τὸ πνεῦμα τῶν νόμων» περὶ διακρίσεως τῶν τριῶν ἔξουσιῶν, ἥσκησε βασικὴν σημασίαν ἐπὶ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος, σπουδαίαν θέσιν μεταξὺ τῶν πρωτεργατῶν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως κατέχουν καὶ ὁ Voltaire καὶ ὁ Jean Jacques Rousseau. Περὶ τοῦ Μοντεσκιέ γίνεται ἀλλοῦ λόγος. 'Ενταῦθα περιοριζόμεθα εἰς σύντομον σκιαγράφησιν τῶν γνωμῶν τοῦ Βολταΐρου καὶ τοῦ Ρουσσώ.

Οὕτω ὁ **Βολταῖρος**, ὁ ὄποιος δὲν ἦτο κυρίως φιλόσοφος² ἀλλὰ ποιητὴς καὶ γενικὰ συγγραφεὺς καὶ δὲν θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς πρώτους ἐγκυρωποιδιστάς, ἥσκησε σημαντικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς παρασκευῆς τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Οὗτοις ὑπῆρξε, ὑξέψε, σατυρικός, (μέχρι κυνισμοῦ), ρεαλιστής, δὲν ἦτο

(1) R. Falkenberg op. cit. σελίς 222.

(2) Βλέπε von Aster op. cit. σελίς 266.

έμως ζθεος, τούναντίον ἔλεγε ὅτι καὶ ἐὰν δὲν ὑπῆρχε Θεὸς ἔπειτε νὰ ἀνακαλοῦ-φθη. Ἐπίσης ὅτι ἡ ἡθικὴ εἶναι κάτι φυσικὸν καὶ ἀπαραίτητον ἡ φύσις δὲ ἀποδει-κνύει παντοῦ ὅτι ὑπάρχει Θεός. Ὁ Θεὸς κατὰ τὸν Βολταῖρον ὅχιμόνον εἶναι ἡθι-κὸν ἀξίωμα ἀλλὰ ἀποδεικνύεται καὶ διὰ τῆς λογικῆς. Ὁ σκοπὸς τῆς ζωῆς του ἥτο νὰ καταπολεμήσῃ διὰ τῆς λογικῆς τὸν ἀθεϊσμόν. Ἐμίσει ὅμως κυριολε-κτικὰ τὴν ἐκκλησίαν τὴν ὄποιαν ἥθελε καὶ νὰ ἐξοντώσῃ· δι’ αὐτὴν ἔλεγε «*eocrasez l'infâme*» συντρίψατε τὸν αἰσχρόν. Κατεφέρετο δριμέως ἐπίσης καὶ κατὰ τῆς δεισιδαιμονίας, αὕτη εἶναι ἔλεγε χειροτέρα ἀπὸ τὸν ἀθεϊσμὸν διότι διαπράττει μεγάλα ἐγκλήματα μὲ ἀπόλυτον ἡρεμίαν.

2) Ὁ Ρουσσώ (1712–1778)

Περὶ τοῦ **Ρουσσώ** γίνεται λόγος καὶ εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ Φυσιοκρατισμοῦ· ἐνταῦθα περιοριζόμεθα εἰς δλίγας μόνον παρατηρήσεις.

‘Ασφαλῶς πολὺ σπουδαιότερος τοῦ Βολταίρου, ἂν ὅχι ἐ σπουδαιότερος ἀπὸ ὅλους τοὺς πρωτεργάτας τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἥτο ὁ Jean Jacques Rousseau¹. Ὁ **Ρουσσώ** θεωρεῖται ὡς αἰσθηματικός, ἰδεαλιστής καὶ συμπληρώνει τὰς ἀρχὰς τοῦ Βολταίρου. Καὶ ὁ Rousseau καταπολεμεῖ τὸν ἀθεϊσμὸν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκείαν τῆς ἐκκλησίας, ἀντὶ τῆς ὄποιας δέγεται τὴν θρησκείαν τῆς καρδίας. Ἔξ ἀλλού οὗτος θεωρεῖ τὸ κράτος καὶ τὴν ἐκ-κλησιαστικὴν ἀρχὴν ὡς ἐμπόδια εἰς τὴν εύτυχίαν τοῦ ἀτόμου καὶ εἰς τὴν ισότητα.

‘Ο **Ρουσσώ** εἶναι ἔχθρος τοῦ πολιτισμοῦ καὶ διακηρύσσει τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν φύσιν, διότι ἐκεῖ μόνον ἐ ἀνθρωπος δύναται νὰ εὔρῃ τὴν εύτυχίαν, τὴν εἰρήνην, τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ἀθωφότητα. Τὸ περίφημον βι-βλίον «Τὸ κοινωνικὸν συμβόλαιον» (*Contrat social*) τοῦ Rousseau, τὸ ὄποιον ἥσκησε τὴν μεγαλυτέραν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, βασίζεται ἐπὶ τῆς ισότητος ὅλων τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐξ αὐτῆς πηγάζει τὸ ἴδαινικὸν τῆς καθαρᾶς δημοκρατίας καὶ τοῦ νομοθετικοῦ σώματος.

‘Η κυριαρχία παραμένει εἰς δλόκληρον τὸν λαὸν καὶ ὅχι εἰς τοὺς ἐκπροσώ-πους αὐτοῦ. Οὕτω ὁ Rousseau διαφωνεῖ πρὸς τὸν προηγηθέντα αὐτοῦ Montes-quiue², ὃ ὄποιος εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ (*Esprit des lois*) ἀναπτύσσει τὴν θεωρίαν τῆς τριπλῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν καὶ θεωρεῖ τὴν συνταγματικὴν μοναρ-χίαν ὡς τὸ καλύτερον πολίτευμα. Ἐπ’ αὐτοῦ δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι οἱ μὲν Bodin, Grotius, Pufendorf, Hobbes καὶ ὁ Montesquieu θεωροῦν τὸ κοι-νωνικὸν συμβόλαιον ὡς πρᾶξιν ἀπεριοίστου ὑποταγῆς τοῦ συνόλου ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα, ἥτοι οὕτω ἡ κυριαρχία τοῦ λαοῦ μεταβιβάζεται ἀνεκκλήτως εἰς τὸν ἡγεμόνα ὃ ὄποιος καθίσταται ἀπόλυτος μονάρχης. Ἀντιθέως ὁ Althusius, ὁ Locke, ὁ Rousseau εἶναι οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἀρχῆς ὅτι ἡ κυριαρχία ποὺ δίδε-ται διὰ τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου εἰς τὸν ἡγεμόνα εἶναι ἐντολὴ μεταβιβάσεως.

αύτῆς, συνεπῶς εἶναι ἀνακλητή καὶ κυρίαρχος παραμένει ὁ λαός¹. Ἡ δευτέρα αὕτη γνώμη εἶναι καὶ ἡ σήμερον κρατοῦσσα.

3) Ὁ Λαϊκός (1646—1816)²

"Ισως εἶναι σκόπιμον νὰ προστεθῇ ὅτι ἐγκυροπαιδιστής ἦτο καὶ ὁ **Λάϊκος Πνιτς** (Leibnitz)³, γερμανὸς φιλόσοφος. Οὗτος ὑπῆρξε μεγάλος φυσικός, διπλωμάτης κλπ., καὶ ἔνας ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους φιλοσοφούς τῆς νεωτέρας περιόδου.

Κατ' αὐτὸν αἱ ίδει καὶ εἶναι ἔμφυται εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἡ ὑπαρξία των ὅμως δὲν εἶναι πλήρως συνειδηταὶ καὶ καθαραὶ (explicites), ἀλλὰ εἶναι δυναμικαὶ (potentielles). Ως ἐκ τούτου δὲν ὑφίσταται ἀντίθεσις μεταξὺ γνώσεως διὰ τῆς λογικῆς καὶ γνώσεως διὰ τῆς ἐμπειρίας, παρὰ ὑφίσταται μόνον μεταξὺ αὐτῶν διαβάθμισις τῆς σαφηνείας (graduelle deutlichkeit). Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον δι' ἡμᾶς παρουσιάζει ἡ γνώμη τοῦ Λαϊκού, ὅτι οὗτος εἰς ἔνα δρόθρον του (ἐπονομαζόμενον Antijacobite), ἥδη τὸ 1715, ἤτοι δύο γενεαῖς πρὸ τοῦ Ἀδάμ Σμίθ, ἀναπτύσσει τὴν παραγωγικότητα τῶν διαρρόων οἰκονομικῶν παραγόντων καὶ τὴν ἀλληλεγγύην αὐτῶν καθὼς καὶ τὴν εἰσαγωγὴν φορολογικοῦ συστήματος βασιζομένου ἐπὶ τῆς ἐνώσεως αὐτῶν⁴.

Κατωτέρω θὰ παρακολουθήσωμεν σύντομα τὴν ἐπίδρασιν ποὺ ἡσκησαν ἐπὶ τῆς Δημοσίας Οἰκονομίας αἱ ἀρχαὶ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Ήδη ἀναφέρω μεν πρῶτον τὰς γνώμας τῶν Ἐγκυροπαιδιστῶν ποὺ εὑρίσκονται εἰς σχέσεις μὲ τὴν Δημοσίαν Οἰκονομίαν, ἔπειτα τὸν Φυσικρατισμὸν καὶ τὸν δημοσιονομικὰς γνώμας τῆς Κλασσικῆς Σχολῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 8ΟΝ Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

"Ἐν πρώτοις δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἀπολυταρχισμοῦ εἰς τὰς περισσοτέρχες τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν οἱ ἡγεμόνες κατώρθωσαν, μετὰ μακρούς ἀγῶνας τὸ πρῶτον ἐναντίον τῶν εὐγενῶν καὶ ἀργότερον ἐναντίον τῆς ἀστικῆς τάξεως, νὰ δημιουργήσουν τὸ κεντρικὸν κράτος. Τὸ μόνον ποὺ κατώρθωσαν νὰ διατηρήσουν αἱ διάφοροι τάξεις ἦτο τὸ δικαίωμα ἐγκρίσεως δι' αὐτοπροσώπων των τῶν φόρων, ἀργότερον δὲ μίαν περιωρισμένην νομοθετικὴν ἔξουσίαν. Παρομοίᾳ πολιτειακὴ δργάνωσις εἶχε πληρέστερον διχμορφωθῆ

(1) Βλέπε von Auster opus cit. σελὶς 269.

(2) Βλέπε R. Falkenberg op. cit. σελὶς 245.

(3) Βλέπε Von Auster σελὶς 246 κ. ἐ.

(4) Βλέπε Andreae opus cit. σελὶς 20. Ομοίως κατωτέρω τοῦ παρόντος σελὶς 122.

εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὅπου εἶχε λάβει χώραν ἡ θεμελίωσις τῶν ἀρχῶν τῆς αὐτοκυβερνήσεως τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ. Ἀποτέλεσμα τῶν ἡγενῶν καὶ κυρίων τῆς ἀστικῆς τάξεως ἐναντίον τοῦ μονάρχου ἦτο, ἥδη 2½ αἰῶνας πρὶν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ὅτι οἱ ἄγγλοι ἔκαμπαν τὴν ἰδικήν των ἐπανάστασιν καὶ ἔξεκαλύπτοισαν, διὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Κρίμβελ καὶ τῆς καρατομήσεως τοῦ βασιλέως Καρόλου τοῦ 1ου, τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ μονάρχου καὶ λαοῦ. Οὕτω ἔξελιπεν ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ κυβερνώντων καὶ κυβερνωμένων, περαιτέρω δὲ συνέπειαν εἶναι ὅτι ὁ μονάρχης κατέστη ἔκτοτε δημοφιλής. Τοῦτο ἀποτελεῖ ἀκόμη ἕνα λόγον ὅτι οἱ ἄγγλοι εἶναι δικαίως ὑπερήφανοι διὰ τούς ἀγῶνας των ὑπὲρ τῆς αὐτοκυβερνήσεως.

Τὸ ἀντίθετον συνέβαινε εἰς τὴν Γαλλίαν. Εἰς καμμίαν ἵσως ἀλλην χώραν δὲν ἐπεκράτησε τόσον πλήρως ὁ Ἀπολυταρχισμὸς ὃσον ἐν Γαλλίᾳ. Οὗτος ἐπέβαλεν ἐνωρίτερον τὴν ἔξουσίαν του ἐπὶ τῶν εὐγενῶν παρὰ εἰς τὰς λοιπὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας, δὲν κατέπνιξεν ὅμως τὴν πνευματικὴν κίνησιν καὶ οὔτε ἐδίωξεν ἐκείνους οἱ ὄποιοι εἶχον προβάλει ἀντίστασιν, τούναντίον οἱ εὐγενεῖς ἀπέβησαν οἱ συνεργάται τοῦ βασιλέως. Τὸ κορύφωμα τοῦ γαλλικοῦ ἀπολυταρχισμοῦ καὶ τῆς πολιτικῆς ἴσχύος τῆς Γαλλίας ὑπῆρξε κατὰ τὴν βασιλείαν Λουδοβίκου τοῦ 13ου, καὶ τὸ πρῶτον ἥμισυ τῆς βασιλείας Λουδοβίκου τοῦ 14ου, τοῦ ἐπονομασθέντος «βασιλέως ἡλίου», εἰς τὸ ὄποιον ἀναφέρεται καὶ ἡ περίφημος φράσις «Τὸ κράτος εἶμαι ἐγώ» (l'état c'est moi). "Οτε ὅμως κατὰ τὸ τέλος τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου τοῦ 14ου αἱ πολιτικαὶ καὶ στρατιωτικαὶ ἐπιτυχίαι του ἐπαύσαν νὰ θαμβώνουν τὸν γαλλικὸν λαόν, τότε ἀρχίζει νὰ ἐμφανίζεται καὶ τὸ πνεῦμα τῆς κριτικῆς ἐναντίον τῆς πολιτικῆς τῆς μοναρχίας τοῦ βασιλέως τῶν μεγάλων του δαπανῶν καὶ τοῦ πολιτεύματος ἐν γένει.

Ἄκομη μεγαλυτέραν ἀντίδρασιν προεκάλεσεν ἡ κατάπτωσις τῆς αὐλῆς καὶ ἡ αἰσχρότης αὐτῆς ἐπὶ βασιλέως τοῦ Λουδοβίκου τοῦ 15ου¹. Ἡ κριτικὴ ἡσκήθη ὅχι τόσον ἐκ μέρους τῆς τάξεως τῶν εὐγενῶν ἀλλὰ κατὰ πρῶτον λόγον ὑπὸ τῆς γραφειοκρατίας καὶ τῆς ἀστικῆς τάξεως. Τὴν κριτικὴν ἡσκησε τὸ πρῶτον ἡ γραφειοκρατία ἡ ὄποια εἶχε γίνει ἴσχυρὰ καὶ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸν βασιλέα, διότι ἡγόραζε τὰ ἀξιώματα διὰ μακρὸν χρονικὸν διάστημα. Δεύτερον τὸ συντεχνιακὸν κοινοβούλιον τὸ ὄποιον βαθμιαίως καὶ κατ' ἔθος εἶχε γίνει ἔνα εἶδος νομοθετικῆς ἔξουσίας, ἀπὸ τὸ ὄποιον ἔξηρτάτο κατὰ ἔνα μέρος ἡ ἔγκρισις τῶν ἀποφάσεων τοῦ βασιλέως. Τρίτον, κριτικὴ ἡσκήθη ἐκ μέρους τῶν φιλοσόφων, τῶν ποιητῶν καὶ ἐν γένει τῶν διανοούμενων οἱ ὄποιοι συλλήθησαν ἀπεκλήθησαν² Εγκυροπαιδισταί. Οὗτοι διὰ τῶν συγγραμμάτων των καὶ διὰ τῆς κοινωνικῆς των ἐπαφῆς (πολιτικὰ σαλόνια) εἶχον διαδόσει τὰς νέας ἰδέας περὶ Φυσικοῦ Δικαίου καὶ πολιτευμάτων. Οὕτω κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν δημιουργεῖται ἐν Γαλλίᾳ ἡ γαλλικὴ κατεύθυνσις τοῦ Φυσικοῦ

(1) Οὗτος ἦτο ὁ εἰπὼν ὅτι «μετὰ ἀπὸ ἐμὲ ἡ καταστροφὴ» (apres moi le deluge).

Δικαίου μὲ κυρίαν κατεύθυνσιν τὴν ἀντίδρασιν κατὰ τοῦ Ἀπολυταρχισμοῦ, καὶ τὸ ἀντιπροσωπευτικὸν πολιτικὸν σύστημα διὸ συμμετοχῆς τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ἔξουσίαν, τὴν ἀντιθρησκευτικὴν τάσιν καὶ τὸ μῆσος τοῦ λαοῦ κατὰ τῆς ἀριστοκρατίας. Ἀκόμη δέον νὰ προστεθῇ ὅτι εἰς τὴν προπαρασκευὴν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως συνέβαλε καὶ τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὴν Γαλλίαν εἶχε δημιουργηθῆ πολυπληθής ἀστικὴ τάξις χάρις εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς βιοτεχνίας, τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν λοιπῶν ἐλευθέρων ἐπαγγελμάτων. Μὲ ἄλλους λόγους πολὺ πρὸς ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις εἶχε λάβει γάρων ἐν Γαλλίᾳ ἡ πνευματικὴ ἐπανάστασις, ἡ μᾶλλον ἡ πρώτη ὑπῆρξε τὸ λογικὸν συμπέρασμα τῆς προηγγείσης πνευματικῆς ἐπαναστάσεως.

‘Η ἐσωρυγὴ καὶ ἡ ὀποκρυστάλλωσις τῶν ἀρχῶν τοῦ γαλλικοῦ ὁρθολογισμοῦ ἔλαβε γάρων διὰ τῆς πραγματοποιήσεως τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἣτις διεκόπη ἐν τῷ δικαίωμα τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ πολίτου. Αὕτη δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ ἐπανάστασις τῆς ἀστικῆς τάξεως τῆς ἐπονεμασθείσης τρίτης τάξεως.

‘Ασφαλῶς μεταξὺ τῶν διαφόρων αἰτίων τῆς γαλλικῆς θέσεως τὴν πρώτην θέσιν κατέχουν αἱ δυσχέρειαι τῆς γαλλικῆς γεωργίας καὶ τῶν δημοσίων οἰκονομικῶν τῆς Γαλλίας. Αἱ δυσχέρειαι τῶν δημοσίων οἰκονομικῶν ἥρχισαν νὰ ἀναφαίνωνται ἡδη ἐπὶ Λουδοβίκου τοῦ 14ου, ἐνετάθησαν δὲ ἀργότερον διότι ἡ αὐλὴ τῶν Λουδοβίκων 15ου καὶ 16ου ὑπῆρξεν ἐξαιρετικὰ σπάταλος. Οἱ γεωργοὶ ἐστέναζον ὑπὸ βαρυτάτην φορολογίαν ἐνῷ κι ἄλλαι τάξεις αἱ ὄποιαι ἤσαν καὶ αἱ εὐπορώτεροι ἐλαχίστους φόρους κατέβαλλον. Πλήρως γαρακτηριστικὸν τῆς ἐπιδράσεως τὴν ὄποιαν ἤσκησε ἡ σωρεία φορολογιῶν ἐπὶ τοῦ ἐπαναστατικοῦ πνεύματος τῆς τότε περιόδου εἶναι ὁ Ντεμούλεν, ἕνας ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτας τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἀνέκρεξεν κάποτε εἰς τὸ κοινοβούλιον, «εὐλογημένη νὰ ἔναι ἡ βαρεῖα φορολογία ποὺ μᾶς ὠδήγησε εἰς τὴν ἐπανάστασιν»!!¹. Πράγματι τότε ἀναφέρεται ὅτι τὸ δημοσιονομικὰ προβλήματα ἀπετέλουν συζητήσεις τῶν πνευματικῶν καὶ πολιτικῶν ἀνθρώπων καὶ ἀντικείμενον τῶν πολιτικῶν ἀγώνων. Εἰς τοῦτο ὁφείλεται ὅτι μεταξὺ τῶν νέων αἰτημάτων τοῦ λαοῦ περὶ συμμετοχῆς του εἰς τὴν κυβέρνησιν τὴν πρώτην θέσιν κατέχει καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ λαοῦ περὶ ἐγκρίσεως τῶν φόρων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ goN Ο VAUBAN ΚΑΙ Ο MONTESQUIEU

Πρὸς ἔξετάσωμεν τὸν Φυσιοκρατισμὸν εἶναι σκόπιμον νὰ ἀναφέρωμεν τὰς γνώμας δύο συγγραφέων οἱ ὄποιοι εὑρίσκονται εἰς ἀμεσον σχέσιν μὲ τοὺς Φυσιο-

(1) ‘Ο τόκος τῶν κρατικῶν δανείων πρὸς τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἐκυμαίνετο ἀπὸ 5—20 %. ‘Η κρατικὴ πίστις ἔλειπε καὶ ἡ κοινὴ γνώμη ἤτο ἔχθρικὴ πρὸς τοὺς κεφαλαιούχους’ ἐκεῖθεν καὶ αἱ συνεχεῖς κρατικαὶ πτωχεύσεις ἐν Γαλλίᾳ. Βλέπε G. Zéze, Cours des finances, Paris 1925, σελὶς 18.

κράτας. Οὗτοι είναι πρῶτον ὁ στρατάρχης Vauban ὁ ὀποῖος πρέπει νὰ θεωρηθῇ ως ὁ κυριώτερος πρόδρομος τῶν φυσιοκρατῶν, καὶ ὁ Montesquieu ὁ ὀποῖος εἶναι εἰς τῶν σπουδαιοτέρων δημιουργῶν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ ὁ ὀποῖος χωρὶς νὰ ἀναπτύσσῃ φυσιοκρατικὸς ἀρχὰς διετύπωσε μίαν σπουδαῖαν δημοσιονομικὴν ἀρχήν.

1) 'Ο Bωμπάν (*Vauban 1663-1707*)

'Ως ὁ πρόδρομος τοῦ Κεναί (Quenay) ὁ ὀποῖος, ως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, είναι ὁ ἰδρυτὴς τοῦ Φυσιοκρατισμοῦ, θεωρεῖται ὁ στρατάρχης **Bωμπάν**, μολονότι οὗτος προηγεῖται κατὰ δύο περίπου γενεὰς τοῦ Κεναί. Αἱ γνῶμαι τοῦ Βωμπάν εἶναι τοσούτῳ μᾶλλον ἀξιοσημείωτοι καθ' ὅσον συμπίπτουν ἐν πολλοῖς μὲ τὰς γνώμας περὶ φορολογίας τῶν Φυσιοκρατῶν, χωρὶς δῆμως οὗτος νὰ κάμην τὸ λάθος τῶν Φυσιοκρατῶν, οἱ ὀποῖοι θεωροῦν ως μόνην πηγὴν πλούτου τὴν φύσιν καὶ κυρίως τὴν γεωργίαν καὶ ἀρνοῦνται παραγωγικότητα καὶ συνεπῶς φορολογικὴν ἵκανότητα εἰς τὴν βιοτεχνίαν, τὸ ἔμποριον κ.τ.λ.. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ὁ Βωμπάν δὲν θεωρεῖται ως φυσιοκράτης κατὰ 100% δηπως εἶναι ὁ Quenay καὶ ὁ Turgot. 'Ο Βωμπάν εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ «ἡ βασιλικὴ δεκάτη» (dime royale) δημοσιεύθεν τὸ 1707¹, τάσσεται ὑπὲρ τῆς φορολογήσεως ὅλων τῶν τάξεων εἰς εἴδος 5% ἐπὶ τοῦ εἰσοδήματος, ἵνα οὕτω καταστῇ δυνατὴ ἡ κατάργησις τῶν φόρων καταναλώσεως, οἱ ὀποῖοι εἶναι κατ' αὐτὸν ἀντιοικονομικοί. 'Ακόμη σημαντικὸν εἶναι δτι ὁ Βωμπάν προτείνει τὴν ἐπιβολὴν φορολογίας εἰς χρῆμα ἐκ 5% ἐπὶ τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν πλοίων, τοῦθ' ὅπερ καταδεικνύει αὐτὸν ἀντίθετον πρὸς τὸν Φυσιοκρατισμὸν ὁ ὀποῖος τάσσεται ὑπὲρ τοῦ ἐνιαίου φόρου ἐπὶ τῆς γεωργίας. 'Αντιθέτως τὰ κοινὰ σημεῖα μεταξὺ Βωμπάν καὶ φυσιοκρατῶν εἶναι δτι τὸ φορολογικὸν ποσοστὸν εἶναι ἐνιαῖον (5%) καθώς καὶ δτι οἱ φόροι καταναλώσεως πρέπει νὰ καταργηθοῦν².

2) 'Ο Μοντεσκιέ (*Montesquieu*) (1680—1755)

'Εκ τῶν 'Εγκυλοπαιδιστῶν ὁ πρῶτος ὁ ὀποῖος ἡσχολήθη μὲ δημοσιονομικὰ ζητήματα εἶναι ὁ **Μοντεσκιέ** (Montesquieu), ὁ ὀποῖος εἰς τὸ περιώνυμον αὐτοῦ βιβλίον «Πνεῦμα τοῦ νόμων» (Esprit des lois)³, εἰς τὸ ὀποῖον ἀναπτύσσει τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν τῶν ἀντιπροσωπευτικῶν πολιτευμάτων περὶ χωρισμοῦ τῆς ἔξουσίας εἰς τρία ἴσα μέρη, ἀσχολεῖται καὶ μὲ τὰ δημοσιονομικὰ ζητήματα.

(1) Βλέπε W. Lotz opus cit. σελὶς 60.

(2) 'Ο Teschemacher, βλέπε Handbuch der Finanzw. τόμος 2ος, σελὶς 104 κ.ἄ. παρατηρεῖ δρθῶς δτι ἡ βασιλικὴ δεκάτη τοῦ Βωμπάν ἔχει σημασίαν διότι ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον ἐγκατάλειψιν τῆς συντεχνιακῆς φορολογίας. Οὕτω ἀναγνωρίζεται δτι τὸ εἰσόδημα προέρχεται ἀπὸ τοὺς οἰκονομικοὺς παράγοντας καὶ δχι ἀπὸ τὴν κλίμακα τῶν κοινωνιῶν τάξεων.

(3) Εἰς τὸ βιβλίον XIII chap. 10-12.

Οὗτος μεταξύ τῶν ἀλλῶν τονίζει, ὅτι τὸ φορολογικὸν βάρος δὲν εἶναι μόνον ἀποτέλεσμα τοῦ φορολογικοῦ ποσοστοῦ, ἀλλὰ εὐρίσκεται καὶ εἰς στενωτάτην σχέσιν μὲ τὰς πολιτικὰς συνθήκας, εἰδικώτερα δὲ εἶναι ἀνάλογον πρὸς τὴν ἐλευθερίαν που ἀπολαμβάνουν οἱ φορολογούμενοι. Κατ’ αὐτὸν οἱ φόροι δὲν πρέπει νὰ εἶναι βαρεῖς ὑπὸ ἔνα δεσποτικὸν καθεστώς, ἐνῷ ἀντιθέτως οὗτοι δύνανται νὰ εἶναι βαρύτεροι εἰς τὰ ἀντιπροσωπευτικὰ πολιτεύματα, δηλαδὴ ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία ἔξουδετερώνει τὸ φορολογικὸν βάρος.

Καθὼς παρατηρεῖ ὁ Walter Lotz, ἐφ' ὃσον ὁ Montesquieu διὰ τῆς ἐλευθερίας δὲν ἤννόει τὴν τυπικὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ τὴν ἀρμονίαν μεταξύ τῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ κυβερνωμένου, οὗτος διὰ τῆς ἀνωτέρω γνώμης διετύπωσεν ἔνα ἐκ τῶν σπουδαίων δημοσιονομικῶν νόμων. Ὡς θὰ ἔδωμεν κατωτέρω, πράγματι ἡ ἀρμονία μεταξύ κυβερνήσεως καὶ κυβερνωμένου εἶναι μία τῶν κυριωτέρων προϋποθέσεων διὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἐφαρμογῆ τῶν φορολογιῶν καὶ ἴδιατέρως τῶν προσωπικῶν, κίτινες βασίζονται ἐπὶ δηλώσεων τῶν φορολογουμένων.

Ἐπίσης ὁ Montesquieu¹, συνεπής πρὸς τὴν ἀντίληψιν ὅτι τὰ ἀτομακ ἰδρύουν διὰ τοῦ κοινωνικοῦ συμβολίου τὸ κράτος, θεωρεῖ τὸν φόρον ως ἀντίτιμον, τὸ ὄπειον ὁφείλουν οἱ πολῖται νὰ προσφέρουν ἐκ τῆς περιουσίας καὶ τοῦ εἰσοδήματός των εἰς ἀνταλλαγματικῶν παρεχομένων ὑπηρεσιῶν ὑπὸ τοῦ κράτους, ήταν δύνανται νὰ ἀπολαμβάνουν τὸ ὑπόλοιπον ἐν ἀσφαλείᾳ. Τοῦτο εἶναι ἡ λεγομένη θεωρία τοῦ ἀσφαλίστρου τοῦ φόρου.

Οὗτος δέχεται λοιπὸν ως βάσιν τῆς φορολογίαν, τὴν θεωρίαν τοῦ ἀνταλλαγματος καὶ οὕτω τίθεται ἔνας φραγμὸς εἰς τὴν φορολογικὴν αὐθαιρεσίαν τοῦ μονάρχου καθ’ ὃσον ἡ φορολογία πρέπει νὰ κινεῖται ἐντὸς τοῦ ὄρίου τῶν παρεχομένων ὑπὸ τοῦ κράτους ὡφελειῶν εἰς τὸν λαόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 10^{ον} Ο ΦΥΣΙΟΚΡΑΤΙΣΜΟΣ

a) Ἡ πρώτη περίοδος τῆς Δημοσίας Οἰκονομίας

Ἄνωτέρω ἀνεφέραμεν σύντομα μερικὰς ἀπὸ τὰς δημοσιονομικὰς γνώμας διαφόρων συγγραφέων καὶ πνευματικῶν ἀνθρώπων, οἱ δποῖοι ἡσχολήθησαν καὶ μὲ δημοσιονομικὰ προβλήματα, ἐντὸς τοῦ γενικοῦ φιλοσοφικοῦ καὶ γενικοῦ ἐπιστημονικοῦ πλαισίου τῶν ἔργων αὐτῶν. "Ηδη θὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ τὴν περίοδον κατὰ τὴν ὥσποιαν τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα ἀρχίζουν νὰ ἀποτελοῦν ἀντικείμενον ξεχωριστῆς ἐρεύνης.

(1) Βλέπε von Aster op. sit. σελὶς 267.

Μέχρι τότε ή ἔρευνα τῶν οἰκονομικῶν προβλημάτων δὲν ἀπετέλει εἰδικὸν ἐπιστημονικὸν κλάδον, διότι αἱ ἐπιστῆμαι γενικῶς δὲν εἶχον ἀναπτυχθῆ καὶ περιωρίζοντο μόνον εἰς τὰς γενικὰς τοιαύτας, καὶ διότι ή οἰκονομία εὑρίσκετο ἀκόμη εἰς τὰ σπάργανα. 'Ο χαρακτήρ τῆς οἰκονομίας ήτο γεωργικός, τὸ γενικὸν ἐπίπεδον χαμηλὸν καὶ συνεπῶς τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα ἀπλᾶ.

Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἡ ἔρευνα τῶν οἰκονομικῶν προβλημάτων ἀπετέλει ἔνα μικρὸν τμῆμα τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἡθικῆς. 'Ακόμη τοῦτο ὠφείλετο καὶ εἰς τὸ διτί κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἐπεκφάτει ἡ ἐλληνικὴ φιλοσοφία καὶ ἀπεδίδετο ἴδιαιτέρα σημασία εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἴδιαιτέρως εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ, τὰ πολιτικὰ καὶ ἡθικά. "Ἄς σημειωθῇ τέλος διτί καὶ διὸ 'Αδάμ Σμίθ, δ ὁποῖος δικαίως ἐπονομάζεται ὁ ἴδιωτης τῶν οἰκονομικῶν ἐπιστημῶν, ὑπῆρξε φιλόσοφος ἡθικολόγος.

Μολονότι εἰς πολλὰ συγγράμματα τῆς περιόδου αὐτῆς ἔξετάζονται οἰκονομικὰ θέματα, δύο μόνον οἰκονομικαὶ σχολαὶ ἐμφανίζονται, ήτοι δὲ Ἐμποροκρατισμὸς καὶ ἡ Καμεραλιστικὴ Σχολή. Καὶ διὰ τὰς δύος αὗτὰς σχολὰς πρέπει νὰ γίνη καὶ μικρὰ ἐπιφύλαξις κατὰ πόσον δικαιολογεῖται πλήρως ἡ ὄνομασία των αὕτη.

'Ο Ἐμποροκρατισμὸς ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς τὸ πρῶτον καὶ ἔνα πλῆρες οἰκονομικὸν σύστημα: ἐρωτᾶται δύμως κατὰ πόσον τοῦτο εἶναι ἐπιστημονικὸν σύστημα. 'Ορθώτερον εἶναι ἵσως νὰ θεωρηθῇ οὗτος ὡς ἔνα σύνολον διοικητικῶν οἰκονομικῶν μέτρων. Ηλέον συστηματικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν οἰκονομικὴν ἔρευναν ἐνεφάνισεν ἡ Καμεραλιστικὴ Σχολή. Αὕτη δύμως εἶναι ἐκείνη ἡ ὁποία ἀπέδωκε μεγαλυτέραν σημασίαν εἰς τὴν Δημοσίαν Οἰκονομίαν παρὰ εἰς τὴν 'Εθνικήν—πρᾶγμα τὸ ὅποιον φυσικὰ δὲν εἶναι ὀρθόν—καὶ δεύτερον αὕτη ἔξετάζει τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα μὲταπλασίου τὴν κρατικὴν διοίκησιν. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν καὶ ἡ Καμεραλιστικὴ Σχολή πρέπει νὰ θεωρηθῇ μᾶλλον ὡς Πολιτικὴ—Διοικητικὴ παρὰ ὡς Οἰκονομικὴ Σχολή. Διὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους ἡ ἔρευνα τῶν δημοσιονομικῶν προβλημάτων ἀρχίζει: νὰ γίνεται συστηματικὴ ἀπὸ τοὺς λεγομένους φυσιοκράτας. Καὶ ὡς πρώτη οἰκονομικὴ σχολὴ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὁ Φυσιοκρατισμός.

Γενικὰ διὰ τὴν περίοδον ποὺ προηγεῖται τοῦ Φυσιοκρατισμοῦ, ήτοι κατὰ 16ον—18ον αἰῶνα, ὅτε ἐπεκράτει τὸ συντεχνιακὸν κράτος, βεβαίως δὲν δυνάμεθα νὰ ἀναμένωμεν ἐκ μέρους τοῦ κράτους τὴν ἐπιβολὴν τῆς φορολογίας μὲ βάσιν τὴν φορολογικὴν δικαιοσύνην. Εὔρισκόμεθα πολὺ μακρὰν παρομοίας ἀντιλήψεως τῶν καθηκόντων τοῦ κράτους καὶ ὡς ἐκ τῶν συνθηκῶν ποὺ ἐπεκράτουν τότε δ σκοπός τοῦ φόρου ήτο ἀποκλειστικῶς ταμιευτικός. Καθὼς ἀναφέρει ὁ γνωστὸς συγγραφεὺς Andreae¹, ἡ φορολογία δὲν εἶχε ὡς σκοπὸν τὴν ποσοτικὴν ἰσότητα τῆς φορολογίας, ήτοι τὴν φορολογικὴν ἰσότητα, ἀλλὰ ἀποβλέπει εἰς

(1) W. Andreae, Grundlegung einer neuen Staatswirtschaftslehre σελὶς 18.

τὴν ἐνίσχυσιν τῆς συντεχνιακῆς δργανώσεως κράτους. Αὐτὸς σημαίνει ὅτι τὸ φορολογικὸν μέτρον δὲν εἶναι ἡ φοροδοτικὴ ἵκανότης τοῦ φορολογουμένου, ἀλλὰ ὡς μέτρον χρησιμεύει ἡ συμβολὴ εἰς τὴν δργάνωσιν τοῦ κράτους τῆς τάξεως εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει ὁ φορολογούμενος (die staatliche Leistung der Stände), ἥτοι ἡ κρατικὴ εἰσφορὰ τῶν συντεχνιακῶν τάξεων.¹ Άλλα καὶ ἀπὸ φοροτεχνικῆς ἀπόψεως τὸ ἀσφαλέστερον φορολογικὸν τεκμήριον τῆς περιόδου αὐτῆς ἡτοῖ φυσικὰ ἡ συμμετοχὴ ἐκάστου τῶν φορολογουμένων εἰς μίαν τῶν κοινωνικῶν τάξεων.

Κατὰ τὸν ἰδιὸν συγγραφέα, οὕτε εἰς τὰ Κράτη-πόλεις τῆς Ἰταλίας κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν, ὅπου εἶχε ἀναπτυχθῆ χρηματικὴ οἰκονομία, δύναται νὰ γίνῃ λόγος¹ περὶ δημοσιονομικῆς θεωρίας, πράγματι λέγει ὁ Andreae, ἡ πρώτη δημοσιονομικὴ θεωρία εἶναι τοῦ Κεναὶ ἡ ὁποία ἀπετέλει ἔνα μέρος τοῦ οἰκονομικοῦ οἰκοδομήματος τῶν φυσιοκρατῶν.

Τέλος οὕτε εἰς τὸν Ἀπολυταρχισμὸν ἡτοῖ δυνατὸν νὰ ἀναπτυχθῇ δημοσιονομικὴ θεωρία, καθ' ὃσον εἰς αὐτὸν ἴσχυει ἡ patrimonia protestas (κληρονομικὸν δίκαιον) τοῦ ἡγεμόνος καὶ συνεπῶς καὶ ἡ Δημοσία ἀλλὰ καὶ ἡ Ἐθνικὴ Οἰκονομία θεωροῦνται ὡς μία ἐπιχείρησις ἡ ὁποία ἀνήκει καὶ διοικεῖται ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος.

β) Αἱ ἀρχαὶ τοῦ Φυσιοκρατισμοῦ

Μετὰ τὴν Καμεραλιστικὴν Σχολήν, ἡ ὁποία ἀνεπτύχθη ἐν Γερμανίᾳ, πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν ὡς σημαντικὴν Οἰκονομικὴν Σχολὴν τὸν Φυσιοκρατισμόν. ὁ ὄπιος, ὅπως καὶ ὁ Ἐμποροκρατισμὸς ἀνεπτύχθη ἐν Γαλλίᾳ. Οὗτος δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ ἀπαρχὴ τῆς Οἰκονομικῆς Ἔπιστήμης. Οἱ φυσιοκράται εἶναι ἑκεῖνοι οἱ ὄποιοι, χρησιμοποιοῦντες τὰν ἀρχὰς τοῦ Φυσικοῦ Δίκαιου, ἐξήτασαν τὴν παραγωγὴν καὶ τὴν κυκλοφορίαν τῶν ἀγαθῶν συστηματικά, κατὰ ἔνα μέρα τοῦ δὲ οὗτοι εἶναι οἱ πρωτοπόροι τῆς Κλασσικῆς Σχολῆς.

‘Ως ἡτοῖ ἐπόμενον τὸ Φυσικὸν Δίκαιον, τοῦ ὄποιου αἱ ἀρχαὶ βαθμιαίως εἶχον ἐπιβληθῆ εἰς τὴν Φιλοσοφίαν, ἥρχισεν νὰ ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὴν Οἰκονομίαν. ‘Η ἐφαρμογὴ τῶν ἀρχῶν τῆς φυσικῆς τάξεως εἶχον ὡς συνέπειαν τὸν παραμερισμὸν τῶν κυβερνητικῶν μέτρων καὶ ἐμποδίων ἐπὶ τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς κυκλοφορίας τῶν ἀγαθῶν ποὺ εἶχον ἐπιβάλει ὁ Ἐμποροκρατισμὸς καὶ ἐν γένει τὸ ἀστυνομικὸν καὶ συντεχνιακὸν λαότος.

Κατὰ τὸ Φυσικὸν Δίκαιον ἡ φυσικὴ τάξις ποὺ ἐπικρατεῖ εἰς τὸν κόσμον, πρέπει νὰ διέπῃ καὶ τὴν κοινωνίαν καὶ εἰδικώτερον τὴν δργάνωσιν τοῦ κράτους καὶ τῆς οἰκονομίας. ‘Η ἐφαρμογὴ αὐτῆς εἰς τὴν οἰκονομίαν βασίζεται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ὅτι τὸ οἰκονομικὸν συμφέρον ἐκάστου ὀνθρώπου ἐπιδιώκεται καὶ ἐπιτυγχάνεται κατὰ τὸν πληρέστερον δυνατὸν τρόπον ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου καθὼς καὶ ὅτι τὸ ἀτομικὸν συμφέρον συμβαδίζει μὲ τὸ συμφέρον τοῦ συνόλου. ’Απα-

(1) Andreae op. cit. σελὶς 13 κ. ἑ.

ραίτησις δύμας προϋπόθεσις τουτου εἶναι ότι διάνθρωπος δρᾶς ἐλευθέρως, ήτοι δύνεις ἐπεμβάσεως τοῦ κράτους ἢ ἀλλων κοινωνικῶν ἐμποδίων. Ὡς περαιτέρω αὐτοῦ συνέπεια εἶναι δύσον διληγώτερον τὸ κράτος ἀναμιγνύεται εἰς τὴν οἰκονομίαν τόσον τὸ καλύτερον.

Ο ρόλος τοῦ κράτους κατὰ τοὺς φυσιοκράτας περιορίζεται εἰς τὸ ἐλάχιστον, καθ' δύσον ἢ ἀνθρωπίνη κοινωνία διέπεται ἀπὸ τὴν φυσικήν τάξιν καὶ ἔκαστος ἀνθρωπος ὑπακούων μόνον εἰς τὴν φωνὴν τῆς φύσεως καὶ τὴν λογικὴν γνωρίζει τὶ εἶναι δὲ αὐτὸν συμφέρον. Συνεπῶς εἶναι περιττὸν τὸ κράτος νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὸν ἀνθρωπὸν τὴν ἐπιδίωξιν τοῦ ἴδιου συμφέροντός του. Τοὺς νόμους δὲν τοὺς κάμνουν, οὔτε τὸ κράτος οὔτε οἱ ἀνθρωποι, τὸ μόνον ποὺ διείλουν οὗτοι νὰ κάμουν εἶναι νὰ τοὺς ἀναγνωρίσουν, ήτοι νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν ὑφισταμένην λογικὴν ποὺ διέπει τὴν φύσιν καὶ νὰ τὴν ἐφαρμόσουν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν. Οἱ δρθοὶ νόμοι ὑπάρχουν, δὲν δημιουργοῦνται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ οὗτοι εἶναι ἀπλῆ ἐκδήλωσις τοῦ φυσικοῦ δικαίου καὶ δίδουν εἰς τὸ κράτος τὸ μέτρον διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν δρθὴν αὐτοῦ ἀποστολήν. Ὡς περαιτέρω συνέπεια αὐτοῦ, δὲν ἡ κρατικὴ νομοθεσία εἶναι, δχι μόνον περιττή, ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβής¹.

Ἐκεῖθεν καὶ ἡ ὄνομασία τῆς νομοθετικῆς ἔξουσίας ὡς *legislateurs* καὶ δχι *legisfacteurs*, οἱ φέροντες τοὺς νόμους καὶ δχι οἱ κάμνοντες τοὺς νόμους. Ὡς σημειωθῆ ἀκόμη δὲ: ἐλέχθη, δὲν οἱ γνῶμαι αὗται τῶν φυσιοκρατῶν, δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς πρόλιγος τῆς διαχερήξεως τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως.

Ως θὰ ἰδωμεν κατωτέρω τὸ φυσιοκρατικὸν σύστημα ἀναχωρεῖ ἀπὸ ἐσφαλμένην προϋπόθεσιν καὶ ὡς ἐκ τούτου κατέληξεν εἰς σφαλερὰ ἀποτελέσματα. Πρέπει δύμας νὰ ὅμοιογηθῇ δὲ, ἐκτὸς τῆς μεγάλης ὑπηρεσίας ποὺ προσέφερε διὰ τῆς καταργήσεως τῶν διαφόρων περιορισμῶν τοῦ παλαιοτέρου κράτους, τὸ φυσιοκρατικὸν σύστημα τὸ διακρίνουν γενικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ σύλληψις καθῶς καὶ μεγάλαι γραμματί. Ἐξ ἀλλου πρέπει ἐπίσης νὰ ὅμοιογηθῇ δὲ τοῦ μεν τὸ μνεινέκτημα δὲν εἶναι ὑπερμέτρως αἰσιόδοξον καὶ ἀπλοποιεῖ ὀλίγον τὰ ζητήματα, ἡ αἰσιοδοξία δύμας εἶναι συχνὰ μία τῶν προϋποθέσεων διὰ τὴν δημιουργίαν τῶν ἐπιστημονικῶν συστημάτων. Εἶναι σχεδὸν κανών, δὲν ὅλαι αἱ

(1) Ὡς φυσιοκρατικὴ αὕτη θεωρία κατέληξεν εἰς μίαν ὑπερβολὴν ἡ δποία ἐγένετο καὶ ἀφορμή πολλῶν ἀνεκδότων μεταξύ τῶν δποίων ἐν εἶναι καὶ τὸ ἀκόλουθον: 'O Mercier de la Rivière—εἰς τῶν τότε σπουδαιοτέρων φυσιοκρατῶν—ἐκλήθη ὑπὸ τῆς Αὐτοκρατείρας τῆς Ρωσίας, Αλκατερίνης τῆς Μεγάλης, ἡ δποία διέκειτο συμπαθῶς πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου καὶ ἐλαβε παρ' αὐτῆς τὴν ἐντολὴν νὰ συντάξῃ ἕνα ρωσικὸν συνταγματικὸν χάρτην. 'Ο Mercier συνεπής εἰς τὴν φυσιοκρατικὴν ἀρχὴν δὲν οἱ κρατικοὶ νόμοι καὶ τὸ σύνταγμα εἶναι φυσικοὶ νόμοι ἀπήντησεν δὲν καλύτερος συνταγματικὸς χάρτης εἶναι ἐκεῖνος ποὺ δὲν ὑπάρχει. 'Απ' αὐτοῦ ἡ Αὐτοκράτειρα ἀπέπεμψεν τὸν Mercier μὲ τὴν εύχὴν νὰ ἔχῃ καλήν ἐπάνοδον εἰς τὴν Γαλλίαν.

νέαι ίδεαι ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ, πνευματικοῦ πεδίου, περιπόπτουν εἰς τὴν ὑπερβολὴν καὶ μὲ τὴν πρόοδον τοῦ χρόνου ἀπορρίπτουν τὰς ἀκρότητας.

γ) Ὁ Turgot

‘Ἄσ τις λόγοι πρόστον τὸν ὄρον. Ἡ λέξις φυσιοκρατισμὸς προέρχεται ἐκ τῆς συνθέσεως φύσις καὶ κρατεῖν, ἥτοι καὶ εἰς τὴν κοινωνικὴν δργάνωσιν ἐπικρατοῦν νόμοι οἱ ὅποιοι εἶναι φυσικοὶ καὶ συνεπῶς ἀναλογίωτοι. Ὁ ὄρος Φυσιοκρατισμὸς ἥτοι ἐκεῖνος ποὺ ἐπεκράτησε ἀρχικῶς, βραδύτερον ἀντεικατεστάθη, διὰ τοῦ oeconomistes ὅταν ὅμως ὁ δεύτερος ἀπέκτησε γενικὴν ἔννοιαν, ἐπανῆλθε πάλιν ὁ ὄρος, Φυσιοκρατισμός.

Οἱ δύο ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων φυσιοκρατῶν εἶναι ὁ **Tourguet** (Turgot) καὶ ὁ **Κεναὶ** (Quenay). Ὁ δεύτερος θεωρεῖται ὡς ὁ πατήρ τοῦ Φυσιοκρατισμοῦ. Τὸ ἔργον τοῦ Turgot τυγχάνει μεγάλης ἐκτιμήσεως εἰς τὴν Οἰκονομικὴν ἐπιστήμην καὶ θεωρεῖται οὕτος ὡς ἔνας τῶν μεγαλυτέρων οἰκονομολόγων τοῦ 18ου αἰώνος. Οὗτος διετύπωσε εἰς τὸ ἔργον του «Reflexions sur la formation et la distribution des richesses»¹ πολλὰς καὶ σημαντικὰς ἀρχὰς τοῦ Φυσιοκρατισμοῦ, μεταξὺ αὐτῶν περιοριζόμεθα νὰ ἀναφέρωμεν τινὰς ἀπὸ τὰς σπουδαιοτέρας. Κατ’ αὐτόν, τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου δὲν πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην ιστορίαν ἀλλὰ ἀπὸ τὴν φύσιν αὐτοῦ. Ἐπίσης ὅτι τὰ ἀγαθὰ κυκλοφοροῦν ἀπὸ τὴν μίαν κοινωνικὴν τάξιν εἰς τὴν ἄλλην καὶ ἐξασφαλίζουν τὴν ζωὴν τοῦ κοινωνικοῦ δργανισμοῦ (πολιτικοῦ σώματος) ἀκριβῶς ὅπως ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματος ἐξασφαλίζει τὴν ζωὴν εἰς τοὺς βιολογικοὺς δργανισμούς. ‘Ως θὰ λόγοι κατωτέρω, αἱ δύο αὗται ἀρχαὶ ἀνήκουν εἰς τὰς βασικὰς ἀρχὰς τοῦ Φυσιοκρατισμοῦ.

Κατὰ τὸν Turgot ἡ γεωργία εἶναι ἡ μόνη πηγὴ πλούτου. Οἱ γεωργοὶ προγονοῦνται φυσικῶς καὶ οἰκονομικῶς τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν βιοτεχνῶν, διότι οἱ δύο τελευταῖοι δὲν ἡμιποροῦν νὰ ζήσουν χάνει τῶν γεωργῶν. Μόνοι οἱ γεωργοὶ παράγουν πολὺ πέραν τῆς ὀμοιβῆς των διὰ τὴν ἐργασίαν αὐτῶν ἀλλὰ τὸ πλεόνασμα περιέρχεται εἰς τοὺς γαιοκτήμονας. Ἐπίσης δέον νὰ προστεθῇ ὅτι ὁ Turgot δὲν ἐπίστευε τόσον εἰς τὴν θεωρίαν ἀποστολὴν τῶν γαιοκτημόνων ὅσουν, ὡς θὰ λόγοι κατωτέρω, ἔκαμνεν ὁ Quenay.

‘Ἀκόμη ὅμως σημαντικὸν εἶναι ὅτι ὁ Τουργκός ὁ ὅποιος διετέλεσε ἐπὶ πολὺ ἔτη ὑπουργὸς κατὰ τὴν προεπαναστατικὴν περίοδον, συνδέεται μὲ τὴν δημοσιονομικὴν πολιτικὴν τῆς περιόδου αὐτῆς, εἶναι δ’ ἐκεῖνος ὁ ὅποιος μὲ τὸ περιφημον αὐτοῦ διάταγμα τοῦ 1776 κατέργησε τὴν συντεχνιακὴν δργάνωσιν καὶ ἐλέσπισε τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐργασίας. Ἐκτὸς αὐτοῦ ὅτε ὁ Turgot ἀνέλαβε καὶ πάλιν τὴν διοίκησιν τῶν δημοσίων οἰκονομικῶν τῆς Γαλλίας τὸ 1774, ἐπεγειρησε τὴν εἰσαγωγὴν καὶ ἄλλων φυσιοκρατικῶν ἀρχῶν εἰς τὴν πρᾶξιν. Μεταξὺ αὐτῶν ἀνήκουν ἡ κατάργησις μερικῶν φόρων καταναλώσεως, δασμῶν, καθὼς

(1) Βλέπε Δ. Στεφανίδη, Β' τόμος, σελίς 118.

καὶ ἐπιβολὴ ἀμέσου φορολογίας εἰς τοὺς γαιοκτήμονας καὶ τὰ κτήματα τοῦ κλήρου. Ἀποτέλεσμα τῶν μέτρων αὐτῶν ἦτο, δτὶ ὁ Turgot ἔξήγειρε ἐναντίον του τὴν αὐλήν, τοὺς ἀριστοκράτας, τὸν κλῆρον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐμπόρους καὶ βιομηχάνους, καὶ οὕτω τελικῶς ἡναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ τὸ 1776.

δ) Ὁ Quenay¹

Ἄσφαλῶς ὅμως ὁ σπουδαιότερος τῶν δύο αὐτῶν φυσιοκρατῶν, καὶ ὁ θεωρούμενος μάλιστα ὡς καὶ ὁ ἴδρυτης **Κεναὶ** εἶναι ὁ (Quenay). Οὗτος ὑπῆρξεν ἵστρὸς τὸ ἐπάγγελμα, μάλιστα καὶ ἰδιαίτερος ἵστρὸς τοῦ Λουδοβίκου τοῦ 15ου καὶ τῆς κομήσσης Πομπαδούρ. Μὲ τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα ἡσχολήθη εἰς μεγάλην ἡλικίαν (60 ἔτῶν) καὶ τὴν ἀφορμὴν πρὸς τοῦτο ἔδωκε ἡ ἀθλία τότε κατάστασις τῶν οἰκονομικῶν τῆς Γαλλίας. Διεκρίνετο μὲ αἰσθημα ἡθικῆς ἀνωτερότητος καὶ δικαιοσύνης, ἥσθιάνετο στοργὴν διὰ τοὺς καταπιεζομένους γεωργούς καὶ κατέκρινε τὴν μεγάλην σπατάλην, τῆς αὐλῆς. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν δὲν ἐδίστασε νὰ ἔλθῃ εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὴν αὐλήν καὶ τοὺς ἀριστοκράτας.

Κατ’ αὐτόν, ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ ἀναζητῇ τὴν ἀνακάλυψιν τῶν κανόνων ποὺ διέπουν τὴν κοινωνικὸν βίον, διότι ἡ κοινωνία διοικεῖται, ὅπως καὶ ἡ φύσις ἀπὸ θαυμαστοὺς φυσικοὺς νόμους. Οὗτοι εἶναι ὄρατοὶ εἰς ἐκείνους ποὺ ἔχουν τοὺς ὄφθαλμοὺς ἀνοικτοὺς διὰ νὰ βλέπουν. Συνεπῶς τὸ ἔργον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μόνον νὰ τοὺς ἀναγνωρίσῃ καὶ νὰ μὴ ἐμποδίζῃ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν. Οἱ κανόνες οὗτοι εἶναι τόσον ἀληθεῖς ὅσον οἱ κανόνες τῆς Γεωμετρίας.

Ο Κεναὶ εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὄποιος ἐφεῦρε τὸ περιόνυμον *tableau seconomiique*, (ό οἰκονομικὸς πίναξ), τὸ ὄποιον ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα τοῦ φυσιοκρατικοῦ συστήματος. ‘Ως θὰ ἔδωμεν, ἡ ἐφεύρεσις αὐτοῦ ἀπέσπασε τὸν γενικὸν θαυμασμὸν καὶ ἐχαρακτηρίσθη ἀπὸ μὲν τὸν Mirabeau ὡς ἡ τρίτη μετὰ τὴν τυπογραφίαν καὶ τὸ χρῆμα μεγαλυτέρᾳ ἐφεύρεσις μάλιστα ὁ οἰκονομικὸς πίναξ πηγάζει ἀπὸ τὰς δύο αὐτὰς καὶ μάλιστα τὰς τελειοποιεῖ!!’ Απὸ δὲ τὸν Dupont de Nemours ὡς ἔνας μαθηματικὸς τύπος δ ὄποιος ὑπολογίζει μὲ ἀκρίβειαν καὶ ταχύτητα καὶ δικαιοσύνην τὴν γραμμὴν ὄποιαν διανύει ἡ παραγωγή, κυκλοφορία καὶ ἀναπταραγωγὴ τῶν ἀγαθῶν. Περὶ τοῦ *tableau seconomiique* γίνεται κατωτέρω εὐρύτερον λόγος². ‘Ἐνταῦθα ἀρκεῖ ἵσως νὰ ἀναφέρωμεν μόνον ὅτι τοῦτο ἦτο μία γραφικὴ παράστασις τῆς κυκλοφορίας τῶν ἀγαθῶν, ἡ ὄποια ἔξεδόθη συχνὰ καὶ χωρὶς ὄμοιόμορφον περιεχόμενον καὶ πάντως ἡ ὄποια δὲν ὑπῆρξε εὐκρινής, καὶ ἀτυχῶς δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν πραγματικότητα.

Κατὰ τὸν Κεναὶ ὑπάρχουν τρεῖς τάξεις, ἥτοι ἡ παραγωγικὴ τάξις (γεωργοὶ καὶ ἐνδεχομένως ἀλιεῖς καὶ μεταλλευταί), οἱ γαιοκτήμονες καὶ ἡ στείρα

(1) Βλέπε Δ. Στεφανίδη, Β' τόμον σελὶς 108.

(2) Τὴν γραφικὴν παράστασιν βλέπε Δ. Στεφανίδη, ἕνθα ἀνωτέρω, σελὶς 137.

κλάσις (έμποροι, βιομήχανοι, έλευθερα έπαγγέλματα κ.τ.λ.). Οι γαιοκτήμονες άποτελούνται όπό τὸν ἡγεμόνα, τοὺς κοσμικοὺς γαιοκτήμονας (ἀριστοκράτας) καὶ τοὺς κληρικούς.

Τὸν ἑταῖρον πλοῦτον συνιστοῦν μόνον τὰ προϊόντα τῆς γῆς καὶ ὅχι ὅπως ἐδέχοντο οἱ ἐμπόροι κράται, τὸ χρῆμα καὶ ὁ κινητὸς πλοῦτος. Χαρακτηριστικὸν τῆς ἀντιλήψεως αὐτῆς τῶν φυσιοκρατῶν εἶναι τὸ φητὸν pauvre paysan, pauvre royaume, pauvre roi (πτωχὸς γεωργός, πτωχὸν βασίλειον, πτωχὸς βασιλεὺς) τὸ ὄποιον ἐγρηγόρευσε ὡς προμετωπὶς εἰς τὸ tableau économique.

ε) Τὸ βασικὸν σφάλμα τοῦ Φυσιοκρατισμοῦ

Οἱ δύο οὗτοι φυσιοκράται ἀνέπτυξαν τὴν γνώμην ὅτι ὁ μόνος παραγωγικὸς αἰλάδος ποὺ δημιουργεῖ πλεόνασμα εἰσοδήματος πέραν τοῦ καταβαλλομένου κόπου καὶ δαπάνης εἶναι ἡ γεωργία καὶ ἡ παραγωγὴ ἐν γένει τῶν πρώτων ὕλῶν, ἥτοι ἡ φύσις, ἀντιθέτως αἱ τάξεις τῶν βιοτεχνῶν, τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν ἑλευθέρων ἐπαγγελμάτων δὲν εἶναι παραγωγικαὶ ἀλλὰ στεῖραι.

Συνέπεια τῆς ἀρχῆς αὐτῆς εἶναι ὅτι ἡ φορολογία δέοντα νὰ ἐπιβληθῇ κατ' εὐθεῖαν εἰς ἔκεινας τῶν τάξεων, καὶ αὐταὶ, ὡς θὰ ἴδωμεν, εἶναι οἱ ίδιοι κτῆται τῆς γῆς, οἱ ὄποιοι δύνανται νὰ φέρουν τὸ βάρος τῆς φορολογίας. Συνεπὸν κάτισται ἐπιβάρυνσις ἄλλων τάξεων εἶναι ἀσκοπος, διότι ἐπειδὴ αὗται δὲν εἶναι παραγωγικαὶ καὶ δὲν δύνανται νὰ φέρουν τὸ βάρος τῆς φορολογίας, εἶναι ὑποχρεωμέναι νὰ αὐξήσουν τὴν ἀμοιβήν των ἡ τὰς τιμὰς τῶν προϊόντων ποὺ πωλοῦν μὲ τὸν φόρον, καὶ οὕτω τελικῶς ἀπαντεῖς οἱ φόροι θὰ καταλήξουν διὰ τῆς ἐπιπτώσεως εἰς τοὺς ίδιοι κτῆται τῆς γῆς.

Περαιτέρω συνέπεια τῆς ἀρχῆς αὐτῆς εἶναι ὅτι ὅλοι οἱ φόροι ποὺ δὲν ἐπιβάλλονται ἀμέσως εἰς τὴν τάξιν τῶν ίδιοι κτητῶν—καὶ οὗτοι εἶναι ὅλοι οἱ φόροι καταναλώσεως—εἶναι ἔμμεσοι. "Ἄρα εἶναι δροθότερον νὰ καταργηθοῦν ὅλοι οἱ ἐνδιάμεσοι φόροι καὶ νὰ ἐπιβληθῇ ἔνας ἐνιαῖος γεωργικὸς φόρος, ὁ ὄποιος ἐπιβάλλεται κατ' εὐθεῖαν εἰς τὴν γεωργίαν καὶ δὴ εἰς τοὺς ίδιοι κτῆται τῆς γῆς, καὶ ὅχι εἰς τοὺς καλλιεργητὰς αὐτῆς. 'Ο φόρος οὗτος εἶναι ὁ οἰκονομικῶτερος φόρος διότι θὰ εἰσπράττεται ἀμέσως χρόνῳ τῶν γεωργούς, ἐπίσης θὰ ἔξεικονομηθοῦν ὅλαι αἱ δαπάναι εἰσπράξεως τῶν φόρων καταναλώσεως καὶ θὰ παύσουν ὑφιστάμενοι ὅλαι αἱ ὀγκήσεις διὰ τοὺς φορολογουμένους καὶ τὰ ἐμπόδια εἰς τὴν κυκλοφορίαν τῶν ἀγαθῶν τὰ ὄποια συνεπάγουν οἱ φόροι οὗτοι, διότι πρέπει νὰ διακρίνωμεν μεταξὺ φορολογικῆς ἐπιβαρύνσεως καὶ φόρου ποὺ εἰσέργεται εἰς τὸ ταμεῖον. 'Η φορολογικὴ ἐπιβάρυνσις εἶναι συχνὰ τριπλασία τοῦ κρατικοῦ ἐσόδου, συνεπῶς ὁ φόρος καταναλώσεως εἶναι ἀπατηλὸς καὶ καταστροφικός. Κατὰ τὸν Κενάι ὁ διάφοροι φόροι ἐπὶ βιομήχανικῶν προϊόντων, ἐργασίας, ζώων αἱπτ., καταλήγουν ἐπὶ τῆς γῆς. 'Εάν ἀντικατασταθοῦν ὑπὸ τοῦ ἐνιαῖου φόρου θὰ ἀποδώσουν τὸ ἵδιον ποσὸν εἰς τὸ στέμμα, ἀλλὰ ἡ εἰσπράξις θὰ εἴναι μόνον 1/6 αὐτοῦ, ἐνῷ πρὸν θὰ ἔτο 6/6.

‘Ολόκληρον τὸ φυσιοκρατικὸν οἰκοδόμημα στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ὅτι ἡ παραγωγὴ τῶν γεωργικῶν προϊόντων καὶ τῶν πρώτων ὑλῶν εἶναι ἡ μόνη πηγὴ πλούτου. ’Εὰν ἡ ἀρχὴ αὕτη ἦτο ἀληθής καὶ αἱ φυσιοκρατικαὶ θεωρίαι θὰ ἤσαν ἀληθεῖς. ’Εὰν δὲ τοῦτο εἴναι ἀληθές—τότε ὁλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα καταρρέει. Κατωτέρω θὰ ἀναπτύξωμεν εὐρύτερον τὰ σφάλματα εἰς τὰ ὄποια περιέπεσεν δὲ Φυσιοκρατισμός, ἐνταῦθα περιοριζόμεθα εἰς τὰ ἔξι:

Οἱ φυσιοκράται ἔκαμψαν τὸ πρῶτον λάθος νὰ ὑπερτιμήσουν τὴν σημασίαν τῶν προϊόντων τῆς φύσεως διὰ τὸν ἀνθρωπὸν καὶ τὴν οἰκονομίαν. Οὗτοι διετέλουν ὑπὸ ἔνα ὑπνωτισμὸν καὶ ἐθεώρουν κυρίως τὴν γεωργίαν καὶ τὴν μεταλλουργίαν ὡς τὴν ἀποκλειστικὴν πηγὴν πλούτου καὶ μόνον εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτὴν ἔβλεπον δημιουργίαν. ’Αντιθέτως τὸ ἐμπόριον, ἡ βιοτεχνία, τὰ ἐλεύθερα ἐπαγγέλματα ἐθεωροῦντο ὡς μὴ δημιουργικὰ καὶ ἀπεκαλοῦντο στεῖρα τάξις (classe sterile). Φυσικὰ ἔβλεπον ὅτι διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιοτεχνίας ηὕξανε ἡ χρησιμότης τῶν προϊόντων τῆς γῆς καὶ ἡ ἀξία αὐτῶν καθίστηκε ὅτι αἱ τάξεις αὐταις ἀπέκτων πλοῦτον, ἀλλὰ τοῦτο τὸ ἐθεώρουν ὡς μίαν ἀπλῆν προσθήκην εἰς τὴν τιμὴν τῶν ἀγαθῶν καὶ ὅχι ὡς μίαν νέαν δημιουργίαν, ἡ ὥπως οἱ φυσιοκράται ἔλεγον, τοῦτο δὲν εἴναι multiplication ἀλλὰ adition, δὲν εἴναι πιολαπλασιασμὸς ἀλλὰ πρόσθεσις!!. ’Η προσθήκη αὕτη εἰς τὴν τιμὴν τῶν ἀγαθῶν, ἔλεγον, εἴναι ἀπαραίτητος καὶ ἀνάλυγος πρὸς τὰ ἀγαθὰ τὰ ὑποῦτα εἶναι ἀναγκαῖα διὰ τὴν ζωὴν τῶν διαμέσων αὐτῶν κοινωνικῶν τάξεων, μὲ δόλους λόγους οἱ φυσιοκράται δὲν ἤδυναντο νὰ κάψουν διάκρισιν μεταξὺ αὐξήσεως ἀξίας καὶ τιμῆς τῶν ἀγαθῶν.

Ἐδικῶς διὰ τὸ ἐμπόριον οἱ φυσιοκράται εἶχον συγκεχυμένας ἴδεας, ἔλεγον δὲ ὅτι τοῦτο εἴναι μία ἀπλῆ ἀνταλλαγὴ ἀγαθῶν μεταξὺ δύο ἀτόμων, κατὰ τὴν ὄποιαν ὁ ἔνας τῶν συναλλασσομένων κερδίζει ἀκριβῶς τόσα ὅσα χάνει ὁ ἔτερος. Δὲν ἤδυναντο δηλονότι νὰ ἴδουν ὅτι, τούλαχιστον κατὰ κανόνα, ἡ ἀνταλλαγὴ ἀγαθῶν ἀποβαίνει ὠφέλιμος διότι οὕτω αὐξάνει ἡ χρησιμότης των καὶ διὰ τὰ δύο μέρη τῶν συναλλασσομένων καὶ ὅτι μόνον κατ’ ἔξαίρεσιν ἡ ἀνταλλαγὴ εἶναι μονοπλεύρως ὠφέλιμος. ’Επίσης δὲν διέκειντο συμπαθῶς πρὸς τὸ χρῆμα καὶ ὡμίουν περὶ αὐτοῦ «τὸ κατηραμένον χρῆμα» (maudit argent).

Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ διάκρισις αὕτη ὑπὸ τῶν φυσιοκρατῶν, τῶν διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων δὲν εἶχε διόλου περιφρονητικὸν χαρακτῆρα διὰ τοὺς ἐμπόρους, βιοτέχνας κ.τ.λ., δὲν ἦτο οὐσιαστικὴ ἀλλὰ ἦτο μόνον τυπικὴ—ἔπιστημονική. Τούναντίον ἔξετίμων τὰ ἐπαγγέλματα καὶ τὰ ἐθεώρουν ὡς ἀπαραίτητα, διότι συνέβαλλον εἰς τὴν εὐτυχίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ δὲν τοὺς ἐθεώρουν διότι δημιουργοῦν κάτι νέον. Μὲ δόλους λόγους ἀνεγνώριζον εἰς τὴν ἐργασίαν των χρησιμότητα, ὅχι ὅμως καὶ τὴν δημιουργικὴν δύναμιν τῆς φύσεως, ἡ ὄποια εἶναι θεϊκὸν δῶρον μὲ τὸ ὄποιον δὲν δύναται νὰ συγκριθῇ ἡ ἀνθρωπίνη ἐπιδεξιότης.

Πρέπει νὰ ὅμολογηθῇ ὅμως ὅτι μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου οἱ φυσιοκράται ἡρχισαν νὰ μὴ κάμουν τὴν δυσμενῆ αὐτὴν ἀξιολόγησιν ἐργασίας διὰ τὴν στειραν τάξιν καὶ ἀνεγνώριζον εἰς αὐτὴν κατὰ ἕνα μέρος δημιουργικὴν ἐργασίαν.

στ) *Aἱ διαφοραὶ μεταξὺ Φυσιοκρατισμοῦ καὶ τοῦ Ρουσσώ*

‘Ως εἰδομεν ἀνωτέρω, οἱ φυσιοκράται μεταξὺ τῶν διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων θεωροῦν τὴν ἐργασίαν τῶν ἐμπόρων, βιοτεχνῶν, ἐλευθέρων ἐπαγγελμάτων ὅχι ὡς δημιουργικήν. ‘Ως τὴν πρώτην τάξιν μεταξὺ αὐτῶν ἀναγνωρίζουν τοὺς ἰδιοκτήτας τῆς γῆς καὶ ἐν γένει τὴν θεωροῦν ὡς τὴν ιθύνουσαν τάξιν. ‘Ο Κεναὶ λέγει ὅτι ἡ ἰδιοκτησία εἶναι ἡ πρώτη προϋπόθεσις τοῦ κοινωνικοῦ βίου, διότι αὕτη εἶναι ἡ βάσις τῆς οἰκονομίας καὶ ἡ ἀπαραίτητος προϋπόθεσις διὰ τὴν πρόοδον τῆς γεωργίας. Οἱ ἰδιοκτῆται δὲ τῆς γῆς ἀποτελοῦν τὴν σπουδαιοτέραν κοινωνικὴν τάξιν διότι εἰς αὐτοὺς ὀφείλεται ἡ ἀξιοποίησις τῆς γῆς καὶ εἰς αὐτοὺς συνεπῶς ὀφείλονται καὶ τὰ ἀγαθά.

‘Ακόμη οὗτοι εἶναι ἡ πρώτη τάξις μεταξὺ τῶν ἄλλων διότι ὅμοι μὲ τὸν μονάρχην εἶναι οἱ ἐκπρόσωποι τῆς ὑπερφυσικῆς θελήσεως. Διὰ τοὺς δύο αὐτούς λόγους οἱ ἰδιοκτῆται τῆς γῆς πρέπει νὰ ἔχουν ἔξασφαλίσει μίαν ἀνωτέραν ζωήν. Συνεπῶς οἱ φυσιοκράται δὲν εἶναι ὀπαδοὶ τῆς ισότητος τῶν διαφόρων τάξεων οὔτε πολέμιοι τῆς ἰδιοκτησίας, ἀλλὰ ἐσέβοντο τὸν θεσμὸν τῆς ἰδιοκτησίας καὶ διετήρησαν τὸν σεβασμὸν αὐτὸν ἀκόμη σταθερόν, δταν κατὰ τὴν περίοδον τῆς τρομοκρατίας τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, οἱ ἀριστοκράται καὶ οἱ ἰδιοκτῆται τῶν γαιῶν ἐδίωκοντο. Τοῦτο ἀποτελεῖ ἀπόδειξιν ὅτι δὲν ὑφίσταται πλήρης ἀρμονία ἵδεων μεταξὺ φυσιοκρατῶν καὶ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Φυσικοῦ δικαίου καὶ κυρίως τοῦ σπουδαιοτέρου ἐκπροσώπου αὐτοῦ τοῦ Jean Jacques Rousseau¹.

‘Ἐν πρώτοις μεταξὺ φυσιοκρατῶν καὶ τοῦ περιωνύμου ἔργου *contrat social* (κοινωνικοῦ συμβολαίου). τοῦ J. J. Rousseau, ὑφίσταται ἡ ἀντίθεσις, ὅτι κατὰ αὐτούς ἔχεινο ποὺ εἶναι φυσικὸν καὶ αὐτόματον δὲν χρειάζεται νὰ ἀνακαλυφθῇ οὕτε νὰ δημιουργηθῇ, ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ εἶναι αὐτονόητον. ‘Αντιθέτως ὁ σκοπὸς τοῦ *contrat social* εἶναι νὰ ἔξευρεθῇ μία κοινωνικὴ ὀργάνωσις εἰς τὴν ὁποίαν ἐνώνονται ὅλα τὰ ἀτομα, ὑπακούουν εἰς αὐτήν, ἀπολαμβάνουν προστασίας τῆς ζωῆς των καὶ τῆς περιουσίας των, παραμένουν ὅμως ἐλεύθερα ὅπως ἥσαν καὶ πρίν.

Μὲ ἄλλους λόγους ὁ Ρουσσώ δὲν εἶναι φυσιοκράτης ἐν κυριολεξίᾳ, διότι τὸ κοινωνικὸν συμβόλαιον θέλει τὴν ὀργάνωσιν τοῦ κοινωνικοῦ βίου ὡς ἀπόρροιαν τῆς ἐλευθέρας θελήσεως το λαοῦ, ἐνῷ οἱ φυσιοκράται δέχονται τὴν κρατικὴν ὀργάνωσιν ὡς ἀπόρροιαν τῆς φυσικῆς τάξεως. Κατὰ τὸν Ρουσσώ ἡ ὀργάνωσις τῆς κοινωνίας εἶναι ἔνα μαθηματικὸν πρόβλημα τοῦ ὁποίου ἡ λύσις εἶναι μία

(1) Βλέπε von Aster ἔνθα ἀνωτέρω σελὶς 269 κ. ἐ.

δργάνωσις τῆς κοινωνίας, ἡ ὅποια ἐνώνει δόλους καὶ εἰς τὴν ὅποιαν ὑπακούουν δλοι, ἀλλὰ οὗτοι παραμένουν ἐλεύθεροι ὅπως ξσαν καὶ πρότερον. Ἀντιθέτως κατὰ τοὺς φυσιοκράτας ἡ λύσις αὕτη δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔξευρεθῇ ἀλλὰ ὑπάρχει, ἀρκεῖ νὰ θέλωμεν νὰ τὸ ἴδωμεν. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ἀπόψεων εἶναι πράγματι μικρὰ καὶ δὲν θὰ ξέπεσε ἵσως νὰ ἀναφερθῇ. Ἐξ αὐτῆς ὅμως πηγάζει μία ὄπωσδήποτε σημαντικὴ περιπτέρω συνέπεια, ἡ ἀκόλουθος.

Βεβαίως ὁ J. J. Rousseau εἶναι σύμφωνος μὲ τοὺς φυσιοκράτας ὅτι ὑπάρχει φυσικὴ τάξις αἰώνιος, νόμοι καὶ φωνὴ τῆς φύσεως καὶ ὅτι αὐτὰ διὰ τὸν σοφὸν πρέπει νὰ ἦναι νόμοι, καὶ δχι θετικὸν δίκαιον τὸ ὑποῦν εἶναι προϊὸν τῆς ἰστορίας καὶ διαφέρει κατὰ χρόνον καὶ τόπον. Ἡ φυσικὴ ὅμως αὕτη τάξις διεστράφη ὑπὸ τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς ἰδιοκτησίας, ὡς ἐκ τούτου ὁ ἀνθρωπὸς καὶ ἡ κοινωνία πρέπει διὰ τῆς καταργήσεως τῆς ἰδιοκτησίας νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν προτέραν φυσικὴν κατάστασιν. Γενικὰ κατὰ τὸν J. J. Rousseau ὁ πολιτισμὸς σημαίνει ἀπώλειαν τῆς ἐλευθερίας διὰ τὸν ἀνθρωπὸν.

Ἀντιθέτως οἱ φυσιοκράται θεωροῦν τὴν κοινωνικὴν δργάνωσιν καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν ἱερὰν καὶ ἀπαραβίαστον, ὡς τὴν αὐτόματον ἔξελιξιν τῆς φυσικῆς τάξεως, ἀρκεῖ νὰ μὴ ἐμποδίζεται αὕτη διὰ τῆς παρεμβάσεως τοῦ κράτους. Ἐπίσης οὗτοι θεωροῦν ὅτι ὁ πολιτισμὸς δχι μάνον δὲν σημαίνει ἀπώλειαν τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ τούναντίον ὅτι οὗτος τὴν ἔξασφαλίζει.

Ἐπίσης μεταξὺ φυσιοκρατῶν καὶ τοῦ Ρουσσώ ὑφίσταται καὶ ἡ διαφορὰ ὅτι, ἐνῷ οἱ πρῶτοι δέχονται ὅτι τὸ ἀτομικὸν συμφέρον τοῦ ἀνθρώπου συμβαδίζει μὲ τὸ καθῆκον αὐτοῦ, ἀντιθέτως ὁ Ρουσσώ θεωρεῖ ὅτι ὑφίσταται ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ἐννοιῶν.

Τέλος πρέπει νὰ προστεθῇ ὅτι ὁ Ρουσσώ διαφωνεῖ καὶ μὲ τὸν Μοντεσκιέ ὡς πρὸς τὸν φορέα τῆς κυριαρχίας εἰς τὴν κρατικὴν δργάνωσιν καὶ τοῦτο διότι ὁ Ρουσσώ πρεσβεύει ὅτι ἡ κυριαρχία παραμένει εἰς τὸν λαόν, ἐνῷ κατὰ τὸν Μοντεσκιέ, ὁ ὅποιος θεωρεῖ ὡς τὸ καλύτερον πολίτευμα τὴν μοναρχίαν, αἱ ἔξουσιαι εἶναι τρεῖς καὶ ἡ θέσις τοῦ μονάρχου ἔξαιρετική.

ζ) *Tὸ tableau œconomique*

‘Ως πρὸς τὴν φορολογικὴν θεωρίαν τῶν φυσιοκρατῶν, αὕτη εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν θεωρίαν αὐτῶν περὶ παραγωγῆς καὶ κυκλοφορίας τῶν ἀγαθῶν, αἱ δοποῖαι ἀπεκρυσταλλώθησαν εἰς τὸ περιώνυμον *tableau œconomique* τοῦ Κεναί (Quenay). Δέον νὰ ἔχομεν ὑπὸ δψιν ὅτι οἱ φυσιοκράται εἶναι οἱ πρῶτοι οἱ ὅποιοι ἔδωκαν εἰς τὴν παραγωγὴν καὶ διανομὴν τῶν ἀγαθῶν μίαν συνθετικὴν ἔξήγησιν καὶ αὐτόματον, ἥτοι ὅτι τὰ ἀγαθὰ κυκλοφοροῦν ἀπὸ τὴν μίαν κοινωνικὴν τάξιν εἰς τὴν ἀλλην καὶ ὅτι ἀκολουθοῦν πάντοτε τὴν ἴδιαν κατεύθυνσιν. Ἡ θεωρία αὕτη τῶν φυσιοκρατῶν ἔχει μίαν ἀναλογίαν πρὸς τὴν λειτουργίαν τοῦ αἴματος εἰς τοὺς ζωκούς δργανισμούς. ‘Ἄς σημειωθῇ ὅτι διὰ τὴν βιολογικὴν αὐτὴν ἀντίληψιν τῆς κυκλοφορίας τῶν ἀγαθῶν ὁ Κεναί, καθ’ ὁ ιατρός,

ἥτο εξ ἐπαγγέλματος παρεσκευασμένος. Ὅτο φυσικὸν ὅτι ἡ ἀπλὴ αὐτὴ καὶ βιολογικὴ σύλληψις τῆς λειτουργίας τῆς οἰκονομίας, θὰ προεκάλει μεγάλον θαυμασμὸν καὶ πολλοὶ θῆσαν ἐκεῖνοι ποὺ τὴν ἔξυμνησαν, τὸ tableau οἰκονομικό, ὃς νέαν καὶ μεγάλην κοινωνικὴν ἀναπτύξουσι.

Τὸ τότε ἐθνικὸν εἰσόδημα τῆς Γαλλίας, ἥτοι μόνον ἡ γεωργικὴ παραγωγὴ καὶ ἡ παραγωγὴ τῶν πρώτων ὄλων, ὑπελογίζετο ὑπὸ τῶν φυσικρατῶν—καὶ φαίνεται ὅτι ὁ ὑπολογισμὸς αὐτὸς ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν πραγματικήτητα—εἰς ៥ δισ. γαλλικὰ φράγκα. Κατὰ τὸ οἰκονομικὸν σύστημα τοῦ Quenay τὰ ἀγαθὰ αὐτὰ διαχράφουν τὴν ἀκόλουθον κυκλοφορίαν:

Ἐξ αὐτῶν προϊόντα 2 δισ. φράγκων παραμένουν εἰς τοὺς γεωργούς (καὶ ἀλιεῖς καὶ μεταλλωρύχους) καὶ διατίθενται πρὸς οἰκλυψίν τῶν ιδίων των ἀναγκῶν, ἥτοι πρὸς διατροφὴν νέαν παραγωγὴν κλπ. Τὸ τμῆμα λοιπὸν τῶν ἀγαθῶν αὐτῶν δὲν κυκλοφορεῖ. Τὰ ὑπόλοιπα 3 δισ. φράγκων ἡ παραμένουν εἰς χεῖρας προσωρινῶν τῶν καλλιεργητῶν καὶ ἀντὶ αὐτῶν καταβάλλουν εἰς γρήμα ἡ καταβάλλουν αὐτὰ αὐτούσια. Ὁπωσδήποτε τὰ 2 ἔξ αὐτῶν τὰ καταβάλλουν εἰς τοὺς γαιοκτήμονας ὡς ἐνοίκιον τῶν γαιῶν καὶ μὲ τὸ ὑπόλοιπον 1 δισ. ἐφοδίαζονται οἱ γεωργοὶ ἐκ τῶν βιοτεγγῶν μὲ τὰ ἀπορχιτητα εἰς αὐτοὺς βιοτεγγικὰ προϊόντα.

Τὰ τρία αὐτὰ δισ. φράγκων ὅμως τελικῶς θὰ καταλήξουν πάλιν εἰς τοὺς γεωργούς καὶ ίδού κατὰ ποῖον τρόπον. Πρὸς εὐκολωτέραν κατανόησιν ἀς δεκτῷδεμεν ὅτι οἱ γεωργοὶ δὲν δίδουν αὐτούσια τὰ 3 δισ. τῶν προϊόντων ἀλλὰ ἀντὶ αὐτῶν δίδουν γρήματα. Ας παρακολουθήσωμεν πρῶτον τὰ 2 δισ. τὰ ὑποῖα ἔλαβεν ἡ ιδίουσα τάξις καὶ ἡ τάξις τῶν γαιοκτημόνων οἱ ὑποῖοι ἔχουν ἐνοικάσει τὰ κτήματά τους. Οὕτω διάγονον ποιοῦτελῇ βίον (εἶναι δικῆροι καὶ λαμπτόντους ποιλάκ) καὶ μάλιστα διεβίουν νὰ κάμουν τοῦτο, διεβίουν νὰ δαπανοῦν τὸ εἰσόδημά των καὶ νὰ μὴ τὸ ἀποταμιεύουν διέτι τότε θὰ στεροῦν τὴν στείραν τάξιν τῶν μέσων ζωῆς. Τὸ ἔνα ἀπὸ τὰ δύο δισ. οἱ γαιοκτήμονες θὰ τὸ δαπανήσουν ἀγοράζοντες γεωργικὰ προϊόντα ἀπὸ τοὺς παραγωγούς καὶ τὸ ἔτερον θὰ τὸ δαπανήσουν διὰ βιοτεχνικὰ προϊόντα καὶ ὑπηρεσίας. Οὕτω ὁ λογαριασμὸς τῆς τάξεως αὐτῆς κλείει, καὶ ἐκ τῶν 5 δισ. οἱ γεωργοὶ κατέχουν τὰ 2 δισ. ἀγαθῶν ποὺ δὲν ἔκυκλοι φύρησαν καὶ τὸ 1 δισ. τῶν γαιοκτημόνων ἀντὶ τῶν εἰδῶν διατροφῆς. Ἡ στείρα τάξις διαθέτει τώρα τὰ 2 ὑπόλοιπα δισ., ἥτοι τὸ 1 ποὺ ἔλαβεν ἐκ τῶν γαιοκτημόνων εἰς ἀνταλλαγὴν βιοτεχνικῶν προϊόντων καὶ 1 ἐκ τῶν γεωργῶν.

Ἡ στείρα ὅμως τάξις (οἱ βιοτέχναι καὶ οἱ ἔμπιοιροι) κρειάζεται 1 δισ. διὰ εἰδη διατροφῆς καὶ 1 δισ. διὰ πρώτας ὄλας διὰ τὰ βιοτεχνικὰ προϊόντα, στρέφονται συνεπῶς διὰ τὴν ἀπόκτησιν αὐτῶν εἰς τὴν τάξιν τῶν παραγωγῶν καὶ οὕτω καὶ τὰ 2 ὑπόλοιπα δισ. καταλήγουν τελικῶς πάλιν εἰς τοὺς γεωργούς.

Οὕτω ἔκλεισε δριστικὰ ὁ κύκλος τῆς κυκλοφορίας τῶν ἀγαθῶν, καθ' ὃσον οἱ γεωργοὶ κατέχουν τὰ 2 δισ. ἀγαθῶν ποὺ δὲν κυκλοφοροῦν καὶ τὰ 3 δισ. τοῦ

κυκλοφορούντος χρήματος. Τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ κύκλος ἀρχίζει ἐκ νέου, ἢ μᾶλλον τώρα εἰς τὸ δεύτερον ἔτος, λειτουργεῖ κανονικῶς τὸ tableau *économique*. Οἱ γεωργοὶ ἔχουν εἰς χεῖρας τῶν τὰ 3 δισ. τοῦ κυκλοφορούντος χρήματος καὶ ὀλόκληρον τὴν παραγωγὴν τῆς γῆς. Ἐκ τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς κρατοῦν τὰ 2 δισ. διὰ τὴν διατροφὴν τῶν καὶ διὰ τὴν γεωργικὴν καλλιέργειαν καὶ μὲ τὰ 3 δισ. χρήματος καταβάλλουν τὸ ἐνοίκιον εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας (2 δισ.) καὶ ἀγοράζουν ἀπὸ τοὺς βιοτέχνας τὰ ἀπαραίτητα βιοτεχνικὰ προϊόντα (1 δισ.). Τὰ 3 αὐτὰ ὅμως εἰς χρῆμα δισ. θὰ ἐπιστρέψουν εἰς τοὺς καλλιεργητὰς μὲ τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν 3 δισ. γεωργικῶν προϊόντων κατὰ τὸν τρόπον ποὺ ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω.

Αὕτη εἶναι ἡ σκιαγραφία τοῦ οἰκονομικοῦ σχήματος τοῦ Quenay.

Εἶναι περιττὸν νὰ τονισθῇ ἰδιαιτέρως, ὅτι καὶ ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι ἡ κατανομὴ τοῦ ἐθνικοῦ προϊόντος καὶ ἡ κυκλοφορία αὐτοῦ εἶναι ἡ ὄρθη, πάντως δὲν ἀποδεικνύει ὅτι οἱ βιοτέχναι, οἱ ἔμποροι καὶ αἱ ὑπηρεσίαι εἶναι στεῖραι καὶ ὅτι δὲν συνέβαλον εἰς τὴν δημιουργίαν ἀξίας καὶ συνεπῶς αὐξήσεως τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος. Ἡ ἀξία καὶ ἡ χρησιμότης τῶν πρώτων ὑλῶν αὐξάνει ἡ μᾶλλον πολλαπλασιάζεται, διὰ τῆς ἐπεξεργασίας τῶν εἰς βιοτεχνικὰ καὶ βιομηχανικὰ προϊόντα, ὅμοιως αἱ προσωπικαὶ ὑπηρεσίαι καὶ τὸ ἐμπόριον μὲ τὴν μεσολάβησίν των μεταξὺ παραγωγοῦ καὶ καταναλωτοῦ δημιουργοῦν νέαν ἀξίαν.

η) Ἡ φορολογικὴ θεωρία τοῦ Φυσιοκρατισμοῦ

Ἐκεῖνο ποὺ ἐνδιαφέρει ἡμᾶς κυρίως εἶναι αἱ ἀρχαὶ περὶ φορολογίας τῶν φυσιοκρατῶν. Αὕται μάλιστα ἀποτελοῦν καὶ τὸ ἐπίκεντρον τοῦ Φυσιοκρατισμοῦ. Ἐπίσης πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν τὸ δημοσιονομικὸν πρόβλημα ἀπετέλεσε τὸ πλέον ἐπίμαχον ἀντικείμενον τῶν φιλοσοφικῶν καὶ πολιτικῶν συζητήσεων καὶ διότι τὰ δημόσια οἰκονομικὰ τῆς Γαλλίας εὑρίσκοντο εἰς ἀθλίαν κατάστασιν, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ φορολογία, ἥτοι ἡ κατανομὴ τῶν φορολογικῶν βαρῶν μεταξὺ τῶν διαφόρων τάξεων, ἥτο πλήρως συνυφασμένη μὲ τὰ ἀξιώματα περὶ πολιτικῆς ἐλευθερίας καὶ ἴσοτητος. Συνεπῶς τὸ ἐρώτημα ἥτο, ποῖοι πρέπει νὰ καταβάλλουν τὴν φορολογίαν καὶ κατὰ ποῖον τρόπον θὰ γίνη ἡ σύλληψις τῆς φορολογητέας ὕλης.

“Οπως ἐλέγθη, κατὰ τοὺς φυσιοκράτας ὑπάρχουν τρεῖς κοινωνικαὶ τάξεις α) οἱ ἰδιοκτῆται τῶν γαιῶν, β) οἱ γεωργοὶ ἐργάται ποὺ παράγουν τὰ προϊόντα τῆς γῆς, καὶ γ) ἡ στεῖρα τάξις τῶν βιοτεχνῶν, ἐμπόρων, καὶ ἐλευθέρων ἐπαγγελμάτων. Εἰς αὐτὰς τὰς τρεῖς ὅμως τάξεις πρέπει κατὰ τοὺς φυσιοκράτας νὰ προστεθῇ καὶ τὸ κράτος, τὸ ὅποιον παρέχει ἀσφάλειαν καὶ δικαιοσύνην, ἐκτελεῖ ἔργα μὲ τὰ ὅποια συμβάλλει εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος κ.τ.λ. ‘Ως ἐκ τούτου τὸ κράτος ἔχει δικαίωμα διὰ τῆς ἐπιβολῆς τῆς φορολογίας νὰ συμμετέχῃ εἰς τὸ ἐθνικὸν εἰσόδημα.

Τὸ κράτος ἐκπροσωπεῖται ὑπὸ τοῦ μονάρχου, βοηθοὶ δὲ αὐτοῦ εἶναι οἱ

ἀριστοκράται-ἰδιοκτήται, οἱ ὄποῖνι ὁμοῦ μὲ τὸν μονάρχην ἀποτελοῦν τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ὑπερφυσικῆς θελήσεως, συνεπῶς εἶναι ἀπαρχίτητοι εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον.

Αἱ ἰδέαι τῶν φυσιοκρατῶν περὶ κράτους, ἀνωτάτου ἀρχιντος καὶ τοῦ δικαιώματος τῆς ἐπιβολῆς τῆς φορολογίας εἶναι ἔξ ἴσου γαρακτηριστικαὶ μὲ τὴν θέσιν αὐτῶν ἔναντι τῆς ἰδιοκτησίας καὶ γενικῶς διὰ τὴν κατεύθυνσιν τοῦ Φυσιοκρατισμοῦ. Πράγματιοι φυσιοκράται δὲν κατορθώνουν νὰ ὑπερνικήσουν πλήρως τὰς πατριμονιακὰς ἀντιλήψεις¹. Κατ' αὐτοὺς ἡ ἐπιβολὴ τῶν φόρων ὑπὸ τοῦ μονάρχου εἰς τὸν λαὸν εἶναι ἀνεξάρτητος τῆς ἐγκρίσεως τῆς λαϊκῆς ἀντιπροσωπείας, διότι τοῦτο ἀπορρέει ἀπὸ τὸ δικαίωμα κυριότητος ποὺ ἔχει οὗτος ἐπὶ τῆς ἰδιοκτησίας ἐν γένει. 'Ο μονάρχης ἐνσαρκώνει τὴν ἐκπροσώπησιν τῆς φυσικῆς τάξεως καὶ ἡ ἰδιότης του αὐτῇ ἀποκτᾶται καὶ μεταβιβάζεται αληρονομικῶς ὅπως καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἰδιοκτησίας. 'Ο καλὸς μονάρχης καὶ τὸ κράτος παρέχουν εἰς τὸν λαὸν ἀσφάλειαν ἐσωτερικήν καὶ ἔξωτερικήν, δικαιοσύνην κ.τ.λ. συνεπῶς πρέπει νὰ ἔχουν εἰς τὴν διάθεσίν των τὰ ἀπαραίτητα πρὸς τοῦτο γρηγματικὰ μέσα. Μάλιστα κατὰ τὸν Mercier de la Rivière—ἴνα τῶν σπουδαιοτέρων φυσιοκρατῶν—κακῶς ἔχει καθιερωθῆ ἡ λέξις φόρος τὸν ὄποιον φυσικὰ ἔκαστος προσπαθεῖ νὰ ἀποφύγῃ. Πράγματι τοῦτο εἶναι ἔσοδον ἐκ τῆς περιουσίας τοῦ ἡγεμόνος, τὸ ὄποιον εἶναι ἀσχετον μὲ τὰ ἔσοδα τῶν πολιτῶν, συνεπῶς δὲν πρέπει νὰ ὀνομάζεται φόρος. Κατ' αὐτὸν ὅμοιως καὶ ἡ ἴσχυσις ἀργὴ, εἰς τοὺς ἀγγλούς, νὰ ἀξιοῦν δι' ἔχιτούς τὸ δικαίωμα τῆς ἐγκρίσεως δι' ἀντιπροσώπων των ἐτησίων τῶν φόρων καὶ τῆς ἀρνήσεως αὐτῶν, εἶναι μία μικροπρόπεια!!

'Ως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω κατὰ τοὺς φυσιοκράτας, ἐκ τῶν τριῶν τάξεων οὔτε οἱ γεωργοὶ οὔτε ἡ στεῖρα τάξις δύναται νὰ ἐπιβαρυνθῇ μὲ φορολογίαν, καθ' ὅσον οὗτοι λαμβάνουν ἀπὸ τὸ ἔθνικὸν εἰσόδημα τόσον ἀκριβῶς ἀρκεῖ διὰ τὴν ζωήν των. Συνεπῶς ἡ τυχὸν ἐπιβολὴ φορολογίας, θὰ ἔχῃ ὡς συνέπειαν τὴν μείωσιν ἡ τῆς ζωῆς των ἡ τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς ἡ τοῦ καταβαλλομένου εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας ὑπὸ τῶν γεωργῶν ἐνοικίου διὰ τὴν γῆν.

'Απομένει λοιπὸν πρὸς φορολογικὴν ἐπιβάρυνσιν ἡ πρώτη τάξις, ἡ τῶν ἰδιοκτητῶν καὶ ἡ φορολογία πρέπει νὰ ἐπιβληθῇ κατ' εὐθεῖαν—ώς ἀμεσος φορολογία—εἰς αὐτοὺς διὰ νὰ ἀποφευχθοῦν οἱ διάμεσοι σταθμοὶ αὐτῆς. Οὕτω ἡ φορολογία ἔχει τὸ μεγάλον πλεονέκτημα ὅτι εἶναι μία καὶ ἀπλῆ καὶ αἱ δαπάναι διὰ τὴν εἰσπραξιν αὐτῆς ὀλιγώτεραι παρὰ ὅταν ἵσχυον πολλοὶ φόροι καὶ ἔμμεσοι. Διὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ περίεργον ὅτι οἱ φυσιοκράται, μολονότι ἔτρεφον ἴδιαιτέρων ἐκτίμησιν εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας καὶ ἀπέδιδον

(1) Βλέπε George Jellinek, Allgemeine Staatslehre, 3te Auflage, σελὶς 199. «Πατριμονιακὴ θεωρία».

μεγάλην σημασίαν είς τὴν ἀποστολὴν ποὺ εἶχον οὕτοι νὰ ἐπιτελέσουν, ἐν τούτοις ἐπέβαλλον τὴν φορολογίανἀποκλειστικῶς εἰς αὐτούς.

‘Αντιθέτως καταπληκτικόν, εἶναι ὅτι ἡ φορολογία ἡτο πολὺ βαρεῖα, διότι ἀνήρχετο εἰς 30 %, ἢ καὶ μάλιστα εἰς τὸ 1/3 τοῦ εἰσοδήματός των, τοσούτῳ μᾶλλον καθ’ ὅσον οἱ γαιοκτήμονες ἥσαν μέχρι τότε ἔκεινη ἡ τάξις ἢ ὅποια κατέβαλλε τοὺς ὀλιγωτέρους φόρους. Οἱ ἴδιοκτῆται λοιπὸν ἐκαλοῦντο νὰ πληρώσουν ἀκριβά τὴν ἀναγνώρισιν ὑπὸ τῶν ἀριστοκρατῶν τῆς ἐξαιρετικῆς των ἀποστολῆς εἰς τὴν κοινωνίαν, ὡς ἐκ τούτου καὶ ἡ ἀντίδρασις τῶν ἴδιοκτητῶν κατὰ τῆς φυσιοκρατικῆς φορολογικῆς θεωρίας ἡτο ζωηρά.

θ) Ἡ δικαιολογία τῆς βαρείας φορολογίας τῶν ἴδιοκτητῶν

‘Η μονομερής αὐτῆς κατανομὴ τῆς φορολογίας δὲν ἡτο λοιπὸν ἀποτέλεσμα ἐχθρότητος πρὸς τοὺς ἴδιοκτήτας τῆς γῆς ἀλλ’ ἡτο ἡ λογικὴ συνέπεια τοῦ φυσιοκρατικοῦ συστήματος. Εἰδικώτερον τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Φυσιοκρατισμοῦ ὑπὲρ τοῦ ἔνισιού φόρου τῆς ἴδιοκτησίας ἥσαν τὰ ἀκόλουθα :

Οἱ φυσιοκράται ἀνεγνώριζον τὴν ἐξαιρετικὴν θέσιν τῆς τάξεως τῶν ἴδιοκτητῶν εἰς τὸ κράτος καὶ εἰς τὴν οἰκονομίαν, ἐξ ἀλλού ὅμως ἐπέβαλλον εἰς αὐτούς καὶ πολλὰς ὑποχρεώσεις. Οὕτοι ὀφειλον: α) νὰ παρέχουν τὰ μέσα παραγωγῆς καὶ νὰ φροντίζουν διὰ τὴν καλλιτέρευσιν τῆς γῆς, β) νὰ χρησιμοποιοῦν καλῶς τὸ εἰσόδημά των, ἥτοι νὰ μὴ τὸ ἀποταμιεύσουν, ἀλλὰ νὰ τὸ δαπανοῦν κάμνοντες καλὴν διανομὴν τῶν δαπανῶν μεταξύ τῶν διαιφόρων τάξεων, διότι τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ ἀπόθεμα τῆς ἀμοιβῆς δι’ αὐτάς, γ) νὰ παρέχουν ἀμισθεῖ τὰς ὑπηρεσίας των εἰς τὸ κράτος, δ) νὰ ὑπερασπίζουν τοὺς γεωργούς καὶ ε) ὅπερ καὶ σπουδαιότερον νὰ καταβάλλουν τοὺς φόρους. ‘Η τελευταία αὐτῆς ὑποχρέωσις τῶν ἴδιοκτητῶν ἡτο ἀσφαλῶς βαρυτέρα καὶ ἐδικαιολογεῖτο ὑπὸ τῶν φυσιοκρατῶν ὡς ἀκολούθως:

Τὸ ἔθνικὸν εἰσόδημα ἀνέρχεται εἰς 5 δισ. φρ. καὶ προέρχεται ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τὰ προϊόντα τῆς γῆς. Ἐξ αὐτῶν, ὡς ἀνεπτύχθη ἀνωτέρω, τὰ 2 δισ. παραμένουν εἰς τοὺς καλλιεργητὰς τῆς γῆς καὶ τὰ 2 δισ. ἀνήκουν ὡς ἐνοίκιον εἰς τοὺς ἴδιοκτήτας, τοὺς ἀριστοκράτας, τὸ ὑπόλοιπον 1 δισ. εἶναι ἀπαραίτητον διὰ τὴν διατροφὴν τῆς στείρας τάξεως.

Τὰ 3 δισ. τῶν γεωργῶν καὶ τῆς στείρας τάξεως δὲν δύνανται νὰ φορολογηθοῦν, καὶ τοῦτο διότι ἐὰν φορολογηθοῦν οἱ βιοτέχναι, οἱ ἔμποροι καὶ τὰ ἐλεύθερα ἐπαγγέλματα ὡς τάξις μὴ παραγωγική καὶ ὡς λαμβάνουσα μόνον ὅσα ἀκριβῶς εἶναι ἀπαραίτητα διὰ τὴν ζωήν των, δὲν δύνανται νὰ φέρουν τὸ βάρος τῆς φορολογίας καὶ οὕτω εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ὑψώσουν τὰς τιμὰς τῶν προϊόντων καὶ τῶν ὑπηρεσιῶν των, συνεπῶς διὰ τῆς ἐπιπτώσεως τοῦ φόρου τελικῶς τὸ βάρος αὐτοῦ θὰ πέσῃ ἐπὶ τῶν γεωργῶν. Ἐξ ἀλλού οἱ γεωργοὶ δὲν πρέπει νὰ φορολογηθοῦν καὶ νὰ στερηθοῦν τὰ 600 ἐκατ. φράγκα τοῦ φόρου, καθ’ ὅσον κατὰ τοὺς φυσιοκράτας, τὰ 2 δισ. φρ. ποὺ ἀπομένουν εἰς αὐ-

τοὺς εἶναι ἀπαραίτητα διὰ τὴν διατροφήν των καὶ ἀποτελοῦν τὰ μέσα διὰ τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, ὡς ἐκ τούτου ἡ τυχὸν μείωσις αὐτῶν θὰ εἴχε ὡς συνέπειαν τὴν ὑποχώρησιν τοῦ ἔθνικοῦ εἰσοδήματος. 'Η συμμετοχὴ, εἰς τὸ ἔθνικὸν λοιπὸν εἰσόδημα τῶν δύο αὐτῶν τάξεων πρέπει νὰ μείνῃ ἀθικτός, καὶ δὲν ἀπομένει νὰ φορολογηθοῦν παρὰ τὰ 2 δισ. τῶν ἴδιοκτητῶν τῆς γῆς. Αὐτὰ ἀποτελοῦν τὸ καθαρὸν πλεόνασμα τῆς παραγωγῆς καὶ συνεπῶς δύναται νὰ φορολογηθῇ χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ κίνδυνος νὰ μειωθῇ ἢ παραγωγή.

'Η φορολογική σύλληψίς δὲ αὐτῶν πρέπει νὰ γίνῃ κατ' εὐθεῖαν εἰς τοὺς ἴδιοκτήτας δι' ἐνὸς φόρου (τὸ 1/3) καὶ οὕτω θὰ ἀποφευχθοῦν οἱ διάχεστοι φόροι καταναλώσεως οἱ ὄποιοι εἶναι ὄχι ληροί καὶ πολυδάπανοι.

i) Κριτικὴ τῆς φορολογικῆς θεωρίας τῶν φυσιοκρατῶν

Πρέπει νὰ ὅμοιογηθῇ ὅτι ἡ φυσιοκρατικὴ αὕτη θεωρία περὶ φορολογίας τῶν ἴδιοκτητῶν τῆς γῆς, ἐκ πρώτης ὅψεως εὐσταθεῖ καὶ σήμερον ἀκόμη. Οἱ γαιοκτήμονες ήσαν ὀλίγοι καὶ ἐκάλυπτον περίπου τὸ ἥμισυ τοῦ ἔθνικοῦ εἰσοδήματος, ἡ μείωσις δὲ τοῦ εἰσοδήματός των διὰ τῆς φορολογίας δὲν θὰ εἴχε ὡς συνέπειαν μεγάλην μείωσιν τοῦ ἔθνικοῦ εἰσοδήματος. Πάντως τὸ εἰσόδημα προήρχετο ἀπὸ κεφάλαιων καὶ ὅχι ἀπὸ ἔργασίαν καὶ, ἦτο δικαιύτερον νὰ φορολογηθταὶ βαρύτερον παρὰ τὸ μικρὸν εἰσόδημα τῶν γεωργῶν οἱ ὄποιοι τότε ἐφορολογοῦντο βαρύτατα¹. 'Εν τούτοις αὕτη δὲν εἶναι ὀρθή.

Καὶ αὐτοὶ οἱ φυσιοκράται εἶγον ἵσως τὴν διαίσθησιν ὅτι ἡ ἀνωτέρω ἐπιχειρηματολογία περὶ ἀποκλειστικῆς καὶ τόσον βαρείας φορολογίας τῶν ἴδιοκτητῶν, δὲν ἦτο ἀπολύτως εὐσταθίουσα καὶ διὰ τοῦτο ἐνίσχυον τὴν φορολογίαν τῆς ἴδιοκτησίας τῆς γῆς μὲν ἕνα ἐπιχείρημα τὸ ὄποιον ἦτο περισσότερον πνευματώδες παρὰ οὐσιαστικόν. Τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο ἦτο, ὡς τὸ ὄνομαζομεν σήμερον, κεφαλοποίησιν τοῦ φόρου.

Κατ' αὐτοὺς ἡ φορολογία ἡ βαρύνουσα τοὺς ἴδιοκτήτας δὲν καταβάλλεται ὑπὸ οὐδενός, διότι αὕτη ὡς συνδεομένη μὲ τὴν ἴδιοκτησίαν τῆς γῆς κεφαλαιοποιεῖται, ἥτοι ἡ συμμετοχὴ διὰ τῆς φορολογίας εἰς τὸ εἰσόδημα αὐτῆς μειώνει τὴν ἀξίαν πωλήσεως τῆς γῆς ἀνάλογα πρὸς τὸ φορολογικὸν ποσοστόν, δηλονότι ὁ νέος ἴδιοκτητης—οἱ ἀγοραστὴς τῆς ἴδιοκτησίας—καταβάλλει κατὰ τὴν ἀγορὰν τίμημα μικρότερον κατὰ τὸ 1/3 αὐτοῦ. Φυσικὰ τοῦτο ἰσχύει διὰ τοὺς μέλλοντας ἀγοραστὰς ἴδιοκτήτας, δὲν μεταβάλλει δμως τὸ γεγονός ὅτι ἀπαντεῖς οἱ παλαιοὶ—οἱ μέχρι τοῦδε—ἴδιοκτῆται ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν φυσιοκρατῶν νὰ παραχωρήσουν τὸ 1/3 τῆς ἴδιοκτησίας των εἰς τὸ κράτος. Πλὴν αὐτοῦ ὑπάρχουν καὶ τὰ ἐπόμενα κενὰ εἰς τὴν φυσιοκρατικὴν θεωρίαν, τὰ ὄποια προεκάλεσαν φυσικὰ ἀντιρρήσεις.

Περαιτέρω μειονέκτημα τῆς φυσιοκρατικῆς θεωρίας ἦτο, ὅτι ἡ βιοτεχνία, τὸ ἐμπόριον δηλαδὴ καὶ ἐν γένει ἡ ἔργασία καὶ αἱ προσωπικαὶ ὑπη-

(1) Βλέπε περὶ αὐτοῦ κατωτέρω.

ρεσίαι, ήτοι ἡ στεῖρα κλάσις δὲν ἔχει φοροδοτικὴν ἴκανότητα. Οἱ φυσιοκράται πράγματι ἐθεώρουν ὡς δημιουργικοὺς μόνον τοὺς γαιοκτήμονας καὶ ἐν μέρει τὸ κράτος καὶ τοὺς ἐργάτας τῆς γῆς. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς οἱ φυσιοκράται ἤσαν τούλαχιστον συνεπεῖς.

Καταπληκτικὸν δόμως εἶναι ὅτι ἡ φυσιοκράται δὲν ἐθεώρουν οὕτε τοὺς καλλιεργητὰς τῆς γῆς ὡς ἴκανοὺς νὰ φέρουν τὸ φυρολογικὸν βάρος, μολονότι δὶ’ αὐτοὺς δὲν ἥδυναντο νὰ ὑποστηρίξουν ὅτι οὗτοι δὲν εἶναι δημιουργικοί. Δι’ αὐτοὺς ἔλεγον ὅτι λαμβάνουν ἀκριβῶς ὅσα χρειάζονται διὰ τὴν ζωὴν των καὶ τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς. Ἡ τυχὸν λοιπὸν φορολογικὴ ἐπιβάρυνσις αὐτῶν θὰ ἐσήμαινε ζημίαν τῆς καλλιεργείας τῆς γῆς. Βεβαίως δὶ’ αὐτοὺς οἱ φυσιοκράται ἥδυναντο νὰ ὑποστηρίξουν ὅτι οἱ καλλιεργηταὶ τῆς γῆς λαμβάνουν ἀκριβῶς δ’, τι χρειάζεται διὰ τὴν συντήρησίν των καὶ τὴν καλλιέργειαν. Ἐξ ἀλλού δόμως εἶναι λογικὸν ὅτι, ἀφ’ οὗ οἱ καλλιεργηταὶ εἶναι δημιουργικοὶ δύνανται νὰ φορολογηθοῦν, διότι τότε θὰ ἀναγκασθοῦν νὰ αὐξήσουν τὴν καλλιέργειαν.

Ἐπίσης δόμῶς κατεκρίθησαν οἱ φυσιοκράται, ὅτι ἡ δικαιολογία τοῦ ἐνοικίου τὸ δόπιον λαμβάνουν οἱ ἰδιοκτῆται τῆς γῆς δὲν εὐσταθεῖ. Πράγματι δὲν δικαιοῦνται οἱ ἰδιοκτῆται τοῦ ἐνοικίου διότι εἶναι σπουδαία ἡ ἀποστολὴ αὐτῶν εἰς τὴν κοινωνίαν, ὡς ὑπεστήριξον οἱ φυσιοκράται, ἀλλὰ διότι οὗτοι παρέχουν εἰς τοὺς γεωργοὺς τὰ μέσα τῆς παραγωγῆς, συνεπῶς οὗτοι εἶναι κεφαλαιοῦχοι καὶ τὸ ἐνοικίον εἶναι ἡ κατανομὴ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν γεωργῶν τοῦ ηὔξημένου εἰσοδήματος, τοῦ κεφαλαίου ἡτοι τῆς γῆς. Περαιτέρω ἐξ αὐτοῦ συνάγεται ὅτι ἀφ’ οὗ τὸ γεωργικὸν κεφάλαιον εἶναι παραγωγικὸν πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι καὶ τὸ κεφάλαιον εἰς τὴν βιοτεχνίαν καὶ τὸ ἐμπόριον εἶναι ἐπίσης παραγωγικὸν καὶ θὰ ἐπρεπε νὰ τυγχάνῃ ἀμοιβῆς. Ἀντιθέτως ὁ Φυσιοκρατισμὸς ἐνῷ ἐδέχετο ὅτι ὁ γαιοκτήμων εἶναι κεφαλαιοῦχος καὶ δικαιοῦται ἀμοιβῆς, ἡρενεῖτο τοῦτο διὰ τοὺς βιοτέχνας καὶ ἐμπόρους καὶ ἐδέχετο ὅτι αἱ τάξεις αὐται ηὔξανον μὲν τὴν χρησιμότητα τῶν ἀγαθῶν δὲν ἤσαν δόμως δημιουργικαί, συνεπῶς δὲν τοὺς ἐθεωροῦσαν δημιουργικοὺς καὶ δὲν τοὺς ὑπέβαλον εἰς φορολογίαν, μολονότι ἔβλεπον τὸν πλοῦτον τῶν ἐμπόρων, τῶν βιοτεχνῶν καὶ τῶν κερδοσκόπων. Κατὰ τοὺς φυσιοκράτας οὗτοι δὲν ἐδημιουργοῦσαν πρόσθετον ἀξίαν ἀλλὰ ἐπεβάρυνον τὴν τιμὴν τῶν προϊόντων μὲ τὰ ἔξοδα τὰ ἀπαραίτητα διὰ τὴν ζωὴν των, ἡ ἀνταλλαγὴ δὲ τῶν προϊόντων καὶ τῶν ὑπηρεσιῶν δὲν συνεπάγει αὔξησιν τῆς χρησιμότητος αὐτῶν ἀλλὰ μόνον αὐξάνει τὴν τιμὴν των!!! Ἀκόμη περιεργότερον εἶναι ὅτι οἱ φυσιοκράται ἐδέχοντο ὅτι ἡ στεῖρα τάξις ἐπεβάρυνε τὰ προϊόντα μόνον κατὰ τὸ ποσὸν τὸ δόπιον ἥτο ἀπαραίτητον διὰ τὴν διατροφήν των, συνεπῶς δὲν εἶχον φοροδοτικὴν ἴκανότητα καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτόν. Δὲν ἀνέφερον δόμως διὰ ποιὸν λόγον οἱ ἐμπόροι καὶ βιομήχανοι θὰ ἤσαν τόσον μετριόφρονες ὥστε νὰ ζητοῦν πάντοτε λογικὴν ἀμοιβὴν διὰ τὴν ἐργασίαν των. Ἰσως διὰ νὰ καλύψουν τὸ κενὸν αὐτὸ οἱ φυσιοκράται ἀνέφερον

καὶ τὸ γελοῖον ἐπιγείρημα, ὅτι ἔὰν ἐπιβάλλουν φορολογίαν εἰς τὴν στεῖραν τάξιν, οἵτοι εἶναι τόσοιν εὔστροφοι ωστε τελικῶς διὰ τῆς ἐπιπτώσεως—αὐξήσεως τῶν τιμῶν τῶν προϊόντων—θά διοσείσουν τὴν φορολογίαν πάλιν ἐπὶ τῶν ἰδιοκτητῶν¹.

Τέλος πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι ὁ ἑνιαῖος φόρος τῆς γῆς—τὸ 1/3 τοῦ καταβαλλομένου εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας ἐνοικίου—ἡτο ἀνεπαρκής διὰ τὴν αὐληψιν ὅλων τῶν κρατικῶν ἀναγκῶν. Ἐπ’ αὐτοῦ οἱ φυσιοκράται εἶχον πράγματι μίαν λαμπρὰν ἀπάντησιν, δηλαδὴ ὅτι τοῦτο εἶναι τὸ ὄρθιὸν μέτρον τῆς φορολογίας καὶ ἔὰν δὲν εἶναι ἐπαρκὲς τὸ κράτος πρέπει νὰ περιορίσῃ, τὰς δαπάνας του. Ἀντιθέτως ἡ ἐπιθυμή τῶν φορολογιῶν ὑπὸ τοῦ μονάρχου ἡ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν δικτύρων τάξεων ὑπὸ μορφὴν φόρων καταναλώσεως βασιζεται ἐπὶ τῆς φαντασίας καὶ εἶναι συνεπῶς κυλίσετος. "Αλλως τε ἡ φυσιοκρατικὴ θεωρία ἀδέχεται ὅτι μὲ τὴν πρόοδον τοῦ γρύνου θὰ κυράνη ἡ γεωργικὴ ἀπόδοσις καὶ παρέλληλα καὶ τὰ κρατικὰ ἔσοδα.

Δυστυχῶς ὅμως καὶ τὸ φυσιοκρατικὸν αὐτὸν ἐπιγείρημα δὲν εὑσταθεῖ πλήρως ἐπειδὴ ὅλοικήρων τὸ φυσιοκρατικὸν σύστημα ἀναγωρεῖ ἀπὸ τὴν ἐστρατηγεύμηντην βάσιν ὅτι ἡ μόνη πρῆγμα πλούτου εἶναι ἡ γῆ. Ηεάγκητι παραγωγικοὶ παράγοντες ἐκτὸς τῆς γῆς εἶναι πολλοί, ηὗτοι τὸ κεφάλαιον, τὸ ἐμπόριον, ἡ ἐργασία, τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα καπ. Οὕτω ἀπασπαι αἱ πηγὴι αὐτοὶ πλούτου παραμένουν ἀφορολόγητοι καὶ μόνον τὸ καθαρὸν εἰσόδημα τῆς γῆς γρηγορεύει ὡς κριτήριον τοῦ φορολογικοῦ ὑψώματος καὶ ὡς πηγὴ τῆς φορολογίας.

Ἔτοι λοιπὸν φυσικὸν ὅτι τὰ ἔσοδα τῆς φορολογίας θὰ ἦσαν ἀνεπαρκῆ νὰ καλύψουν ἐξ ὅλωκλήρου τὰς κρατικὰς ἀνάγκας, ἀφ’ οὗ τόσον σημαντικαὶ πηγαὶ ἐλυτικοῦ πλούτου παρέμενον ἀφορολόγητοι καθίδιοι καὶ ὅτι ἡ ἀξία τῆς γῆς θὰ ἐμεινέτο κινθητῶς. Ηεάγκητι οὕτω καὶ ἔγινε ὅταν τὸ φυσιοκρατικὸν πείραμα ἐφηρμόσθη καὶ εἰς τὴν πρᾶξιν, ηὗτοι κατέληξε εἰς μίαν κλασικὴν ἀποτυγίαν. Ἡ ἐφερμογή ἔλαβε γύρων εἰς δύο περιφερείας, τοῦ διοικήσατο τῆς Βάλδης (γερμανικοῦ κράτους) ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος κύτου, ὀπαδοῦ τῶν φυσιοκρατῶν, Καρόλου—Φρειδερίκου. Ἡ διάρκεια τοῦ πειράματος διήρκεσεν εἰς μὲν τὴν μίαν περιφέρειαν ἐπὶ τῆς τετραετίας 1772—1776 καὶ εἰς τὴν ἄλλην ἀπὸ τοῦ 1772—1802. Τὰ ἀποτελέσματα ἦσαν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, σημαντική, πτῶσις τῆς τιμῆς τῶν γαιῶν λόγῳ τῆς μεγάλης φορολογικῆς ἐπιβαρύνσεως κυρτῶν, καθίδιοι καὶ ἡ μεγάλη αὔξησις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ταβερνείων καὶ λοιπῶν γένετρων

(1) "Ἄς σημειειθῇ ὅτι ἐπ’ αὐτοῦ, ἀμέσως μετά τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου τοῦ Κεναί, ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Louis de Graslin τὸ 1767 ἔνα ἔργον, εἰς τὸ ὄποῖον ὑπεστηθεῖστο ὅτι δὲν εἶναι ἀληθές, διτεῖσι οἱ φόροι κατεναλώσεως ἐπιπέπτουν ἐπὶ τῶν γαιωκτημάνων. Τούτωντέον δὲ Graslin ἔγραψε ὅτι καὶ μερικοὶ τῶν φόρων ποὺ ἐπιβάλλονται ἐπὶ τῶν ἰδιοκτητῶν δύνανται διὰ τῆς ἀποσείσεως γὰρ βαρύνουν τελικῶς τὴν τρίτην τάξιν. Βλέπε Seligman, Band I, Die Lehre der St. op. cit. σελὶς 130. ἕπος. B.

διασκεδάσεως, λόγω τῆς καταργήσεως τῶν φόρων καταναλώσεως καὶ τῆς φορολογικῆς ἀσυδοσίας τῶν διαφόρων τάξεων, ἐκτὸς τῶν γαιοκτημόνων.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ἐν συμπεράσματι δυνάμειθα νὰ τονίσωμεν τὰ ἀκόλουθα:

Βεβαίως τὸ φυσιοκρατικὸν σύστημα δὲν ἦτο ὑρὺὸν ἢ μᾶλλον ἦτο ἔνα μεῖγμα ὁρθῶν γνωμῶν καὶ μεγάλων σφαλμάτων, κυρίως διότι ἐβασίζετο ἐπὶ τῆς ἐσφαλμένης βάσεως ὅτι ἡ μόνη πηγὴ πλούτου ἦτο ἡ γεωργία καὶ ὅτι αἱ λοιπαὶ τάξεις ἥσαν στεῖραι. Ἀκόμη δὲν ἦτο ὁρθὴ ἡ σημασία ποὺ ἀπεδίδετο εἰς τὴν τάξιν τῶν ἰδιοκτητῶν τῆς γῆς διὰ τὴν κοινωνίαν καὶ τὸ κράτος. Ἰσως ἦτο ὁρθὴ αὕτη κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἀποιλύτου φεουδαρχισμοῦ, ὅχι ὅμως τὸν 18ον αἰῶνα, ὅτε ἡ ἀστικὴ τάξις ἦτο ὁ κυριώτερος φορεὺς ἀν ὅχι τοῦ πολιτισμοῦ τούλαχιστον τῆς οἰκονομικῆς προόδου. Διὰ τοῦτο δὲν ἦτο ὁρθὸν οὔτε τὸ tableau aéconomiique (κατανομὴ καὶ κυκλοφορία τῶν ἀγαθῶν) οὔτε ἡ φορολογικὴ θεωρία τοῦ ἑνιαίου τοῦ φόρου.

Ἐν τούτοις δὲ Φυσιοκρατισμὸς ἐσημείωσε, ἔνα σημαντικὸν σταθμὸν εἰς τὴν οἰκονομικὴν θεωρίαν, διότι παρεσκεύασε τὴν Κλασσικὴν Σχολὴν καὶ διότι συνέβαλε εἰς αὐτήν, ἀκόμη διότι ἀποτελεῖ:

α) ἀντίδρασιν κατὰ τῆς καταθλιπτικῆς φορολογίας τῶν πτωχοτέρων τάξεων καὶ κατὰ τῆς φορολογικῆς ἀσυδοσίας τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου ποὺ ἥσαν οἱ γαιοκτήμονες.

β) διότι ἀπέδειξε ὅτι τὰ κοινωνικὰ καὶ οἰκονομικὰ φαινόμενα διέπονται ἀπὸ κανόνας,

γ) διότι εἰσήγαγε τὴν ἴδεαν καὶ τὴν σημασίαν τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ ἐλευθέρου συναγωνισμοῦ εἰς τὴν οἰκονομίαν,

δ) διότι διεπύπωσε κατὰ τρόπον ἀπλοῦν ἔστω καὶ ἀτελῶς κανόνας παραγωγῆς καὶ διανομῆς ἀγαθῶν,

ε) διότι περιώρισε τὴν ἐπέμβασιν καὶ τὴν αὐθαιρεσίαν τοῦ κράτους εἰς τὴν δρᾶσιν καὶ εἰς τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου.

στ) διότι κατέδειξε τὰ πλεονεκτήματα τῆς ἀμέσου φορολογίας ἔναντι τῆς ἐμμέσου καὶ προσεπάθησε νὰ ἐξεύρῃ ἀπλῆν καὶ ἑνιαίαν φορολογίαν, καὶ νὰ ἀντικαταστήσῃ τοὺς πολυαρίθμους φόρους καταναλώσεως καὶ διαμέσους τοιούτους. Ὡς γνωστὸν μέγα τμῆμα τῶν ἐσόδων ἐκ τῶν διαμέσων φόρων ἀπορροφᾶται ἀπὸ τὰς ἀπαιτούμενας δαπάνας διὰ τὴν εἰσπραξίαν των, ἔχουν δὲ καὶ τὸ μεγάλον μειονέκτημα, ὅτι οὗτοι ἀποτελοῦν μεγαλυτέρων ἐπιβάρυνσιν τῶν πτωχοτέρων τάξεων παρὰ διὰ τὰς εὐπορωτέρας. Μὲ ἔνα λόγον οἱ φυσιοκράται προσεπάθησαν νὰ πραγματοποιήσουν τὸ ἰδανικὸν τοῦ ἑνιαίου φόρου τὸ διόποιν ἐμφανίζεται συχνὰ εἰς τὴν δημοσιονομικὴν ἴστορίαν.

ζ) τέλος διότι ἡ φορολογία ἐπὶ τοῦ καθαροῦ εἰσοδήματος τῆς γῆς εἰχε ἀκόμη καὶ τὸ πλεονέκτημα, ὅτι ἐχρησίμευε καὶ ὡς ἔνα ὄπωσδήποτε φυσικὸν

κριτήριον τῆς φοροδοτικῆς ίκανότητος ἐκάστου λαοῦ καὶ ἀσφαλὲς φράγμα ἐναντίον τῆς φορολογικῆς αὐθαιρεσίας τοῦ ἀπολύτου μονάρχου.

‘Ολόκληρον τὸ φυσιοκρατικὸν οἰκοδόμημα στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς, ὅτι ἡ γεωργικὴ παραγωγὴ καὶ ἡ παραγωγὴ πρώτων ὑλῶν εἶναι αἱ μόναι πηγαὶ πλούτου. Ἐὰν ἡ ἀρχὴ αὕτη ἦτο ἀληθής θὰ ἦσαν ἀληθεῖς καὶ αἱ φυσιοκρατικαὶ θεωρίαι, μολονότι ἡ κυκλοφορία τῶν ἀγαθῶν δὲν λαμβάνει χώραν ἀκριβῶς ὅπως τὴν περιγράφουν οἱ φυσιοκράται. Τὸ φυσιοκρατικὸν ὅμως οἰκοδόμημα καταπίπτει ἐφ’ ὃσον ἡ βάσις ἐπὶ τῆς ὄποιας στηρίζεται δὲν εἶναι ὁρθή. Ἡ βάσις δὲν εἶναι ἀληθής διότι ἡ παραγωγὴ καὶ ὁ πλοῦτος μιᾶς οἰκονομίας δὲν πηγάζουν μόνον ἐκ τῆς γεωργίας ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλους παράγοντας, ως τὴν ἐργασίαν, τὸ κεφάλαιον, τὸ κράτος, τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα κ.ο.κ. Ἰδιαιτέρως δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ Quenay κάμνει τὸ σφάλμα νὰ συγχέῃ τὴν κυκλοφορίαν τῶν ἀγαθῶν μὲ τὴν σημασίαν ποὺ ἔχουν διὰ τὴν οἰκονομίαν αἱ διάφοροι κοινωνικοὶ τάξεις. Εἰς τὴν πραγματικότητα ἡ κυκλοφορία τῶν ἀγαθῶν λαμβάνει χώραν ὅχι μεταξὺ τάξεων ἀλλὰ τῶν διαφόρων ἀτόμων.

Οὕτω ὁ Κεναὶ παραβλέπει ἐπίσης ὅτι ὑπάρχει ἀστικὴ τάξις, οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι κ. ἐ. Ὁπωσδήποτε οἱ φυσιοκράται ἔδωκαν σημαντικὴν ὀθησιν εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἐπιστήμην, εἰς αὐτοὺς ἀναγνωρίζεται ὅτι παρεσκεύασαν καὶ τὴν Κλασσικὴν Σχολὴν μὲ τὴν ὄποιαν ἀρχίζει ἡ δημιουργία τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης. Εἰδικῶς ἐπ’ αὐτοῦ ὁ Adolf Wagner λέγει ὅτι ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰώνος ἀρχεται νέα καὶ σημαντικὴ περίοδος διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἐπιστήμην καὶ ίδιαίτερα διὰ τὴν Δημοσίαν Οἰκονομικήν. Κατ’ αὐτόν, ἡ πρόσδος αὕτη ὀφείλεται εἰς τὰ δύο ἀκόλουθα αἴτια:

1) Εἰς τὴν ἐμφάνισιν τῆς μεγάλης πνευματικῆς ἐπαναστάσεως ἐν Γαλλίᾳ, ἥτις ἀπεκρυσταλλώθη εἰς τὸν Γαλλικὸν Ὀρθολογισμὸν τοῦ ὄποιου αἱ ἀρχαὶ ἐπραγματοποιήθησαν διὰ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως,

2) Εἰς τὴν ἐμφάνισιν ἐπὶ τῆς ἐπιστημονικῆς σκηνῆς τοῦ Adam Smith.